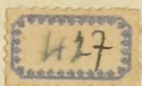

3 1761 08135392 2

„СРЂ“
бр. 1, 2, 3, 4, 5.

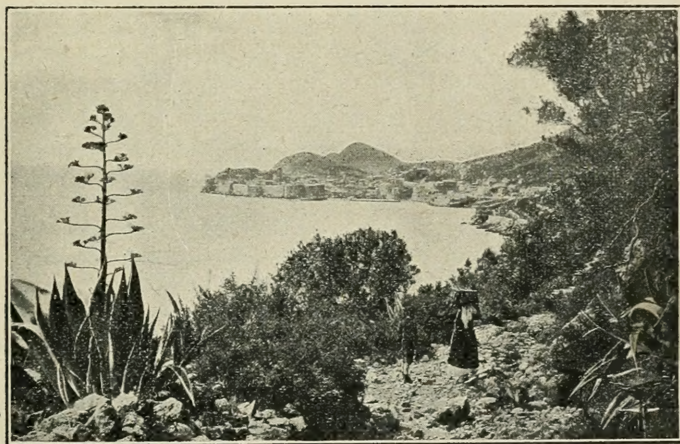
„SRĐ“
br. 1, 2, 3, 4. 5.

Уредник: проф. **Антоније Вучетић.**
Urednik: prof. **Antonije Vučetić.**

СПОМЕНИЦА - SPOMENICA

О ПАДУ ДУБРОВАЧКЕ РЕПУБЛИКЕ - O PADU DUBROVAČKE REPUBLIKE

31. јануара 1808. - 31. јануара 1908. 31. januara 1808. - 31. januara 1908.

Dubrovnik s Ploča.

ЦИЈЕНА **4 К**, дивот издање **5 К**
CIJENA **4 K**, divot izdanje **5 K**

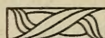
Власник и издаватељ — Vlasnik i izdavatelj
Српска Дуб. Штампарија Др. М. Грацића и др. — Srpska Dub. Štamparija Dr. M. Gracića i dr
DUBROVNIK 1908.

САДРЖАЈ — SADRŽAJ.

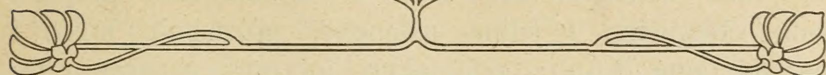
strana

Errata-Corrige.

Na str. 107 mješte: *Grofica Barelli* ima biti *Grofica Borelli.*

СРЂ SRĐ

Год. God. VII. ДУБРОВНИК, DUBROVNIK, 31. јануара januara 1908. Бр. Br. 1-5.

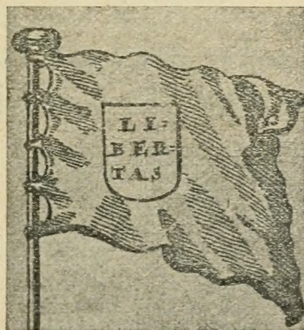
UJEDINJUJMO SE KULTUROM!

Sursum corda !

Горѣ имѣимь срьдьца

Duh je silniji od tijela; misao je jača od svačega. Trošne su sve čovječanske ustanove, ali je vječit i nerazoriv duh narodni u svojoj svijesti, u svojoj obrazovanosti, u duhovnom jedinstvu svojemu.

Na dan 31. januara 1908. opomenimo se da je prije sto godina pred udarcima sile pala i Republika Dubrovačka, najstarija ustanova koju je Srpstvo naslijedilo iz srednjih vijekova i koja je u XIX. vijek uplivala. U svoje vrijeme prije nje pale su takođe pod udarcima sile i srpske države u Maćedoniji, i država u Srbiji, i država u Bosni, i država u Zeti, i država u Hercegovini.

Dubrovačka zastava.

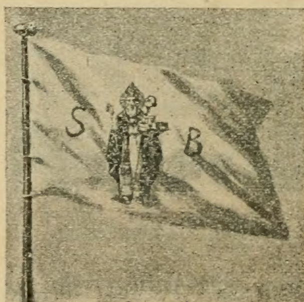
Duh Srpstva nije pao i nije mogao pasti. On je lebdio iznad tijeh ruševina. Njega je nosila knjiga, pjesma i priča; on je živio u vjeri, u knjizi i u jeziku; on je njegovao neugasni plamen, svagda gotov da novu varnicu pusti, da novoj tvorevini dušu udahne.

Na današnji dan, kad se opominjemo propasti jedne tvorevine i jedne ustanove, poznajmo, braćo i narode, ovu istinu; poklonimo joj se; uznesimo je; nadahnimo se njome za nova sjajna djela.

Prenimo se svi! Proučimo u današnje prosvijećeno vrijeme malo prije kazane istine. Koristimo se njima, jer je jedino u njima spas naroda našega!

Orlandov stup slobode. (Sch.)

Dižimo jedno Srpstvo kulturom, ovim lijepim jezikom i ujedinjenom prosvjetom narodnom. Prionimo svi da nađemo sredstva kojima se to može izvršiti. Duhovnome radu jedini je gospodar naša dobra volja. A duhovni je rad orao silnijeh krila; njemu nema granicâ ni brdâ. Njemu su „svuda brodi gdje god dođe vodi“! U današnjem vijeku slobode njemu smetnje nema do u našem neznanju, u našem nemaru, u našoj duhovnoj lijenosti, u našoj nepouzdanosti i u našoj nevjeri! Kad je njemu naše srce gospodar i izvor, izvedimo ga na bijeli dan, načinimo od njega djelo. Neka nam u tome poslu ne bude žao ni žrtava ni truda, jer je u njemu spasenje naroda našega!

Dubrovačka zastava.

Ujedinjujmo, ujedinimo srca naša!

Ujedinjujmo, ujedinimo srce onoga na Timoku i onoga ukraj Gruža; onoga iz Skadra na Bojani i onoga na Moravi i onoga na Uni i onoga na hladnom Vardaru!

Šta može i što da smeta granica među sedam državnih vlasti, koje danas upravljaju narodom našim, duhovnomu ujedinjenju naroda našega u obrazovanosti, u ukusu, u knjizi, u rodoljublju i u narodnim idealima?

Kulturno srpstvo može postati kad god mi hoćemo. Ono treba da izađe iz duha i iz volje naše. Do nas stoji

Pôma (Palma) u Dubrovniku. (Sch.)

da ga iz visinâ budućnosti spustimo na zemlju naše opšte domovine! Za nj nema zabrane, nikakve zabrane!

Eto to „Srđu“ za spomen poručuje, na današnji dan ukinuća stare Dubrovačke Republike, s ušća Save i Dunava

31. januara 1908.
u BIOGRADU.

STOJAN NOVAKOVIĆ.

БИЈЕЛИ ФРАТАР ИЗ ДУБРОВНИКА.

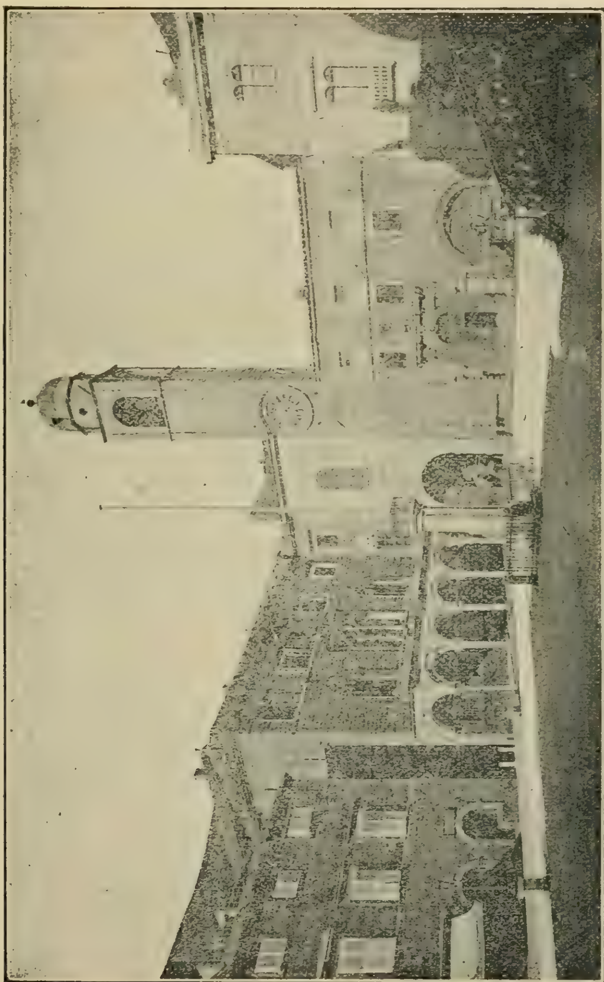
БИОГРАД. † СИМО МАТАВУЉ.

У раном дјетињству знао сам, да је град Дубровник велик и богат; да у њему има много „конта“; да је његов пук чист и питом и да не псује Бога и свеце! То сам дознао од њеких мојих сусједа, од којих је један њеко вријеме живио у Дубровнику. Дакле по причању, стекао сам појам, да је тај далеки град љепши и господскији од мога завичаја Шибеника. Њешто доцније од прилике кад сам био у другом разреду основне школе, један догађај у Шибенику опскрби ми другу њеку одлику града Дубровника, — по моме ондашњем схватању, одлику, претежнију од обје поменуте. Ја и сва шибенска дјеца православне вјере и сва наша „матора дјеца“, (које иначе звасмо: људима и женама), бјесмо начисто о њеким великим „истинама“, од којих ћу, ево, напоменути главне. Знали смо, да се сав крштени свијет дијели

Placa Mala.

на двије вјере, православну и католичку („ришћанску“ и „кршћанску“); да су Христос и његови ученици говорили оним језиком, којим наш поп чати, а не латински; да су носили браде и дугу косу, као што носе наши свећеници, а нијесу ишли

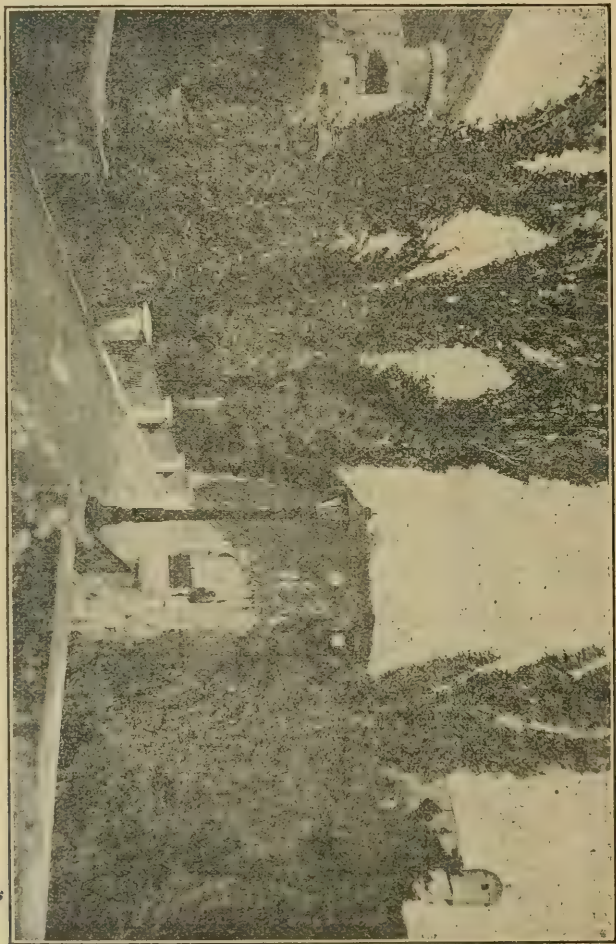

Stara kovnica (Sponza) sad Divona i Zvonik (v. str 9.)

обријани и на тјемену пробријани, као „донови“ и „фраови“; да прави ришћани изговарају: „вјера, дијева, свјетлост“, а не „вира“, „дива“, „свитлост“, итд. Додуше, и ми ришћани у Шибенику и по околини говоримо икавски али сам увјерен

био, да је то у старини било наметнуто од насиља кршћанскога!

То су биле велике, непомјерљиве истине, дубоко усађене у нашим главама, кад њекакав бијели фратар Дубровчанин,

Menčetićeva (Minčeta) kula i vrata od Pila (v. str. 8).

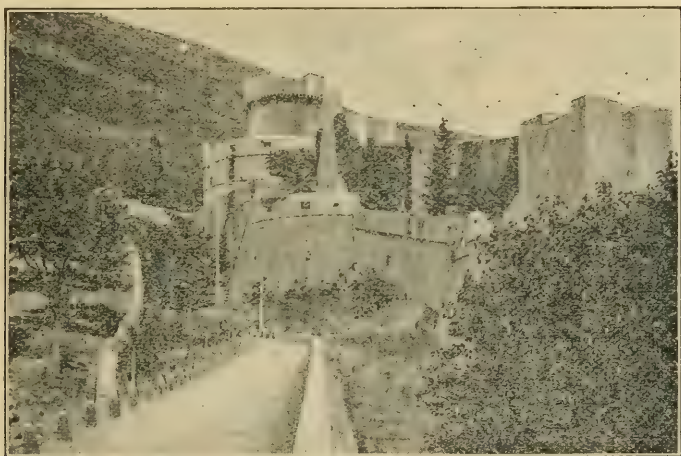
самом својом појавом искоријени најглавнију од тих „истина“!

У вријеме ускршњег поста дође у Шибеник, као обично сваке године у то доба, њеки католички проповједник са стране, који ће у стоној цркви „предикати“ талијански и на-

шки, наизмјенце. И ми, ришћани, радо смо ишли да слушамо. И мене моји поведоше. Проповједник бјеше млад, снажан, наочит, у бијелим мантијама (доминиканац), те се већ на први поглед свидје женскоме народу у цркви, а његова талијанска бесједа, бујна, течна, уз живе покрете, занесе свакога, — умало што не започеше пљескати и викати: „браво!“, као на забавама!

Ја сам помало разумијевао талијански, али сам нестрпљиво чекао сутрашњи дан, кад ће лијепи фратар говорити нашки.

И сутрадан, пред вече, био сам међу првима што дођоше у цркву. Наравно, господе ту није било, него само тежаци.

Minčeta (v. str. 8).

Бијели фратар започе, али након неколико ријечи, настаде међу слушаоцима чуђење, жамор, узвици, смијех, — готово буна: Како и не ће! Фратар је говорио *по ришћанску:* свијет, вјера, дијева, љепота, итд. Заглушише га узвици:

— Какав нам је то фратар, који говори сасвим као какав брадати ркаћки поп!? Какво је то чудо!? Шта то значи!?

Моме радосном изненађењу не бјеше гравица. Једва сам могао вјеровати својим ушима! Дубровачки фратар говори сасвим онако, како се чита у моме *Букварy* и *читанци,* онако како наш учитељ хоће да се говори у школи; чисто „српски“, дакле православски! А ма, зар фратар па говори православски!?

Пред црквом, у мало свијетина не премлати несрећног проповједника. Узалуд су попови покушавали да оразуме тежаке; да у Дубровнику, одакле је фратар, сви хришћани онако говоре; да онај говор није нека одлика православних! Узалуд се другога вечера грешни доминиканац мучио да окрене на икавску; не пође му за руком, те постаде још и смијешан слушаоцима. Тако је трајало неколико дана, па мораде побјећи из Шибеника. Али мени остаде у памети бијели фратар, који толико потресе моју нејаку душу и памет, који ме наведе да још онда почнем што више разабирати о тајинственом мјесту, гдје и кршћани говоре ришћански!

Вријеме је пролазило, ја сам се борио за хљеб насушни и у тој борби поступно губио обмане и обајања младости, али чежња да видим Дубровник одржа се.

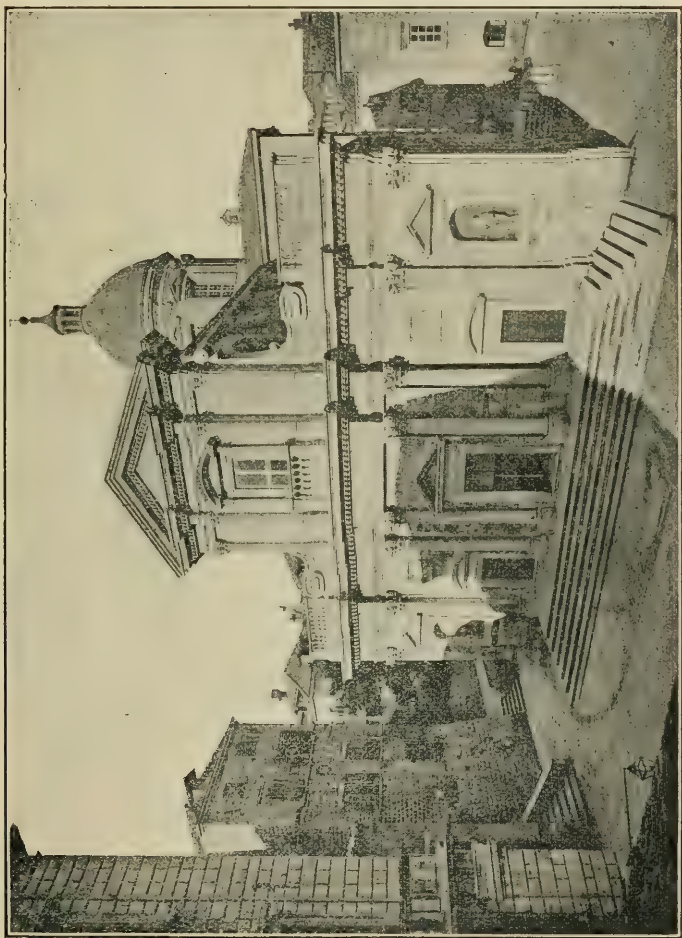
Најпослије, судбина учини да се преселим у наше јужно Приморје, — добих учитељско мјесто у бокељском Новом. Била ми је онда двадесеттрећа година. Путујући у нови крај свога будућег пребивања, стигох у Дубровник. Парни брод сврати у грушко пристаниште рано иза подне, а остаће цијеле ноћи. Пут од Гружа до Града пријеђох на колима, и био сам, у правом смислу ријечи, опчињен љепотом краја. А кад на *Пилама* искочих из кôла, кад угледах висока и мрка градска платна, бршљаном обрасла, кад ми се умах приказаше очима *Срђ, Менчетина Кула* и *Ловријенац;* онда истом увидјех, колика је разлика између Дубровника и наших далматинских градова! Јер они наши, и по обличију, наликују један на другога, као рођена браћа, а да је Дубровник од друге лозе, то се види на први поглед.

Urošev krst u Rozariju.
(v. str. 12) S.

Чисто снебивајући се пријеђох опкоп, покретни мост, па унутрашња градска врата, па уђох на „Плацу", међу два дугачка реда једноликих, од старине мрких дворова, са сведеним вратима и прозорима при дну, те ми се учини, да пролазим кроз какву фантастичну улицу, која ће ме одвести у неки неслућен крај, каки се у сну привиђају човјеку!

Дуго сам тумарао по Граду. Видјех *Малу Браћу, Дивону,* градски звоник и чесму, *Двор, Светога Влаха, Госпу* и остале знатније зграде и дворове по унутрашњим улицама. Рекох „видјех", и то је тачно, јер немадох времена ниједну прегле-

Gospa Velika.

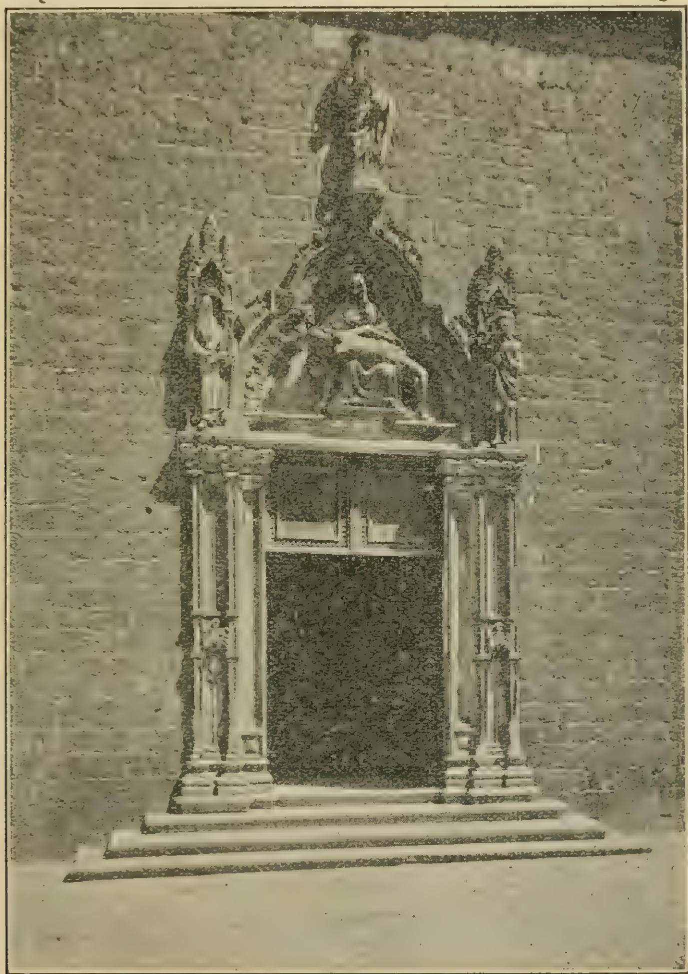
дати. Најпослије упутих се ка источним градским вратима, гдје се налази огромни доминикански манастир, који Дубровчани зову „Розаријо" и који изгледа као да је сливен са градским платнима, с те стране. Кад уђох у величанствену старинску

цркву (зидана је године 1306), која онда још бјеше поплочана властеоским гробовима, обузе ме поново узрујаност, јер ми ускрсну у памети мој бијели фратар из дјетињства који је био истога манастира; па се сјетио да се ту чува крст српскога краља Стефана Уроша III., па се опоменух, да ћу ту, први пут у свом вијеку, видјети слику бесмртнога Тицијана! Ступајући опрезно по гробним плочама дубровачке властеле, на којима бјеху испупчени грбови, ликови, украси, одједном морадох застати, и језа ме прође, јер наиђоше бијели фратри, да чате вечерње молитве. Било их је, ваљда, преко двадесет, старих и младих. Питах се да ли је међу њима и онај што ми у Шибенику учини отпровење о Дубровнику? То није тако давно било, -- прије самих петнаест година. Пошто се доминиканци у тишини а истим редом уклонише, нађох црквењака и прво питање које му поставих било је опоменуто. Али црквењак није знао за тај догађај, нити је запамтио да је ко од Бијеле Браће кад год проповиједао у Шибенику! Он ме одведе у ризницу гдје ми даде да целивам и прегледам крст краља српског; па ме одведе пред први олтар, с лијеве стране, да посматрам Тицијанову слику која приказује: Марију Магдалену са светим Влахом и арханђелом Рафаилом и Тобијиним сином који држи у руци рибу. Пред том гомилицом небесника клечи неки властелин у пошњи XVI. стољећа, — један од Пуцићâ којима је Тицијан био гост, и којима је израдио тај

Sveta Maria Magdalena. [Slika Ticianova] S.

умотвор! Још ме црквењак одведе у капеле са страна главнога олтара, гдје се налазе двије слике, дубровачког сликара Николе Дубровчанина. Вратих се на „Плацу", која, у сумрачју

Velika vrata Male Braće. (v. str. 9.)

бјеше готово пуста, а сијенке се спустиле. Сустао, сједох пред великом кафаном, а разиграној машти дадох маха, те ми се поче призирати ... — „Чинило ми се, да гледам у шетњи ста-

ринске дубровачке властеле, да чујем како шуште њихови плаштови по плочнику, јер заиста томе оквиру не доликују сувремени људи“, као што згодно рече њеки француски писац, пишући о Дубровнику. Причињавало ми се да слушам како та дубровачка господа разговарају о дневним приликама, о хумским, зетским, босанским и рашким династама и великашима, с којима свеђ „почтена општина“ има каквих размирица. Ти дубровачки државници, научници, пјесници, умјетници, мученици за Дубровник, велики трговци и морепловци, који се у вијековима сустижу у Граду и у сумрачје по „Плаци“ шетају, носе имена неумрла. У дубокој старини, ту је поменути сликар Никола Дубровчанин; доцније Руђер Бошковић „анђео по чистоти живота, а демон у математици“; па долазе, Бунић, мученик за Дубровник, па Пуцићи, Менчетићи, Ветранићи, Чубрановићи, Држићи, Рањине, Гундулићи, Палмотићи, Ђорђићи и остали, који ће се до вијека „славити“ гдје српска ријеч живи!

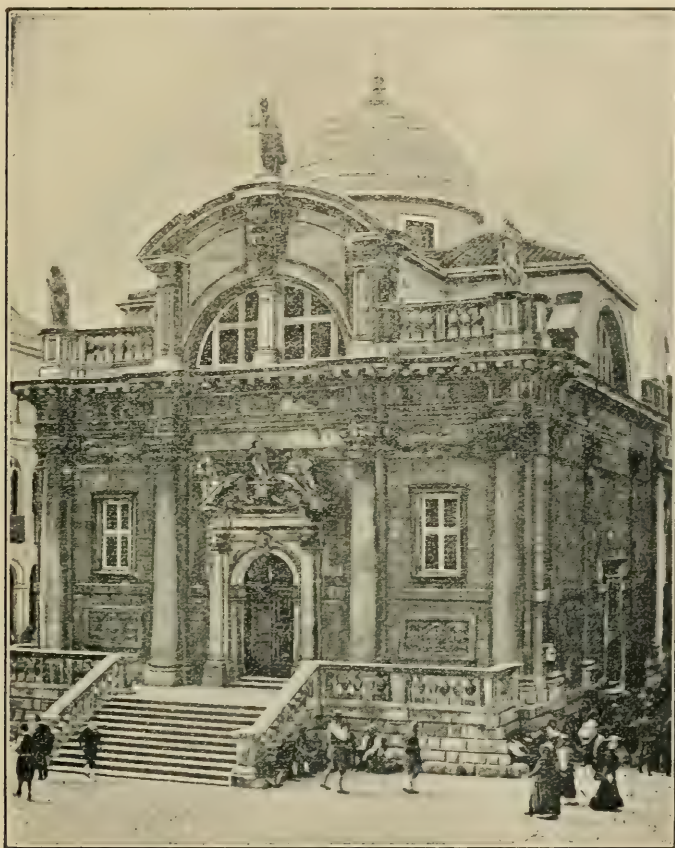

Klaustar Male Braće. (v. str. 9).

Али глè! за рана јутра излазе из *Розарија* славне дубровачке госпође, које се, такође у вијековима, сустижу: једна Николета Гучетића, која је пред папу излазила; Ђула и Нада Бунића, обје пјесникиње; једна Николета Реста, славна латинискиња; једна Цвијета Зузорићева, чијој се љепоти дивљаху

савременици и којој је, кажу, Торквато Тасо пјевао; једна Јелена Охмучевић, која се је прославила умјетним златним вêзом, музиком и пјесмом!..

Излазе из *Розарија* са јутрене свете службе племените, а кротке дубровачке владике, којима се један народ за ције-

Sveti Vlaho. (v. str. 9).

лог свога трајања може поносити, а које су најмилије свједочанство дубровачке високе културе! О миле сијенке, да ли ће вас кад год ваше живе дру́ге, ваше сестре по крви и језику, у питомости и умном развитку постићи?...

Вратих се пјешке на брод, у мислима и милини, а са осјећањем, да сам сувише далеко од свога завичаја!

Годину дана након тога нађох се поново у Граду, али се не довезох по мору, као миран путник, него се, ломних ногу, спустих са брда, као устаник бјегунац из Херцеговине. Историјска улога главнога Града, да прима невољнике и бјегунце из свих крајева Српства, огледала се у тој прилици. По граду је врвјела људска мјешавина, одавно незапамћена. Ноћу су се затварала обоја градска врата, а по кулама бдили су стражари.

Тада остадох у Граду око три недјеље, и имадох времена, да потанко разгледам старине и дивну дубровачку околину. Сјем тога, тада познадох многу властелу, међу којом кнезове Пуцићe Меда, Ника Великога и Ника Малога, пошљедње потомке славнога дома, а достојне својих предака. Уз њих књижевнике: Градића, Казначића, Зору, попа Стојановића и остале.

За седам година, колико сам пребивао у Новом, кад год сам могао, одлазио сам у Град, међу „латинску мудрост и старину“, гдје сам кријепио душу и памет нијемим али рјечитим поукама ствари које се виде и догађаја који из прошлости говоре, а којих је толико обиље, да их једва може загрлити опсежни обим дубровачких „мирâ“.

И сваког пута сјећах се свога скромног дјетињства и онога дубровачког бијелог фратра, који је нехотице тако знатан утицај имао на мене!

И од свих пјесама, које су у Дубровнику извирале, највише ми од срца иде, чим угледам мире, она, пошљедњега властелина пјесника, — Меда Пуцића:

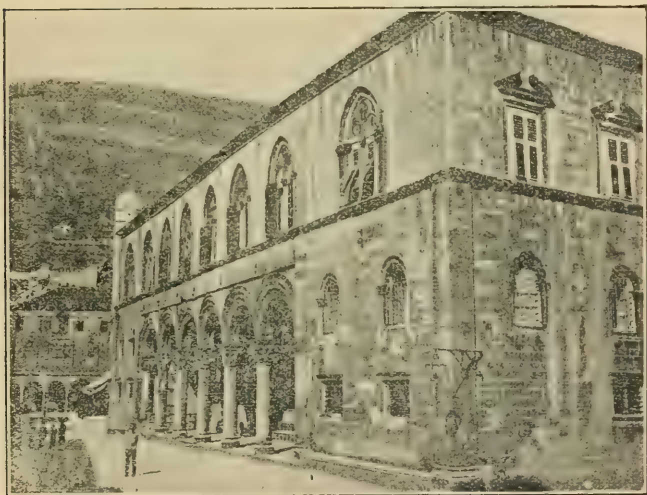
Дубровниче, мало мјесто,
Ала! си ми драго!
У теби ми бива нешто
Како није, благо!
Све обично, све домаће,
Све на једну влас,
Све покојно, све стајаће,
Створено за нас!...

„GRADU“.

(31 JANUARA 1808 — 31 JANUARA 1908.)*

DUBROVNIK. DUBRAVKO.

Sred dvorane kneževskoga dvora
Drhće žižak u tamnini noćnoj
Tužno ckileć poredanom vijeću,

Kneževski „Dvor“.

Koje pred noć u viječnicu** zađe,
Sve po izbor domaće gospode,

* U Dubrovniku nastojaše Marmont, general francuski, kakogod ispod vode navesti senatore dubrovačke republike da se odreknu vladanja. Ne mogavši na taj način ništa postići, naredi da se sakupi senat na 31. januara 1808, dade okružiti dvor vojnicima te pošalje pročitati senatu, da u ime Cara Francuza dospijeva vlada dubrovačke republike.

** Op. Pjesnik kratko *'je* piše *ije* a broji za jednu slovku.

Vlastelinâ krvi plemenite,
U slobodi zadojenih zlatnoj.
Ne vide se sjedine im bijele,
Nit se dižu ponosita čela,
Čuče múkom pokučene glave,
Ko nijemijeh utvare duhova,
Što se noću na sastanak roče
Da udesom ljudskim gospodare.

Dvorište u „Dvoru“ s bistom Miha Pracata.

Dugo sjede — sjede skamenjeni.
Ni ko zbori, ni podiže glave,
Samo okom iz potaja straže,
Sad do vrata, sad do druga bližnjeg
Pa naginju problijeđela lica,
Kô da vjetar gluhi prisluškuju.
Još slušaju korake u dvoru,
Još im zvuči zveketanje sablje,

Smijeh i buka Marmontovih slugâ;
Još slušaju — nigda ne dočuli,
Zadnji pozdrav franceskog déspota,
Ah taj čemer smrtnoga skončanja,
Što im kobno život udavljuje.
Žmiri žižak ko samrtna svijeća,
Što za uzdah umirućeg moli;
Krvca stine u plemićkim grudim,
Smrtna ježnja već kroz kosti bije,
I prelama ojađelo srce
Grčevito u plahu drhtanju.
Do sto misli budi im se s tugom,
Vape zoru, gdje se tama krije,
Mole nadu gdje je bezufanje,
Još su jaki — ne da im se mrijeti.
Jedan misli: da se selit k jugu,
Savit gnijezdo na novome žalu
I prenijet što je jošter vjerno
Uspomeni drevnog živovanja.
Drugi snuje: da je dignut život,
Kad propade sve što zoveš svojim,
Eto spasa, da izbjegneš jadu,
Što te čeka tugovanjem dugim.
— „Bježat, bježat, ostaviti krša,
Ovo more, što slobodu mami,
Puste hridi, što su s mŭkom oci
Nesmiljenoj oteli pučini,
Iz dubrave Dubrovnik uskrisiv —
Ne, ne može, nigda Dubrovčanin!
Ako pada, neka pade vjerno
Na zemljicu, gdjeno mlado sunce
Ogrija ga na majčinu krilu,
Gdjeno kleknu i molitvu svetu
Šapnu Nebu, što par stijenâ golih
Bar mu dade, da utvrdit može
I on jednu narodu domaju
Te zaveza svoj opstanak stijegu
Slavnome te spasonosnom stijegu.“

— „Dignut život? Ko će nejačadi,
Sirotama gospodskih otaca

Kolonada „Dvora".

Branit dane, da ih dušman strasti
Ne žrtvuje i prokune oce

I ljubavi nesretne poljupce?“
U toj misli crnoga očaja,
Dok se topi pamet izmorena,
Starac sijedi, poput vjetra hladna
Što u noći kroz dušu zazviždi,
Podigne se i pošapta zboru:
„Izumrijet! Eto spasa vama.
Proklet bio ko ne primi uvjet
Da se časno završi sloboda.“
Podižu se oslabljene ruke,
Ne kô negda za oružje svijetlo,

Dubrovnik s Ploča. Za njim Petka.

Ne kô negda da vitlaju stijegom,
No za zadnji pozdrav na samrti,
Što zakletvom Gradu se poklanja.
I zakletvom pri sutonu sunce
Ah od boli zaplamti se ognjem.
Sunce, sunce, negledna pučino,
Čarna Petko u zelenom borju,
Gdje se dižes nad prolomom morskim
Napram Gradu, kako oltar divni,
Okićena rumenijem zlatom,

Što ti sunce na uranku baca,
Zašto zoveš i nadišeš pjesmu,
Za poletom zašto život mamiš?
Vaša lijepost na goru mu tugu,
Samo mrca može da usreći.
Vaša pjesma, uzdisanje sveto,
Da mu bude tihijem opijelom.
Srce tužno ojađelo tuži,
Kopa, traži otetu odoru
I preklinje sa Sniježnice vilu,
Da mu kaže, što čuvarka budna
Popustila negda Pavlimiru,
Da grad zgradi, gdje stolova slava,
Kada Francez morao je doći,
Te uništit što je sveto bilo
I vilinjem samom bezakonju. —
  Gdje je slava, pusta slava,
  Mog naroda drevna tečevina
  Krvlju, znanjem i mŭkom oblita?
  Gdje ognjište, otkud u svijet prvo
  Glas jezika sa gudala suknu
  I pokadi domovini drume
  Kuda Hrvat sa Srbinom šeće
  I živ ponos svom' narodu čuva?
  Gdje je barjak, da zavrće suzu
  Iz daleka niz pomorca lice,
  Zoveć hitno uželjelog muža,
  Mlada sina, osamljenoj ženi
  Za čas onaj, što ga ljubav dava?
  Gdje su topi, brodi, bogomolje
  I vlastela, bogato pučanstvo . . . ?
Samo bršljan, gle, bedemom plazi,
Gdje je, gdje je Dubrovčanin stari?

  I sve prođe! Uspomena samo
  Još nad gradom lebdi pustim,
  Tužna spomen, usisana
  Od djeteta na majčinu krilu,

Te ga prati — dokle u grob
Ne položi — hladne kosti.
Pa nad pločom opet zamamljiva
I za mladim poskakuje rodom
Živa, draga, ko je ćuti,
Al čemerna, kad te smuti,
Da ne zađe, ah i ona,
Od prošlosti — još jedina spona.

Ah grehota spominjat je, Bože,
Pustu slavu nekadašnjih dana,
Otkud, otkud, Ti udahnu samo
Ovu ljubav u srcu mojemu
Za kraj jedan, što ga divljom strašću
Iz pučine valovlje pozdravlja;
Što ga narav razigrana trese
Nigda stalan, da li će omrknut,
Nigda miran, da li će osvanut,
Te u strahu prema Tebi gleda
Protiveć se, moleć za opstanak?
Il ne vidiš, da je domovina
Jednog čeda ranjenoga,
Što još nema nego ovo,
Pa kad i to treba da ostavi,
Ah tad, Bože, smiluješ se i Ti,
Nad svu patnju tvojega stvorenja,
Koje tako Ti poletom dahnu,
U zanosu moći nedospjetne,
Kô da nije suđeno mu ginut
Neg' svoj biti i u sreći sinut!

Dosta, dosta proteklo je suza
Dosta, dosta propalo je nada
Stani, dijete, i podigni čelo!
Ako žića jošter iskra čista,
Gori bolno u poštenom srcu
Te ne misliš da si samo ovdje

Blago sgrtat i gomilu dizat,
U tuđinu puštajući narod
Za zalogaj siromašnog hljeba;
Tad se sjeti, — na dan ovaj, sinko,
Jadnog tvoga mukotrpnog roda
Gdje na zimi ozebao kupi
Malo sušnja za ognjište svoje
Da mu glasa uzdrži se slovo
I prošapći — ne zakletvu kobnu
Kako negda bez ufanja oci —
Nego časnu tvog ponosa dȁću:
Prȁvo štovat, što je svakom drago,
Ali branit, što je tvoje blago,
Biser jezik i domaju zlatnu,
Eda jednom na majčinu licu
Zasja opet izgubljena radost,
Te u kolu i u pjesmi slave
Okupljenu svoju djecu spazi
Na rodnome gdje se grle žalu.

SURSUM CORDA!

BRODARICA (ZADAR). RIKARD KATALINIĆ JERETOV.

.... I kraljevala je sloboda pod južnim nebom, pod sjajem sunca u posmijehu cvijeća. Nad modrim Jadranom širila se njezina himna — melem cijelom Balkanu, utjeha sve ostale zarobljene braće. Umjeće, pjesma, znanost podigoše svoj hram na nesvladanim hridima, na timoru pravom. Na zimzelenom žalu, ovjenčanom pômom i lovorom nikad ne razvi barjaka sveti Marko. Ponosno se vijao proz stoljeća sa Lovrijenca barjak svetog Vlaha. Prohujiše proljeća i zime, ljeta i godine i uvijek se iz ubave Dubrave razlijegala jedna pjesma — pjesma slave i slobode..........

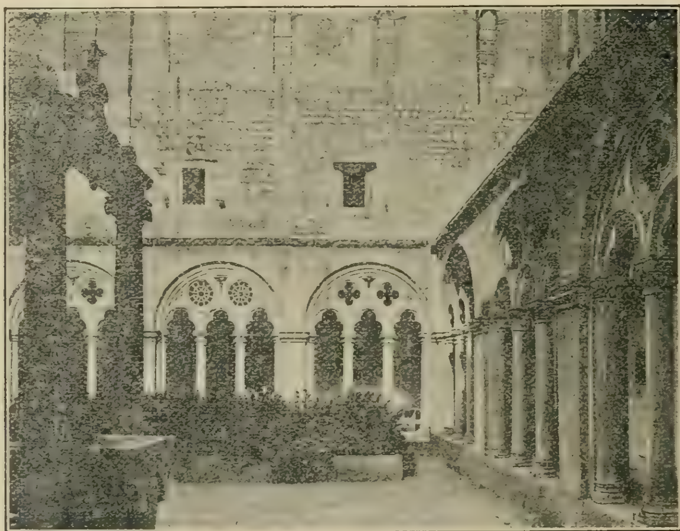
.... I pročulo se po svim krajevima, da je krenuo u svijet iz Francije zemlje na osvojenje vaselene Napoleon. Na rtu svog mača nosio je on mnogima slobodu i spas. Bojeve bio veliki osvajač, odnašô lovore pobjede za lovorima pobjede i vedrog nekog dana udje i njegova proslavljena zastava u skladni Dubrovnik. Veliki Napoleon unese u grad Gundulića i Gjorgjića pjesmu ropstva i zveket lanca.... Pade posred praha slobodni stijeg svetog Vlaha —— slava uminu, sunce sreće uginu. Zaplaka Dubrava cijela, kad joj skidoše lovor vijenac s čela...... Ali vila i danas nad pomorjem se glasa: „Doć će ti hora nove sreće i slave! Raduj se sretnom danu i opet ćeš biti alemom na Balkanu!......“ *Sursum corda!*

U NOĆNOJ MANASTIRSKOJ TIŠINI
u „ROZARIJU“.

DUBROVNIK. O. AMBROZ BAČIĆ (Dominikanac).

Gluho je doba noći! Sve oko mene spava! U ovoj mrtvoj tišini regbi da je svaki zivot iščeznuo! Misli moje kao da ne mogu naći počinka; one se ni na jedan predmet ne zaustavljaju; ni

Dominikanski klaustar.

sami sadašnji događaji, koji svijetom drmaju, ne zanimaju me. Pri ovako tihoj noćnoj samoći, kad blijedi mjesec na plavetnom svodu već naginje k zapadu, ne zanimaju me ni filozofske misli, jer moja pamet večeras samo prošlost traži!

Kroz prozor iz moje ćelije bacam pogled na drevno dvorište. Eno ga u čarobnoj slici! Eno na srijedi kruništa bunaru! Eno tradicionalne naranče tamnozelene! Eno ruže, koja ovdje u

januaru cvjeta i svojim cvijećem ukrasuje ovaj divni prizor. Mjesečina s gornje strane rasvjetluje one divne arkade — umjetničko djelo šesnaestoga vijeka —; siplje puno svoje svijetlo na svodove i crta eno dolje po hodniku stupove i arkade!

Pamet moju smjela i uzbuđena mašta već prenosi iz sadašnjosti u prošlost i zaustavlja je u doba nazad sto godina, kad pade republika, kad vlastela 31 januara po podne izađoše iz dvora kao obeskrunjeni vladari!..... Moja pamet plovi dalje i mašta je vodi da vidi ono kad je ponositi Francez dvije godine prije

Dominikanski klaustar sa bunarom.

zapremio grad!.... Što je onda u ovom manastiru bilo? Mjesto tihog redovničkog opštežića i zajedničke bogomolje, orila se po njemu užasna vika i buka franceskih vojnika! Starodrevni i mirni manastirci — sinovi Dominikovi, — na silu moradoše da se uklone vojnicima i — kô rastjerani i poplašeni golubovi — da traže drugovdje zaklonište. Samo gdje koji od njih ostadoše da uz pogibao života očuvaju svetište i grobove svojih otaca. Al obijesni i ponositi vojnik ne poštedi ništa; nestadoše najsvetije uspomene, nestadoše najljepša remek-djela!

I moja pamet plovi dalje u prošlost; uzbuđena joj mašta kaže velikim potresom porušene crkve i dvorove, stotine mrtvaca između kamenja, visoke plamenove mnogih garišta i čete razboj-

Marojica Kaboga.

nika. Kaže joj Marojicu Kabogu, koji postavlja mir i poredak po gradu. Njega slušaju vlastela i svećenici, te se svete moći pre-

nose u Revelin. Odonle ih vlastela i redovnici pobožno prenose dolje u manastirsku dvoranu kapitula, da ih ondje sačuvaju od sveopće propasti našeg Dubrovnika.

Prodirem pamećų još dalje u prošlost i vidim kneza sa senatom, gdje svake godine 5. maja pobožno dolaze da dolje u crkvi odadu poštu Svecu — Piju V., koji je mnogo štitio Dubrovnik i uzvisio ga na čast republike, jer mu prvi dade ovaj naslov!

Pamet mi plovi još dalje u prošlost i vidim najstarije moje manastirce, sinove Dominikove, gdje naoružani bdiju junački nad gradskim vratima Ploča i Ribarnice i na straži stoje da se ne bi neprijatelj i dušmanin u grad ušuljao i Dubrovnik upropastio!

No najednom se moja pamet zaustavlja; osjećam još jače nego prije grobnu ponoćnu tišinu ovog manastira. Ništa se ne čuje, sve pozaspalo, sve mrtvo!... A ipak ne mogu da se uvjerim, da sam sâm. Ta bar su budne sjene onih, koji su toliko vijekova prije mene ovdje stanovali, radili i molili; ta bar njihov duh lebdi sad — kad su svi pozaspali — ovim dvorištem, ovim manastirom!... Moja je mašta ugrijana!... Što ono vidim, ili mi se čini, da vidim dolje ispod onih arkada?... Vidim sjene u bijelo obučene, gdje jedna za drugom stupa mirno, tiho, dostojanstveno! Vidim mladih, vidim starih, sve su dobi ljudskoga života zastupljene. Eno ih, kroz ona vrata ulaze u crkvu.

Sve mirno kao i prije. Ali što je iznenada ovo? Čujem ih, ili mi se čini, da su ovo neki glasovi, kao iz daleka?... O da, već jaki glasovi dopiru do mojih ušiju. U crkvi su zamnijeli milozvučni glasovi; mili glasovi ujedno se slili; divni veličanstveni poj naokolo se razlijega. Oni duhovi poje slavu Gospodu! Divne li pjesme, krasnog li poja!...

I opet noćna tišina vlada!... Ali ko su one sjene, što se sada dolje u polusvijetluređaju ispod arkada?... Sve stari i osijeđeli ljudi! Gle čuda!... Čini mi se da mnoge od njih poznam! Jest!... Nego ti Historijo, prošlosti navjestiteljice, pomozi me, rasvijetli mi bolje one tmine; dozovi mi u pamet imena svih onih ljudi, te se eno dolje tajinstveno preda mnom ređaju... Ja ih sada sve poznam one ljude, bistro vidim njihove sjene.

Onaj prvi, naslonjen uz stup, ono ti je *Ivan Stojković*, koga u historiji zovu *Joannes de Ragusio.* U njemu raspoznavaš

žestoku slovensku ćud; mjesec mu razjašnjuje svaki potez lica: dosta je putovao, dosta je uradio! — Vidiš drugoga, kako se zamislio: za stalno nešto učeno razmišlja! To je *Klement Ranjina;* mnogo ima oko sebe knjiga, mnogo svojih djela. — Glè *Gučića,* bilježi druge u svoj *Cathalogus illustrium vìrorum;* regbi, da mu se žuri, da što prije unese u svoj *Cathalogus* one, koji su iza njega došli. Eno ti do njega i drugog *Gučîća.* Iz lica mu pobožnost prodire, kojom je nazad trista godina i više napisao svoje *Rosario Imena Jezusova.* — Onaj, te drži knjigu u ruci i kaže drugima, kako imaju *„pisati dobro latinskim slovima riječi jezika slovinskoga“* jest *Rajmund Zamanja;* ona knjiga sadržava pravila ortografije naše. — Eno onoga, koji je ruku podigao, kao da propovijeda; znam mu ime, nu kao da mi veli: muči, ne treba, da mi ga kažeš; nijesam ga ni ja kazao u *Riječi božjoj,* koju sam za svoj narod napisao. Dosta mi je, da narod ide za mojim naukama, a da ne pita za ime moje.* A ko je onaj među ogromnim rukopisima, te piše i neprestano piše? Oh, poznam te i to najbolje, o divna sjeno! Ti si *Cerva,* ti dika naša! Sjajna je ta tvoja *Metropolis Ragusina;* divna ta tvoja *Bibliotheca Ragusina!* — Onaj s biblijom u ruci, te neprestano čita i do sebe ima knjigu: *Quaestiones de Scripturis sacris,* jest glasoviti *Resaver.* — Tik do Cerve onaj, što prepisuje i u red stavlja svoje rukopise, razabirem ga, ono je *Arhangjeo Kalić,* a rukopisi su mu: *Korizmene propovijedi.* — Onamo u polutami vidim još mnogo takovih sjena; vidim govornika, poslanika, biskupa, nu ne mogu da ih razaberem. A eto i mjesec se je dobro nagnuo. Sve veća tama pada po dvorištu; sjene su još pred mojim očima, ali ne onako jasne kao malo prije. Nekoje su se već počele gubiti; a kamo se gube?

Ali dosadanje tišine nestaje; štropot se podiže — mukla tutnjava razlijega se naokolo mene!... Eno po dvorištu, eno u kapitulu, a eno i kroz vrata u crkvi vidim, grobovi se otvaraju; ploča se za pločom podiže i jedna po jedna od onih sjena silaze u one otvorene grobove!... Opet mukla tutnjava, opet štropot; ploča za pločom pada, arkade od dvorišta odjekuju a užasna tutnjava crkvom se razlijega!...

---

* To je Vincenzo Maria Gozze, te je 1741. dobio dopust da štampa ovo svoje djelo.

Ali zatim sve tiho i mirno... Ponoći je već prošlo, a nestalo objavljenje moje mašte prigodom stote obljetnice pada republike. Moja se pamet vratila iz prošlosti u sadašnjost.

Sad stojim i razmatram, kako se na razvalinama franceske zapreme opet novi život probudio i razvio te iz prošlosti crpi jakost za sretniju budućnost!

PREPOROD.

MARIJAN.

Τὸ τρίτον τῷ Σωτῆρι.
Trećom — dobrom srećom!

— Bješe: — sori se drevni Epidaur —
Al' nad njim — s njega novi Grad procavti
Još bujniji — i trajniji — i ljepši....

— Bješe: — i pade Dubrovnik nam slavni,
Kô ruža što je vihor strese silni: —
Al' ponovljen se junak dignu — mladi...

— Bješe — i sad bi vapio ja bolno —
Kad rđu vidim gdje mu slavu mori: —
Al' novo doba i sveti nam Vlaho —
— Preporod poje!

ЗАНО КАТАНА — РАГУЗО МОЈА!

БАЊАЛУКА. В. КОНДИЋ.

Све до Босанско-Херцеговачког устанка и окупације, а и годину, двије доцније, спуштаху се у већем броју сиромашни Далматински приморци, у трговину и прошњу у наше крајеве. Наша им је земља тада била у нечем као данашња Америка, док се прилике послије не измјенуше те постадосмо једнаки.

Међу свима тим Далматинцима — причао ми је отац — најпознатнији је био неки старац Зано, кога смо звали: *Зано Катана,* јер му није нико знао правог имена, нити је когод распитивао за то.

Ми смо се дјеца радо скупљали око Зана, кад би дошао нашој кући да коначи.

Како је наша кућа била тада већ чувена у свој Крајини, јер је у породици било од памтивјека по два попа и преко педесетеро чељади, те се многи странац путник, који би туда наљегао, увраћао.

Зано је био висок, окошт, као и остали Далматинци или наши Вр̀овци и Личани; снажан, јаких плећа, а нико не би рекао, да му је било преко шездесет година.

Првих година носио је у свом торбаку помало: свиле, ризе, ђунђува, игала, урочица и којекакве друге ситнице, те би то продавао по селима, а уједно и просио. Ми смо га, дјеца, испитивали: зашто засмољава очи и прави се слијепац, кад то није. Он нам се уивјек изговарао да то чини само због тога, што се бојао да га не би напали и оборили Турци или Хајдуци, а овако, каже, на слијепца због грехоте не́ ће . . . Од старије чељади, мало је ко с њим и разговарао, већ једино ми дјеца. Чим угледамо Зана а он прилази нашој кући за вођом, ми повичемо: Ето Зана Катане! Рагузо моја! . .

Ако је студено вријеме или зимско доба, он се шћућури за фуруном заједно са вођом и шути. Послије вечере дјеца се

начетају око њих па траже да им што приповиједају. Зану то мило. Једва чека да отвори с дјецом разговор. Приповиједа, како је био француски катана, и како је побјегао, кад су французи сасвим присвојили Дубровник.

Placa pred Gospom.

„Служио сам — причаше он — у једног Госпара управ десет годишта, и било ми је добро ко у материну трбуху; свега доста. А кад дођоше оне бестије, Франчези, у црљени-

јем гаћама — све се преокрену! Тада ми је било осамнест годишта. Један пут ме упрежаше па одвукоше у солдачију и ваљало је тамо међу њима остати и служити им, све до новог годишта. Када је било наше ново годиште, офичали ми дадоше пуно некаквијех књига да однесем у град на Плацу некојијем главнијем Госпарима. Било је јако студено, јер је пухала бура. Ја кад дођох на Плацу, кога гођ сусретем од господе, он таре убручићем сузе. Ђе гођ дођем до врата да предам књигу — затворено. Свуд затворено. Онда се врнем на Табор на Плочама, ђе затекох доста Бошњака; дошли у

Česma na Taboru. (S.)

робу, али, видим, нико ништа не пазари. Куд гођ погледам око себе, многи плачу, па плачу, и они Бошњаци ш њима; и мени се ражали срце па и ја стадох плакати, а и не знам што је. Упитам онако до себе једног трговца, а он зинуо и гледа у ме и у моју монтуру. „Јеси ли ти — вели — франчез?“ Нијесам, брате, рекох, ја сам наш, већ ме ухватили франчези. „О, па зар ти, каже, ништа не знаш?!“ Богме не знам, рекох, што ћу знати. „Дà, јекну он, од сада ће французи владати у овом граду! Нема више ништа!“ и поче трти сузе. У ти час прође покрај мене нека госпа у црном руху, па све на глас

кука: Дубровниче! Дубровниче мој!.. Мени се стеже око срца. Их, рекох, да ми је сад преда мном они који официјер, све би га овако зубима клô. Спатуљах оне све књиге, што сам имô у рукама, и бацих у један конô, па бјеж, па бјеж, куд ни сам нијесам знô. Дођох на Пескарију, би ли, мислим, скочио у море, да ме нема, или не би. Погледах на град, па ми се ражали и удри плачи... А онда опет, бјеж... бјеж... у свијет... „Еј Рагузо моја! Рагузо моја!..“

Ту би Зано сваки пут зајецао. Ма не знадосмо ко му је то била Рагуза; мислили смо сестра или мајка што је умрла, па га нијесмо ни питали, већ нам га је било жао, као да гледамо спровод те његове Рагузе.

То му је било редовно приповиједање, кад би год долазио код нас.

*

Прошло је послије много времена. Наша се породица издијелила и саселила из села у град.

Једне године, а то је било баш онда када је био француско-Пруски рат, стадоше једног дана просјаци пред нашу кућу. Кад се мало боље загледах у слијепца, изненадих се, кад упознах Зана. Побијелио кô овца, а сав погурен, из торбе су му с леђа вириле гусле, а Зано прије није никада гуслио.

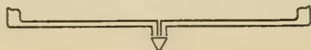
— Ма јеси ли ти то Зано? рекох зачуђено.

Он ме није познао.

— Јесам, синко, каже он дршћућим гласом, боље да нијесам.

Кад му се казах, он као да се обрадова, па се мало поисправи.

— А јеси ли, каже он, чуо за Франчеза?.. Оно се сада Бог свети за моју Рагузу, мој мили Дубровник!.. Бог, Бог, он ником дужан не остаје, и, свакоме плаћа по заслузи. — То је био и пошљедњи пут што сам га видио, али ми је остао његов лик тако јако урезан у мозак, да га увијек гледим у оној дјечињској машти, а он се погурио и иде за спроводом своје Рагузе а оне му ријечи једнако зује: Рагузо моја, Рагузо моја!..

JANUAR.

DUBROVNIK. ANTE ANIĆ.

Uminuli su davne slave zvuci
A hršum vjetra vrh grada se vije,
Te snažnom silom b'jesna elementa
Valovljem gordim o Lovrjenac bije.

Na Petki bor se zeleni i pregiba
I klanja gradu, što o slavi snije;
Lovorje davno uzglavlje mu meko,
Al nove želje u grudima krije.

Sve opet tiho ... i sunce je sjajno
Vrh cvijeća i nad pomama zasjalo.
Sve mirno ... samo s uspomene gorke
Na Petki borje malo zadrhtalo.

Sto l'jeta minu, da Dubrave ove
Slobodu Silnik u okove veza;
Zan'jemili su davne slave zvuci,
Obumro glas je i zadnjega kneza.

Sve tiho, tiho ... ali nešto gruva ...
Sa Srđa zadnji top se odaziva: *
O „salve" grade! a Fatum se smije
I k sebi malog dječaka doziva:

---

* Dubrovnik je razoružan januara 1908., te vojnici sa Srđa i sa Minčete-kule na ime pozdrava po vojničkom običaju ispucaše topove, prije no ih odvezoše. Ur.

„Oj dođi dijete da idemo skupa
Sred ubavoga ovog vilin-stana,

Groblje na Mihajlu.

Poćemo tamo, do Mihaljskog groblja,
U spomen onog — žalosnoga dana.

DUBROVNIK
KULTURNI CENTAR JUŽNOSLOVENSKI?

DUBROVNIK. VOJIN MALIŠIĆ TAVRIDSKI.

Dubrovnik ne samo da može, nego mora biti jedan od kulturnih centara južnoslovenskih.

Ponoseći se svojom velikom prošlošću, Dubrovnik valja da se njom koristi za sadašnjost i budućnost, i onu energiju, koju je tako mudro trošio u održavanju tisuć-ljetne slobode, da upotrebi sada za podizanje i držanje na visini one kulture, koja svijetlom imenu njegovom odgovara. Duh „slovinski“ (srpski, hrvatski), duh slobode, nezavisnosti i ponosa narodnog nigdje u narodu srpskom ili hrvatskom ne može naći zgodnije zemljište za razvijanje; jer niko u narodu našega jezika nije razumio i ljubio slobodu više od Dubrovnika, niko je svjesnije ne oplakuje i niko se njom više ne ponosi.

Dušmani srpskog ili hrvatskog naroda, koji se nekom kulturom razmeću, nikome manje ne imponuju, nego Dubrovniku. I s pravom; jer tijem obijesnijem neprijateljima slobode Dubrovnik pokazuje svoju historiju, svoje mire, svoje spomenike, pitomost i skladnost naroda svoga, i sa visine im dovikuje: „Kad su vaši hodili, naši su se vraćali!“

Dubrovčanin (a tako se zove svaki koji je rođen na teritoriju pokojne republike) je bistra pogleda i širokijeh grudi. Nijedan dio našega naroda ne razlikuje tako jasno kao on vjeru od narodnosti. I da se je po sreći čuo glas dubrovački, ne bi jedan dio našega naroda odbijao od sebe braću svoju koja istu vjeru kršćansku sa Dubrovnikom ispovijedaju, da od njih napravi dušmaninu most . . . . .

Dubrovnik je pun kulturnijeh spomenika iz doba njegove slobode više nego i jedan južnoslovenski grad ili država. A narod dubrovački dobio je od vijekova takav pečat kulture i pitomosti, da možemo bez pretjerivanja kazati da nema u svijetu se-

ljaka kao što je seljak dubrovački. Ponosit, bistar, umjeren, radišan, čist i uglađen, on je plemić među seljacima.

Ljepota Dubrovnika već svijetom slovi, a zdrava njegova klima od vijekova se slavi.

Dubrovnik i danas, kad mnogi Srbi i Hrvati misle da je on *samo* grad prošlosti, ima svojih sinova koji sjaju kao zvijezda prvog reda baš među Srbima i Hrvatima u znanosti i umjetnosti.

Kad bi tê zvijezde zasvijetlile slavnim gradom i probudile mlađi naraštaj, za koji se dušmani brinu da sve zaboravi, Dubrovnik bi počeo ulaziti u svoj *Rinascimento,* koji bi se u brzo prenio i na ostale dijelove našega naroda, osobito na najbliže dubrovačko susjedstvo, Boku, Dalmaciju i Herceg-Bosnu.

Ima dakle Dubrovnik sve uslove za jedan od kulturnih centara Srbo-Hrvata, Južnih Slovena. Ko u to sumnja, naš je neprijatelj. A da Dubrovnik to doista i postane, treba početi ozbiljnim radom, a ne samo riječima kojijem je bogato naše brbljavo „rodoljublje“ sa svojom žurnalistikom.

Taj râd biće na korist i slavu Srbo-Hrvata. Svaki će ga pravi patriot odobravati i podupirati. Samo zatucani neznalice ili neprijatelji narodni pronaći će u njemu separatizam. — Kad bi ideal jednog naroda bio da sve i svakoga izjednači prema jednom kalupu, te od cijelog naroda napravi jednu prusku uniformanu kazermu, onda bi ti glupaci imali pravo. Ali, kao što se ni Tvorac vaseljene nije držao pruskih načela, pa je Dubrovniku dao i drugu prirodu (nebo, more, vegetaciju) i drugi način života nego većini naroda našega; kao što ta priroda čuva svoj karakter, tako i mi, sinovi njezini i tisućgodišnje kulture i slobode, moramo svoj karakter, svoj obraz čuvati, da se tako svuda među jednokrvnom braćom poznamo: sinovi slavne srpsko-hrvatske oblasti Sv. Vlaha. Jer baš u toj raznoličnosti je velik dio ljepote srpsko-hrvatske otadžbine: monotonija isključuje ljepotu. — I osim što bi bio grijeh htjeti uništiti jedan uslov ljepote naše otadžbine, bilo bi to još i smiješno; kao što je smiješno tražiti da se Dubrovčanin prevrgne u Šumadinca ili u hrvatskog Zagorca i obratno.

Stoga ponavljamo: Čuvajući i razvijajući naše dubrovačke osobine, mi čuvamo ljepotu svoje srpsko-hrvatshe otadžbine.

* * *

Da se vratimo na rad koji smo spomenuli, treba znati da su materijalna sredstva za nj barem toliko potrebna, koliko i dobra volja. A materijalnih sredstava, Bogu hvala, Dubrovnik ima. Nekoliko velikih bogataša broji negdašnja dubrovačka oblast, koji mogu da budu novi Pracati i Skočibuhe. Neka se oni trgnu, neka u njima zaigra dubrovačko srce, neka im se pridruže svi koje s Dubrovnikom ljubav veže, pa ne će fàliti našemu Gradu samostalne universitatske fakultati, osnovaće se pozorišno društvo, zavod za vaspitanje djevojaka, trgovačka i praktična poljodjelska škola itd. itd.

Znanost srpska i hrvatska obogatiće se jakim središtem, sloboda i dobrostanje će porasti. Ljudi od nauke pohodiće naš grad, diviće se ne samo prošloj veličini, nego i sadašnjemu sjaju; radovaće se svjetlosti nauke i slobode koja će s ovog bijenog časnog kamena sipati na cio slovinski narod od Jadrana do Bosfora. Srpski i hrvatski umjetnici hrliće k nama, da u dubrovačkom raju potraže ustanovu kao što su od prilike razne inostrane akademije u Rimu . . .

Divna li sna ! . . . .

Sina dubrovačkog puka, koji će ovaj san pretvoriti u javu, te žrtvovati obilata novčana sredstva da se naš Grad podigne na kulturnu visinu, koja mu dolikuje, čeka spomenik mnogo sjajniji od Pracatova, i vječita zahvalnost cijelog srpsko-hrvatskog naroda.

Njegovo veliko patriotsko djelo oživotvoreno radom odabranih čeda Dubrovnika i cijelog srpstva i hrvatstva stajaće tu da svakome glasno kaže i jasno dokaže, kako Dubrovnik može i mora biti jedan od kulturnih centara južnoslovenskih.

Hoće li tvorac te sjajne zadužbine biti samo jedan sin Dubrovnika, hoće li ih biti više zajedno, ili kako drukčije, to od njih samih zavisi.

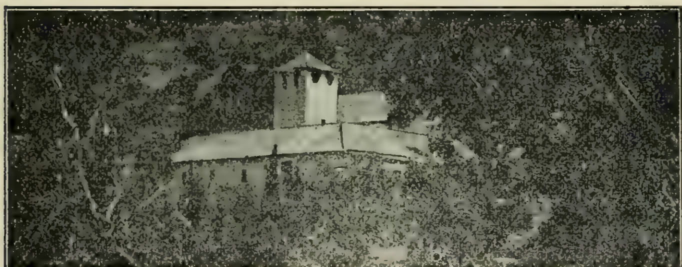

ДУБРОВНИКУ.

НАПОЉ. Ф. КАРАБЕГОВИЋ.

Сто је љета, српски Дубровниче,
Откада си са пр'јестоља пао;
Сто је љета, откад чемпрес ниче,
Гдје је њекад цв'јетак славе цвао.

Сто је љета, како морем твојим
Не чује се пјесма слободарка —
Ти пјевушиш, с тужним срцем својим:
„Бог је хтио! Срећа би нам — варка!"

Porušeni Manastir Sv. Jakoba.

Дубровниче, моја памет сања,
Да ћеш ув'јек душа српска бити,
Ув'јек ти се барјак наде вити.

Твојој слави, све ће да се клања,
Док је мора и његова жала,
Док је Српства и српских гусала.

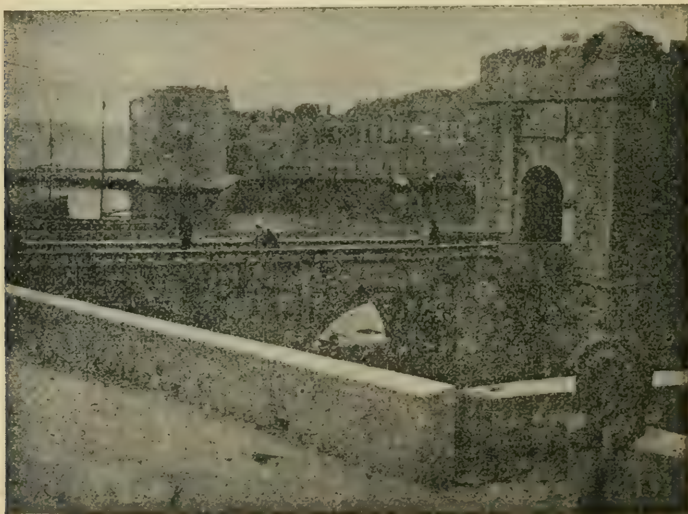
RUŽE DUŠANOVE

PRIČA IZ STARODAVNOG DOBA.

RODENSTEIN.

Mazga će do mazge iz Dubrovnika kroz gradska vrata na Ploče. Ove životinje dobro upiru kopitom i pouzdanim će i opreznim korakom uz oružane ljude krenuti uza stranu pod Srđem.

Kasaju, jer im je prevaliti podulji put, krenule prema nepristupačnoj urvini, te brani vojnički okô Hrišćana, koji se bez konca i kraja otimlju sveto za krst časni i slobodu zlatnu. Mazge

Gradska vrata od Ploča.

gone znamenit, svet teret; Dušan, mlađani raški knez, nabavio u dubrovačkih trgovaca baruta i olova i đuleta za ono malo topova, što mu je još preostalo. Za ovu je džebanu potrošio Dušan i zadnje zlatne dukate što je još imao; neprekidni sveti rat protiv sili divljih i hrabrih Osmanlija, te je izgledalo da ta sila ne će

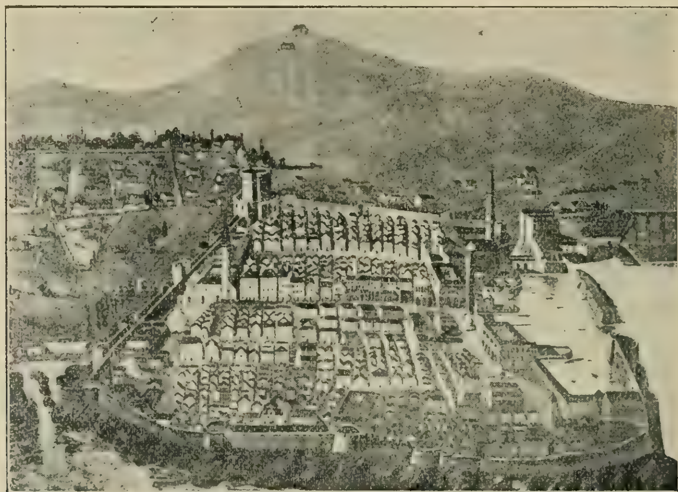
nigda imati svrhe ni konca, bješe već strošio blago svega kršćanskog roda i plemena na Balkanu. Sve jače odjekivahu turski buzdovani na evropskim kapijama, sve žešći bješe njihov udar; hrišćansko pleme do plemena, pobijeđeno, gubilo se u bijesnim stihijama turskog zuluma. Eto propao Carigrad, palo srpsko carstvo, podjarmljena Helada i junački Bugari poništeni za vijekove. Viteška vojska ispod krstaša barjaka pod kalpakom i u pancijer-košulji bješe iščezla na Nikopoljskoj ravni. Pa ne mogaše dosad ni nesvladano otimanje opornih Ungara više zapregnuti tursku silu i bude skršeno pod Bajazitovim buzdovanom na istom poprištu, gdje je car Murat nazad nekoliko godina porazio Srbe, na Kosovu. Napokon i Skenderbeg, zaštitnik kršćana, bi dozvan k dušama svojih predaka te se gotovo i sva Arbanija pognula pred polumjesecem. Sve je ponestajalo krstovih boraca; vođe crkve bojne počeše od strave drhtati, samo su se u raju radovali s dolaska tolikih novih svjedoka za vjeru. Duše preobražene palih vojnika sviju naroda stupahu u četama nepreglednim kroz dveri vječnosti, i onaj svijet bješe otajno rasvijetljen njihovom slavom. Ali ne stupahu i zapovjednici ovog svetog rata; oni, kako nam priča kaže, žrtvovahu još za nekoliko doba na uhar roda i plemena svoju uprav dobivenu nagradu, rajsku slavu; oni ostadoše nevidljivi na ovom svijetu i podržavahu otajnu svezu s ono malo preostalih junaka svoga roda i plemena. Samo još u nepristupačnim gorama održale su se slobodne hrišćanske sitne oblasti kao Balšićeva Zeta, poznije Crnagora pod svećeničkom vladom, mala Raša i podređena joj kneževina Zahumlje. Ove su nejake države mogle zaista odgoditi još za malo doba prodiranje Osmanlija do mora, ali im je valjalo brzo propasti; tada bi prokrčen put zapadu, što su ga Hrišćani na istoku bili satrpali gomilama mrtvaca na obranu kršćanske kulture a sebi na vječitu slavu. Ali je to otimanje bivalo sve to slabije, sve manji broj pobornika za vjeru, sve siromašnije postajahu male hrišćanske oblasti. I ovaj put ne bijaše dosta zlatnika; Dušan bješe naknadio stokom i krznom novac koji je nedostajao.

Ovom je zgodom Dušan donio u Dubrovnik svete moći iz crkava i manastira svoje oblasti, jer on držaše jake gradske zidine kao bolju obranu nego gore opustjele od beskonačna boja u njegovoj krajini, u njegovoj tužnoj poharanoj krajini, koja se

sad oružala na posljednji očajni boj i iz koje je trebalo da on sam odnese staroslavne svetinje da zaštiti od ockvrnjenja dajbudi moći, ako bi prispio konačni poraz.

U crkvi sv. Vlaha priložio narodne moći zlatom i srebrom okovane, ondje imale su biti u pohrani, te sloboda i bogoljubnost republike imala ih je štititi od bijesna uništavanja azijatskih osvajača, dok bi se mogle opet jednom u sretnija vremena, slaveći triumf, povratiti u oslobođenu otadžbinu, kojoj ništa više ne bi prijetilo.

Moći božijih ugodnika, koje su bile zaklonjene, svečano su predate i primljene, mitropolit i Sorgo, dubrovački knez, uz preuzvišeno vijeće primili ih i zakleli se da će ih štititi.

Dubrovnik prije trusa 1667 g.

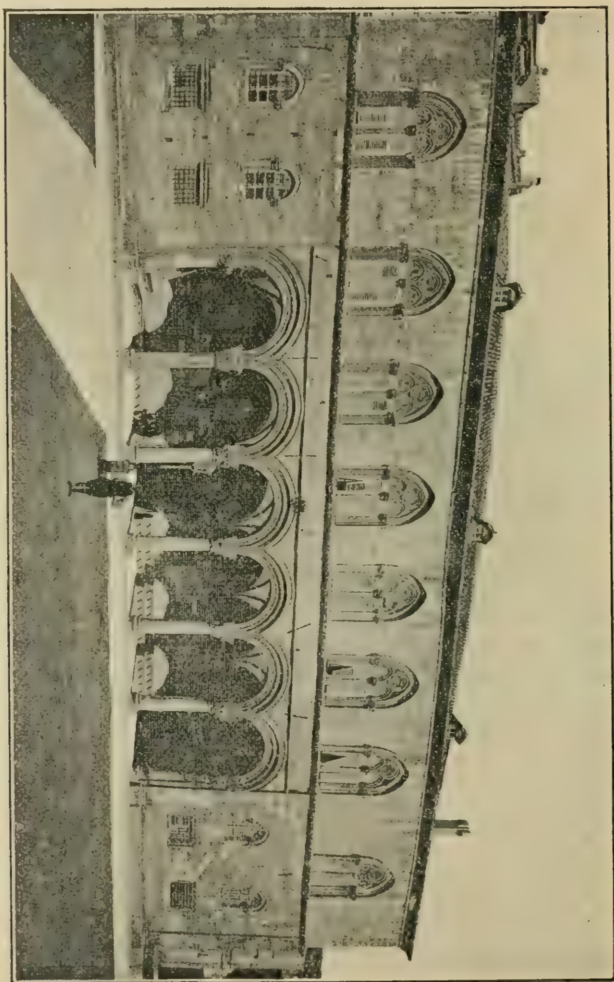
Ovo je bila istinita zgoda, čija beskonačna žalost ne mogla izbjegnuti nikomu od onih, koji su bili tu nazočni, i spoljašnji sjaj, kojim se razvio obred, nije mogao nikoga prevariti o turobnu značaju ovog čina očajne samozataje. Otpjevao se istina i *Tedeum* da se proslavi što su se sretno spasile staroslovenske svetinje, ali to bilo kao karmine narodu koji iščezaje. Samo zbor nazočnih plemenitih krasotica bacio nekoliko svijetlih zraka na tužnu sliku a najviše zaista sjale oči Mirhe Sorgove, kćeri dubrovačkoga kneza.

A kako ne bi Dušana udario blijesak Mirhine predivne krasote, tȁ on je stajao uz kneza a njegova je kći klečala pokraj oca.

Dušan tako gledao djevojku preko svega tog dugog obreda izbliže, a ko bi spazio Mirhu, nije kutkamo bilo a da je i ne ljubi. Ovoj djevi ne bilo slične, tako ti je lijepa i plemenita. Dah naj uzvišenije pojezije bijaše joj u duši i ogledao se u njezinu licu. Kao kad se sunce u jutro titra preko Balkanskih sniježnica, cjeliva tisućljetne bedeme grada Dubrovnika i bûdi cvijeće u gradinama; tako su bili uvojci kose joj. Oči joj kao tama tamna zlata, dvije jagode zrela grožđa, te ih zarudjelo žarko sunce tog južnog kraja, te kad su smečene, veselje su nam i zor-oduševljenje, ali mogu podati i snage i moći, ako treba za žrtvu i samozataju, prema tomu kako je sudbina. Take bile Mirhine oči. Prilika joj napominjala anđeoske slike, a usto basnovite ratoborne Amazonke starostavnog zemana. Ko bi je vidio mislio bi na Dianu ili Minervu, ali i na mučenice hrišćanske vjere, jer iz njenih se očiju moglo čitati i jedno i drugo: drevno junaštvo i hrišćansko patničko pregalaštvo; oči su nježno sijale, obećavale da će opojiti žarkom ljubavi u sreći, ali i uspiriti viteško žrtvovanje, ako bi jednom došla hora nesreće. Ponosna joj plemenita glava uz mudro čelo, a fino savijen nos napominjao nam rimsku patricijsku krv, koja joj uz staroslovensku kucala u žilama. Orlov nos, naslijedila od rimskog plemena, negda gospodara svijeta, bio na Mirhi vidljiv, nevarav znak, da ova orlova djevica, te visoko lebdi poviše svega što je prostačko i prezire što je nisko, samo će orlu dopustiti da se njoj približi. Srce joj dosad ne bilo svezano ljubavi; mladići, koje svaki dan viđala, koji joj dnevno dosadnom jednoličnosti nezgrapno iskazivahu svoje štovanje, nijesu imali u sebi što bi bilo viteško, što bi joj jedino osvojilo srce. Sad eto iznenada objavio se njenoj sanjalačkoj duši za onog ganutljivog obreda Dušan, knez onih gora napojenih krvi. Dušan, mlad a već tako glasovit vođ ratnika brđana! Njihovu gospodaru bilo se dosada zanijeti samo za djedinskom vjerom i za umjetnosti; a sad je ona gledala pred sobom prvog borca Hrišćanstva te joj se činilo kao da lebdi nad njegovom glavom mučenički vijenac, kao da vidi njegovu rusu glavu ovjenčanu vječnim lovorom junaštva i pojezije.

Kad Dušan spasene moći položi u mitropolitove ruke, kad ga ovaj poslije plačući blagoslovi kao posljednjeg borca za vjeru, tada djevojka šćaše pasti ničice preda nj, ona, ponosita, nepristupačna, šćaše zavikati: „Samo tvoja, posvećeni borče za krst

časni i slobodu zlatnu, hoću da budem, ili Gospojina raba; prije ću biti tvoja poslušna žena, pa i tvoja službenica, nego kraljica svagdašnjih ljudi; tebi ću da posvetim svoje žiće, tebi, čije je život mučeništvo a uz to i junačka pjesma“. Ali ona bila čedo du-

Čelo kn. Dvora.

brovačkog kneza i trebalo je da mûči. Potom iza crkvenog obreda iznešena je sjajna đakonija u kneževskom Dvoru a uz to bila igra i zabava, te se u tom ugodnom lastovanju snašlo njihovo srce.

Tada će Dušan kazati nezaboravljive besjede; govorio je kao no vrač i junak, ali ona slušala njegove riječi potresena milinom. Govor mu jednostavan, kako se pristoji borcu za sveti krst, jednostavan i priprost bio njegov zbor, ali se duboko doimio Mirhine prihvatljive duše, koja to primala u srce; kratak bio kao slova ukresana na drevne spomen-ploče. „Slušaj, Mirho, slušaj, divna djevo“, kaže joj, „plemenitu sam ti dušu spoznao, te drugu djevojku ne hoću da ljubim no tebe; slušaj riječi što ti veli junak, te sutra hrli prama pobjedi ili zatoru uz vaše gore, što ovjenčaju more, u doline, gdje je smrt u zasjedi. Od mene se ne nadaj pismu, jer ta hitrina mira, kako što je u vašem utvrđenome gradu na primorju, nije žalibože — nama poznata; ja, pa nijedan od mojih delija, ne znamo što je to šarovito pismo; bogme smo mi naučili vladati mačem i topuzom, ali ne perom. — Obilježje ću ti slati, prezlamenito obilježje po vjernome starome Labudu, pouzdanu mi junaku, vjernom štitonoši oca mi Dobroslava, koji je poginuo u turskomu mezivu. Ako dakle budeš brzo plandovala svojim ocem u divnoj mirnoći u perivojima na Rijeci ribarici, daleko od huke i buke gradske, gdje te ne će ugledati oči vuhvenika, tada će u istinu nastupiti vrijeme, da ti uz obilježje kažem moje zgode i nezgode. Tada neka Labud za tebe obnoć brda nizi a da ti donese jedno od tri obilježja. Dobro poslušaj moje riječi, Mirho; ako ti donese lovor grančicu, to će biti simvol slavno dobivena boja, i on će ti o pojedinim ratnim zgodama sve potanko kazati. Ako ti donese maslinovu grančicu, a uz to mrčinu kitu, neka ti to bude kao zlamenje, da mi je ispalo da pobjedonosnim okršajima suzbijem Turke i da ih prisilim na mir za dulje vremena i da ja i moje pleme imamo temeljite nade da ćemo imati mira i da je moje gospodstvo istanova ojačano te utvrđeno. Ovo će ti zlamenje tad još očitovati da eto mene skoro a da te vodim u svoje dvore u oslobođenu mi domovinu. Ondje ti je biti kraljicom junaka za vjeru, da tvoj pjesnički glas pjeva slavu i bojeve mojih junaka i sokoli im duše za došaste zakone. I uz ova će ti zlamenja Labud donijeti usmenu poruku i kazati rok našijeh svatova. Ali ako ti predade crvenih ruža ili drugog cvijeća šitkova kao krv, ne će ti tada ništa kazati i bilo bi utamah da mu otimlješ riječi; jer ne će junak da zbori o končini svojeg gospodara; u tebe će ostati do smrti kao tvoj vjerni ali mukli stra-

žanin, no ćeš znati da se ispunilo što mi je suđeno i da su se hridi moje domovine napojile krvcom."

„Zbogom i čekaj zlamenja te moje sudbine."

U jutro rano iza one slave Dušan je preko gora žarkim suncem obasjanih hrlio svojim vjernim četnicima, te su mu čuvali svijetlo oružje i džebanu.

Osvanulo ljeto i dubrovačka će vlastela u svoja sjenasta plandovišta u gradskoj okolici, pa će knez Sorgo sa svojom kćeri u svoj mirni dvor, prema izvoru Rijeke, te se probija kroz hridi.

Od roka do roka eto ti preko gora nestalnih glasova o zgodama i nezgodama Hrišćana. Plaho šaptali jedan drugome ove glasove, pa da su u istinu iskreno u duši pristajali uz junačku braću u gorama, nijesu smjeli otvoreno stupiti proti silenoga samčestitoga cara, koji imao po bijelome svijetu kapidžije i uhode; republika bješe nejaka i nije smjela ispred njegove srdžbe. Samo Mirha čekaše ponositim pouzdanjem poruke od svog viteza, jer je pouzdano mislila da je on nepobjediv. Ali što može cigli junak u borbi s hordijama? On ne može okrenuti sreću u vrevi boja, samo slavno umrijeti može junak, kojega je sreća ostavila i samo je slava nakon smrti, te hoće da je dobije, kad je vidio, da mu vojska ne može pobijediti.

Ali eto ti pribjeglica preko granice u Dubrovnik, samo nešto staraca, žena i djece s malo ovaca i koza, ciglo blago što im preostalo. Upropašćeni od strave i poplahe izgubili riječ i pamet. Pripovijedahu, kukajući i bugareći, ulomili ruke prema nebu, kako je knez Dušan bio pobijedio u više megdana, kako su Osmanlije pred njim bježali, pa zahumskog kneza Vojnova, Dušanova vojvodu, podmitili blagom na tovare i obećali mu da će postati gospodarem u Raškoj. Svirepi Vojnov Turcima izdao okô, gdje se tajno okupili Hrišćani, pa izdajica zajedno s Turcima za burne noći nasrnuo na okô. U onom uskom lomnom klancu Dušan i svi njegovi borci tek izdajnički satrveni svaljenim hridima, a preostali ne pobijeđeni, nego svi do jednoga poklani od sile. „Sada nema ni šaka ljudi da se bori za vjeru i amanet," tako su padali strašni glasovi posljednjih Hrišćana iz Raše. Tužna je žalost stegla srca Dubrovčana, kad doznali kako su krvavo obršili junačka braća roda i plemena. Kao teško olovo palo je na dušu umoljenika,

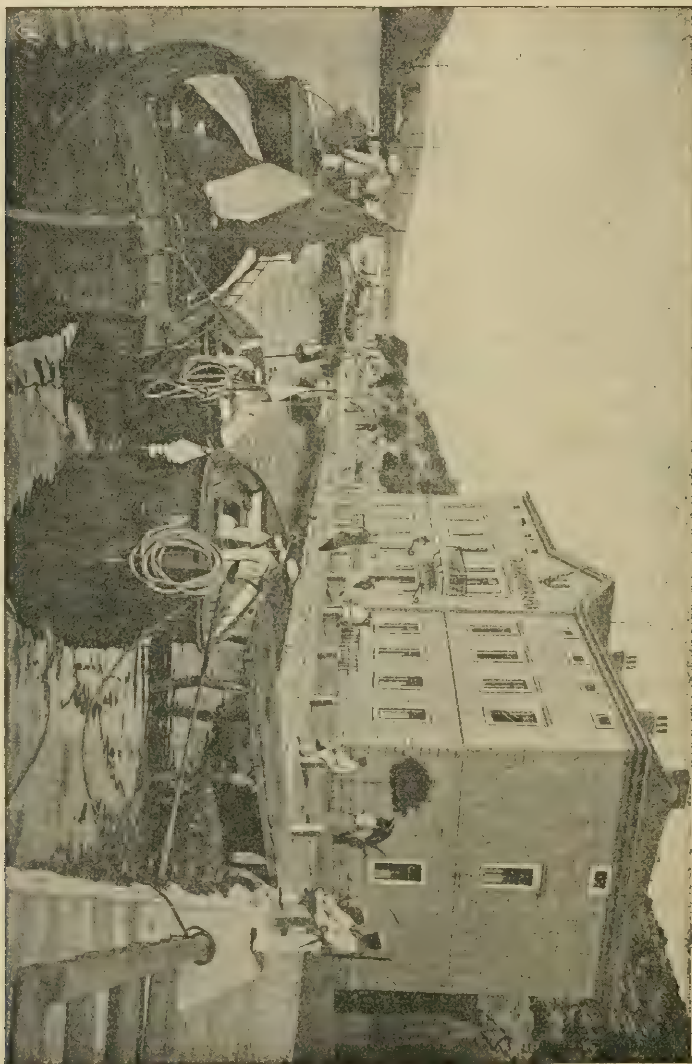
biva to je bila briga za sudbinu grada Dubrovnika: posljednji branik pao, Osmanlije postale sada susjedi republike. I zaista se svi bojahu, da će sada biti teško očuvati slobodu male republike. Oni su u duhu već gledali da je strašna pogibija i jedva su sada i mislili na spas; svega je nestalo, tako su se tužili, a s njima vas puk republike; sve, sloboda, vjera, predaja i čvrsto čuvana i tolikom državnom mudrosti njegovana slava prošlosti uz nadu daljeg opstojanja u budućnosti. Samo za Mirhu nije bilo još sve dokončalo; ona je još očekivala zlamenje od Labuda što joj ga imao vjerno donijeti. Te i ako su to već imale biti ružice, kao krv šitkove, djeva ih šćaše primiti kršćanskom smirenosti, ona šćaše gledati to cvijeće, koje je imalo nju rastaviti s ovim svijetom, i ako se nije mogla nadati nikakvu glasu iz Labudovih usta, cvijeće bi joj prozborilo tim jezikom što ga ne posvećeni ne razumiju; šćaše cjelivati te ruže, obilježje smrti, te ih uzeti sobom u manastir kao jedini amanet ljubavi i ciglo sjećanje na Dušana. Nije kutkamo a da ne bude bez toga krvavog cvijeća; to je znala, jer Dušan to obećao a Dušan bio vjera.

Neprestano je pogledala, njeno umorno oko gubilo se uz gorska točila, nijedan putnik ne mogao proći a da ga ne bi strahom priupitala za Labuda. Ona spremala smjele uhodnike, vješte gorama, da traže Labuda; junaci se tisli daleko posred kršnijeh gora, ali se vraćali sveđ uz sami te isti glas, da nijesu susreli živa Hrišćanina, pa ni mrtve glave da nijesu vidjeli, a traga ne bilo ni počinku ni grobu na onom razbojištu te krvave doline. Pričali su pusto, da sunašce vazda jednako peče te gole litice, ali da je nestalo i živih i mrtvih, kao da je sam bijes sve zanio. Ni srebrom, ni zlatom, pa nikako ni mŭkom nije mogla Mirha primiti glasa, a ni obećano zlamenje nije joj još dopalo na ruke.

Bila je, kao kip, bijela stijena, satrvena od žalosti i bola, stala od uranka do popasnog doba ondje na zatavnjaku u očevu dvorcu, te mu se basamaci spuštaju do Rijeke, gdje se žalosna vodica grli s morem. Ni glasonoše ni brda ne bijahu joj donijeli poruke; ona je osjećala da je zaboravljena od svega svijeta. Kad je sve ostavilo, a onda hoće li barem primiti od povodnih i od morskih stražana što joj sakrile podgorkinje vile, hoće li joj voda pokloniti što joj suho zatajalo?

Kao da teško sanja, vrlutala je tamo i amo večerom i jutrom nemirno gore i dolje po bašći i uz obalu Rijeke, te se ničemu više nije nadala nego kakvu čudu i udesu.

*

Rijeka pred sadašnjom sumpornom banjom Thermotherapia.

U tijesnu klancu jadikovcu, kako je kazano, ispred visokih klisurastih gora, kroz koje se lomi strašnom bukom bujica, odlučilo se o sreći hrišćanske vojske na okupu.

Ondje Dušan bješe sabrao sve rastrkane svoje čete, te su boj bile u gorama i dolinama, da se s njima složno odupru proti Turcima u napokonjem času. Onamo u onim gudurama i urvinama mislio da će moći bez svjedoka i vidika sve urediti i prepraviti, ali ga onamo pusto izdade prokleti Vojnov, i bi poklat sa svim četnicima. Noć je bila, i strašna je oluja lomila mrke kukove stravičnih hridina, a brda su se tresla ispod munje i groma, a samo crna duša podmićena izdajice nije se tresla, kad se dovrebao na noćni pokolj svoje braće.

Dušan bješe u istinu u času naj žešće pogibije, pa kad vidi da nije izbave ni spasa, jer se orila stijena za stijenom, zapovidjeće vjernome Labudu a da bježi i ponese njegovoj Mirhi tih crvenih ruža; ali ne bilo nikakva izlaza iz klanca, te je bio na sve strane stisnut od neprijatelja, pa eto i Labud, jedan od posljednjih, izdišući pade na studene grudi svoga gospodara a da ga štiti i u smrti, da bude koprena posljednjem raškom knezu, biva da bi imao hrišćanski pogreb a da junakovo tijelo nenagrđeno bude sahranjeno. Zaludu će izdajica Vojnov svjetovati pašu (da mu se još bolje podvije i pokuni), da ne pokopa mrtve kaure, nego da ih baci u rijeku, da ne bi bilo traga ni obilježja boju, da nikakva gomila ni stećak ne svjedoči daljim pokoljenjima i vapi na osvetu proti krvopiji zulumčaru. To se i dogodi; i mrtvi mučenici hićeni su u rijeku, te joj se talasi krvavili prolitom krvi. Valjalo je ipak da hrabre moći nađu dostojnog mira i počinka, te sve lukavstvo i pakosti ovoga puta bilo utaman, jer se duhovi gorskoga potoka smilovaše pokojnim junacima. Malo na dalje od bojišta nestaje one bujice u brdske ponore, kao što dosta tih voda onog povodnog krša probija put ispod zemlje, te nakon toga hrle do mora kao rijeke nepoznata postanka. Na ovo izdajica nije ni pomislio i duhovi domaće rijeke odnesoše tjelesa domorodaca, koji su poginuli za vjeru, u bezbrojne zatone podzemnih pećina i puste da u ovoj naj tajnijoj od svih grobnica tiho padnu u ponore na dno, a da počivaju do uskrsnuća svih mrtvih. Duše ipak lebdile dalje po određenju, svaka različno i drugačije, to kako su na zemlji zaslužile i djelovale. Dušanovu dušu prihvati jaz daleko, daleko u brdo, u naj zabitnije unutrašnje riječne pećine, gdje je u sutonu stanak duhova, kao potamnjelih uspomena, junaka koji su u drevnoj starini megdane izvojevali za svoj rod i narod.

U sredini su brda naj veće i naj tajnije pećine mirnih duhova viječnika; ondje se uzdižu svodovi pećine više nego to džinovsko trulo sv. Petra i Aje Sofije i prostrana su ona mjesta kao glavni gradovi stare starine; po tlima im voda bujica, gdje je ondje podzemno jezero, iz tamnih voda podižu se crna prijestolja u stijeni, a na njima počivaju duhovi junaka, te su velika djela stvorili, kad su živjeli na zemlji i pozvani su da još jednom ta velika djela tvore. Ondje snijevaju duhovi preminulih junaka za vjeru o prošlim i budućim zgodama svoga naroda; i u vijeću te se prilike od oblaka prigiblju jedna prama drugoj kao što se to sastaju vrele maglene pare nad morem. Neizvjesne su im i sumračne slike i prilike; od časa do časa sklanjaju svoje magleno lice na talase jezera, koje je tamno i sivo kao sveopća historija, te ispituju, približa li im se istanova duša skoro preminula mučenika. Ondje ti počivaju i čekaju Lazar i sin mu Stefan Visoki i Marko Kraljević, junačina naše priče, srpski gospodari, crnogorske vladike, knezovi Buzinski, Balšići Zetski, Skenderberg veliki i neumrli Hunjadi, drobni biser kršćanskih vitezova, kojeg su guslari spominjali kao Sibinjanina Janka. Ko bi ih pribrojio te junake, baš uzor-junake, koji su slika i prilika blagorodne žrtve, te su svojim narodom prolijevali krvcu za hrišćanski red svijeta, ali im ljudi ne dadoše časti i slave što im odredio Bog i narod!

Nijedna svjetlost nije sjala u onoj oblasti preminulih, nikakve luči u rasjelini čekanja, samo je titrao vijenac oko čela junaka, kao što sjaj zvijezda trepti kroz maglenu paru sniježnika; prodirao je sjaj slave od prijestolja do prijestolja kroz one beskonačne pećine; kao što misli, koje postaju, ražižu ljudsko društvo, tako te zrake, s glava onijeh koji stoluju, osvjetluju slike i prilike ostalih, kojim je slobodno da ih prate a nadasve vjerne pjevače tih junaka, te lebde oko svojih gospodara. Ne čuje se šuma do žuborenja voda tekućica, što je opomena i zlamenje vremena, koje bijesno bježi; samo se čuje padanje kapalja s kamenih svodova a to je pomen nepresušnih suza narodâ, koji ostadoše bez obrane sami, jer im preminuli branitelji. Samo od stanka do stanka odjekuju stijene slavom i pjevanjem bardâ, koji razglasuju podvige drevnih vremena; a po tomu nastaje posvuda muk i samo u duhu viječaju o zgodama živih junaci, koji se samo za neko vrijeme rado odrekoše svoje zaslužene nagrade a da bdiju nad

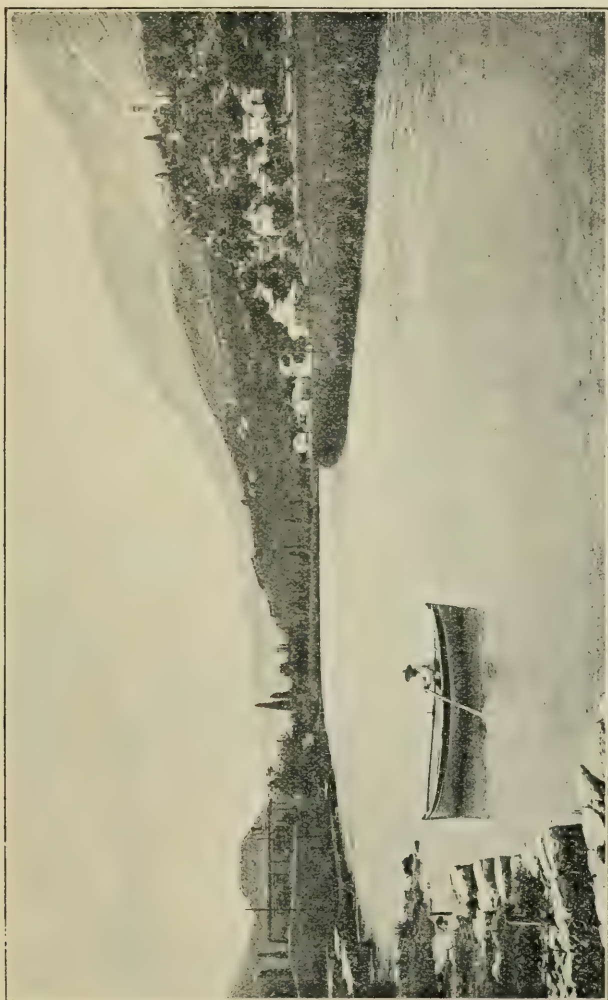
budućnosti svojih naroda. Ali kad im pjevanje i cvilenje javorovih gusala spomene prošlosti, ti duhovi junačkih vođa u vis kreću svoje maglene glave, te se čini da rastu kao beskrajnost, jer se tada spominju njihovih podviga. Tada iznova pognu glavom na vodu, koja šumi, i paze još na dolazak tih junačkih duša. Ako potomu klizne onamo iz vode sjenka, koja im je ravna, pjevači, te s njima vjekuju, naviještaju to ime i svete sjeni boraca, te je opkoljuju, mučke titraju svojim maglenim oružjem u znak veselja; tada joj pokazuju da im je dobro došla, zrakama svog vijenca, a same zrake sjaju nad prijestoljem u kamenu bez te junačke duše; prispjela duša sjede na prijestolje i pjevači zapjevaju u hvalu njezinih podviga; ori se pjesma i slavi joj se preminuće. Kad je primio nagradu za svoja djela i mučeništvo, iznenada mu i glava zablista slavom, junaci ga pozdravljaju muklim pokretanjem prema njegovu prijestolju, te sada i za njega počinje doba čekanja u vojničkom okolu junaka davnine i godine teku bez huke ispred njegove duše. Tako hoće neodoljivi zakon muklih pećina čekanja. Bješe prošlo to dugo vrijeme i žali se bujice bjehu satrli u pijesak, otkada posljednji slavni junak bio primljen, tad eto ti i Dušanove duše nošene od krvave plime, koja bješe popila krv posljednjih hrišćanskih junaka. I oči su ga duhova, koji su bili na prijestolju, pogledale očekujući da se pričaju njegove podvige, kad on izlazeći iz krvavog vala počne ledbiti i sjaj preobraženja odredi njemu tu stolicu odricanja i prepravnosti na žrtve; ali prije nego sjede na tu stolicu, izvršit mu je još svetu dužnost. „Preminuli oci našega roda“; veli on, „bojni štitovi našega naroda, te ćemerite, vi krasni uzori ratnika svih vremena, koji ste spazili strašni trepet u tisuću bitaka, čujte me! Moja su brda pusta i zanijemila, narod mi je uništen, a spominjanja će mi nestati na zemlji, jer nije više živa guslara, da bi dodao potomcima junačko mi djelo; ali čast mi i poštenje ne smije umrijeti uza me, i vjeru, koju sam zadao za života, hoću da odrzim i u smrti. — Testijer mi budi da pošaljem obilježje svojoj vjernoj ljubi; kao zlamenje valja da mojoj Mirhi spremim šitkove ruže, da me spominje i da za mnom roni suze; tada ću mûkom mučati do uskrsnuća mrtvih.“

Muklo kimnuše glavom te poglavice rata, i oni viječahu o tomu u jeziku preobraženih još nepoznatu Dušanu. „Neka ti bude

po našoj moći i određenju", šapnuše napokon usnice, te su znale samo zapovijedati, usnice umirenih vojvoda, kad se obratiše toj krvavoj plimi i zapovidješe rijeci da ne vâlja svoje vode, nego da ih kupi u duboke dubine, da ih poslije po odredbi odjednom izbaci. Sve to više udariše bijesni valovi prama prijestolju slavnih božjaka, te su ih gotovo mogli dohvatiti blijedim rukama kao sjena. Kad oni vidjeli da je nabrekla voda koliko se hoće, spremiće duha te hitre žive vode i kazaće mu: „Teci de onamo i ponesi to obilježje, kako smo u zboru navijestili." Bučnom tutnjavom prohuji na slobodu iz grobnica dušâ i čekanja taj vodeni duh. Prostorija mramorke zaćuta a bardi će zabugariti Dušanove podvige, i onim junacima treptile misli po golemu poprištu, gdje smrt prije kosila mučenikѣ otadžbine.

Po svojoj se navadi Mirha jutrom šetala po gradini i doprla do obale Rijeke, te spazila, a neka je bolno nehajala za sve zgode ovog svijeta, da je voda, koja se na ovom mjestu počinje miješati s morem, opala, i pomislila da je jedna od podzemnih rijeka, koje čine onaj golemi vrutak, iznebuha presušila, te će morski valovi nahrupiti uzgore prema izvoru bez ikakve zapreke, zalutala kao da snijeva, te posmatrala ovo neobično titranje prirode. U prekrasnoj ubavoj gradini kneževoj bilo svakojakog mirisnog cvijeća, i dosta šitkovih ruža na visokim žbunima i ružica, koje se obavijale oko divnih mermer-stupova, ali se ona na njih ne obazirala; slutila je da te puste ruže nijesu cvijeće, što će joj donijeti to obilježje. No ukraj rijeke eto ti prekrasnih bijelih lijera, te su se nekoji svojom prembijelom kitom ničice ogledali u vodu. Mirha onako oplakana pogleda ono žalobno cvijeće i baš tada eto rijeka odjednom nabujala, i eto brzice crvene niz Rijeku kao da ključa i poplavi u čas svu gradinu, pa će uz lijere, te im brže ono nevino bjelilo prihvatilo junačku krvcu. Tad se Mirha prigne do krvavih lijera i trgne jedan iza drugoga. Brala i približala se vodi, koja je tekla onako zapjenušena krvcom, i onako žalosno trgala lijer za lijerom. „Jaoh meni, to su Dušanove ruže", naricala u skončanju, „rusa, ubrojena glavo, drugih nijesi meni mogao više poslati, znam što će tvoja duša; stoga mi sad krvi cjelivaš svojom i svojih junaka te lijere nevinosti; sveta ti je vjera kao uspomena ti u mojoj duši. Dušane! Tvoje je za navijeke moje srce, za spas tvoje dobre duše molim

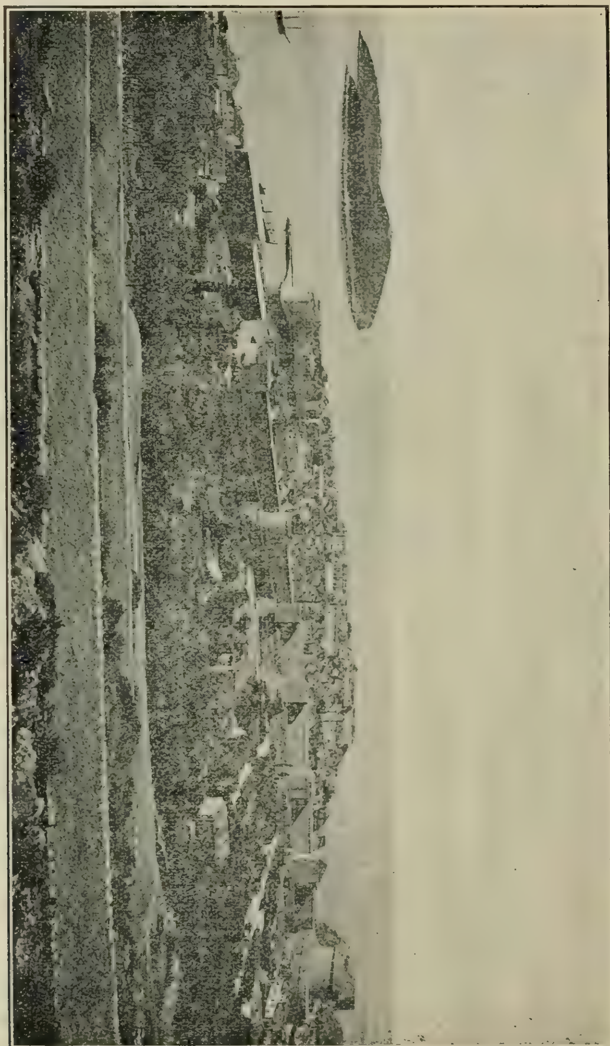
se Bogu do skončanja u manastirskoj klijeti, ne kao da su tebi mučeniku naše svete vjere od potrebe moje molitve, no da sveđ uz tvoju uspomenu u srcu isprosim da budem sjedinjena s tobom. Ali s krvavim cvijećem ne ću da se nigda rastavim, tå meni se

Rijeka.

objavilo obećano obilježje, jer sam vazda vjerovala tvojoj besjedi i božjoj milosti. Kad mi užežu samrtnicu svijeću, grliću to milo cvijeće a da snubi moju dušu s tobom.“ Tad ubere i napokonji lijer na obali, te valjalo da se daleko prikuči nad vodom do li-

jera, a zemlja onako smoždena ugnula se ispod nje, te propala s kiticom lijera u ruci i zagrlili je krvavi valovi Rijeke. Vapila Dušanovo uz Bogorodičino ime, te se sastala u dubini s vilama

Dubrovnik sa sjeverne strane.

svojim posestrimama, koje vode kolo u vrutku vode. Na kriocu podvotkinje vile ono ubavo tijelo ponesoše u sinje more do hridina Dubrovnika grada, gdje je ono hrabri Dušan s Ploča pri-

zajmio svoju nadu uzdanicu, zadnju džebanu za obranu svetog krsta i amaneta. Ondje je vile položiše u podmorskoj skrovitoj i živu čovjeku ne poznatoj pećini. A istom zadnji vijek i vrijeme dovedoše u tu otajnost domoroca joj sveznadara, da joj celne pravedne, svete mošti, pa je vidio da od uranka do sutona čudesa se zbivaju, biva tu se prepliće modro i zeleno. Ovo su vile sastavile, te su Mirhino krasno tijelo sahranili kao svoje čedo milo u podmorskoj grobnici, da je kiti morsko cvijeće do sudnjega danka. Sunce na suton, a plavi se pećina kao nebo i sinje more a da kaže njezinu vjernost sve do smrti. Sunce na uranku iz svoga krila baca zelena ureha, biva zemlja se oživljuje, te se nova nada kroz pećinu kaže živim zelenilom, a to je da će se sastati dvoje ljubljeno u vječnosti na drugome svijetu. Dušu uz to Mirhinu zagrli vodena Stražica tih izvorâ i rijeka svojom svemožnom desnicom i zapovjedi krvavoj vodi da se razdijeli. Kao kroz trijemove od rubinâ, pod svodom i između plahta bučnijeh voda, što su krvavilom tekle, stupaše put svog određenja Mirhina duša ispod ruke duha stražanina uz vodu Rijeke i kroz dveri bučnog vrela u pećinu junačkih duhova. Obasjano osijevom što se na nju vrcao s krvavih talasa, što ih je sunce ožarilo svojim zlatnim trakama, ona puna slave i nade stupala do prijestolja prijašnjih duhova, koji su je srdačno očekivali. I kad nju uveo duh stražanin, ustadoše s kami-stolova duše junaka, svjetlost vječne slave s glave im sjala i prelijevala se na njenu divsku priliku u praskozorju i titrala preko tih raka duhova, te su bez kraja i konca. I na Dušanovoj glavi blistao se vijenac zraka nebeskog svijetla i taj sjaj obuzeo Mirhinu dušu, te je pokrije koprenom preobražaja. Sad junaci iz davne davnine pozdraviše junačku mučenicu kao da su draga i ljubežljiva braća i kao da su još kao negda na popruštu svojih podviga. „Dobro nam došla, djevojačka glavo, te si dolećela u sjaju svoje kreposti“, tako vapili sijedi uzor-ljudi, „dobro nam ogranulo svijetlo sunce ljepote! Dobro nam došla, lučo čiste ljubavi, umilna zrako miline, koja nam spominješ davno minule danke mladosti, kad smo se ono borili za vjeru i ljubav, pozdravljamo te i blagosivljemo, te preminu radi nježne ljubavi s našim mlađanim vojvodom. Tebi svojim zaručnikom nije prebivati u dvoranama duhova, u kojim se razliježu pjesme barda;

pretamni su ti ovi dvori, prembijeli cvijete vjerne ljubavi i žrtve. Slobodan je Dušan; duh stražanin bistrih vodica i čiste ljubavi, koji te ovamo doveo, neka vas prati onim putem, koji vodi do stanka, gdje se nesmirena čežnja na tom bijelom svijetu stvara u blaženstvo, što će potrajati do konca svijeta i vijeka. Poletite onamo u carstvo pravednog uzdarja za vaše mučeništvo; neka posljednji mučenik našeg naroda bude onamo u carstvu gospodnjemu učesnik sreće, koje nije imao na zemlji; pohrlite onamo u vječno svijetlo preobražene duše; a mi još u vijekove ostajemo u carstvu sjena u praskozorju a da bi viječali o zgodama umrlih ljudi!“

I nagnuše se istanova prosjajne maglene glave knezova junaka kao nuti na prijateljskom rastanku i oproštaju; ali će duh stražanin: „Za mnom koji ste teško iskušani, onamo gdje ćete naći mnogo toga što je Gospod u beskrajnjem milosrđu združio, mnogo toga, što je licumjernost i vuhvenost tog svijeta razdijelila u životu.“ Tad će zaljubljene duše za vođom, koji pokazivao put u nebo; no u gudurama duhova bile na prijestolju prilike zaboravljenih duhova nepomične kao u pamik zore i slušale pjesme bardâ, koji su veličali davne podvige iz sjajnog doba slave i junačkog kreševa.

НА СРПСКОМ БЕДЕМУ.

СТ.а С.а Н.а

На стијењу, о које се разбијају хучни таласи плавог Јадрана, вијековима је славна и племенита дубровачка Љепотица чувала развијену заставу народа свог.

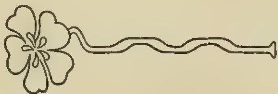
На томе неприступном кршу, у сјенци поносите заставе, гајила је она соколове своје; купала их је у широкоме мору, које се немоћно разбијало крај ње, и ширила им крила на врелом сунцу, спремајући их за велики лêт.

И летјели су соколови њени и соколили цио српски свијет.

Вијековима је сједала на том бедему славна Љепотица, опремајући соколове у српски свијет; вијековима је она, грлећи заставу, пркосила бури и остала чисти нетакнути цвијет.

Ал' једног дана — у саму српску зору — бедема се ипак дохватише силни . . . А за тим су поноситу заставу прогутале дубине — руке, које су је очајнички браниле, народу су остале у вјечној памети.

На стијењу, о које се разбијају хучни таласи плавог Јадрана, издахла је Љепотица. Али соколови што су вијековима соколили цио српски свијет лебде и данас над народом својим.

U PRIRODI...
[HUMORESKA]

ZAGREB. R. DEVIDÈ-MARIJAN.

Ideja, da mi je bar kakova ideja! Čitavo već poslije podne razmišljam, ali badava; ne mogu da se sjetim sadržaja, koji bi mi dobro došao za pripovijest koju moram sutra predati uredništvu. Jadan ti sam ja! Danas, kad je Četvrtak pretili i vas se svijet zabavlja, treba da morim svoj mozak književnim radom.

Gospodin se je Talasinski (to mu je bio pseudonim) uzrujano šetao po sobi, zatim je sjeo na stolac i zarinuo svoje duge, tanke prste u bujnu crnu kosu:

— Ideja, ideja! da mi je bar kakva ideja!

U to uđe njegova žena obučena na odlazak i, videći svoga muža zamišljena, nasmiješi se i htjede da na prstima potiho ode; ali na to se on okrene.

— Kuda se spremaš, Vjerice? — upita je.

— Idem do tetke Jule, ajde i ti sa mnom.

— Toj dosadnoj babetini da idem! Šta ti pada na um? Imam pametnijega posla; a kad ga svršim poći ću u Tuškanac.*

— Ali, dragi Mirko, zašto si danas tako otresit?

— Oprosti, draga Vjerice, nekako sam zlovoljan, nu i to će proći u Tuškancu.

— Ostaj mi zbogom, dragi Mirko! Ali čekaj, moram da skinem sa tvog čela oblak zlovolje, — i ona priđe k njemu i topli cjelov tisnu na njegovo čelo.

Čuvstvenoga poetu toliko je ganula nježnost lijepe mu ženice, da se nije mogao svladati, a da je žarko ne zagrli.

— Dosta dosta! — branila se ona, hoteći se oteti njegovom zagrljaju; ali dakako sve od šale, a pri tom se smiješila lukavim smiješkom, koji je Mirku govorio: Oh da znadeš kako

* Tuškanac je perivoj u Zagrebu.

mi je milo u tvom zagrljaju! I u takovom raspoloženju otrgne se ona svome mužu iz naručaja i uz glasni hihot odbrza na ulicu.

Gospodin Talasinski topio se je u ugodnom čuvstvu, dok je još na usnama osjećao toplinu vrelih cjelova. Vas svijet — mislio je — može da mi bude zavidan; jer takove dobrote, takove ljepote i vjernosti kao u moje žene, nema na cijelom svijetu.

— Ali dà! — prene se iz tih slatkih misli, — posve sam zaboravio da mi je još danas napisati pripovijest. Ali o čemu da pišem, kad mi nikakova ideja ne dolazi na um!

— Kako bi bilo, da proslavim svoju ženicu? Ona neka bude središte moje pripovijesti. Ali i tu treba sadržaja. Odakle da uzmem temu?

I opet se velikim koracima šetao gore dolje po sobi. Zaustavio se kod prozora i zamišljen pogled bacio na dvorište, ali nije mogao ništa opaziti, što bi mu pomoglo da nađe ideju. Zatim mu pade na um, da odmah pođe u Tuškanac, da u prirodi nađe ono, čime ovdje već tako dugo razbija glavu. Priroda je uvijek čarobno djelovala na njegov književni rad, te je već mnogi bolji stih stavio na papir, nadahnut njenim čarom. I svaki list, svaki cvijet i svaka travka, sve ga to znalo zanijeti. Bio je pjesnik...

Da, da; u prirodu, u tu božju prirodu — šaptao je u sebi; — tamo gdje vlada čista poezija netaknuta od ljudske prostote, tamo okružen bajnim zelenilom, dok mi oko bude uživalo njenu raskoš, uho slušalo biglisanje slavuja i romon potočića i dok u sebe budem udisao onaj čisti mirisni vazduh, mora da mi dođe sa svim tim i ona ideja.

Obukao je lagani ogrtač, pokrio glavu ženijalnim crnim šeširom, sa širokim krilima, u džep je stavio „Koh-inor“ olovku i tri arka finoga papira i otišao u prirodu.

Zamišljen hodao je šumskim puteljkom, okretao se desno i lijevo i tražio ideju.

Ptičice su veselo cvrkutale poskakujući od grančice do grančice a blagi se lahorić igrao sa lišćem i cvijetom i raznosio ugodni miris a pjesnik zamotan u ogrtač skrstio je ruke i mislio, mislio...

Sunce je već naginjalo k zapadu, kad je stajao na obronku nekog brežuljka, gdje mu se je pred očima prikazivala divna

slika. Cio se Zagreb kupao u bajnom rumenilu, a podalje se vijugala rijeka Sava, poput šarene zmijurine.

Pjesnik razmota papir da opiše te čare. Mislio je, da, kad bude nekoliko riječi na artiji, razvijati će se fantazija, pa će ideja doći sama od sebe. Badava, fantazija ne će da radi i on je zamišljeno koracao dalje. Licem mu pređe mrki oblak zlovolje i on htjede da se povrati kući, kadno mu blagi povjetarac donio odnekle tajinstveni šapat. Isprva je držao da mu se to tek pričinja; ali, kada se je malo za tim ponovio prigušeni šapat, nije se mogao svladati a da ne pođe pravcem otkuda je šapat dolazio.

— Sigurno dvoje zaljubljenih — pomisli u sebi. — Promatrati ću ih zaklonjen; pa će mi se moguće pružiti građa za kakovu romantičnu idilu.

Spustio se je niz obronak i zaustavio se kraj grmečka, pred kojim je na klupi sjedilo dvoje zaljubljenih.

Pjesnik je načulio uši i slušao njihov razgovor:

— Znam ja nije pravo, što ja udata žena ljubakam s tobom, sokole moj; ali zar sam ja kriva, što mi se ti bolje sviđaš od onoga pjesnika, koji često s pjesme zaboravi ženu?

— Ha ha! ja ti se uopće čudim, golubice moja, kako si se mogla zaljubiti u pjesnika, koji ljubi samo mjesec i zvijezde? Ali reci mi, molim te, nije li mu sumnjivo, što se toli često sastajemo? Ne pita li te, kuda ideš?

— Pita, štoviše gdjekad u želji da sa mnom pođe, ali kad mu kažem, da idem k tetki Juli, onda me ne pita dalje, već se namrgodi i ostaje kod kuće. Dakle njegovoj antipatiji prama tetki imadeš zahvaliti, da se možemo toli često sastajati.

Blijed kao krpa i uzrujan stajao je pjesnik iza grma. Svaka je žilica na njemu drhtala, zubi mu škripali a oči se krijesile kao u risa. Međutim je njegova žena govorila dalje svome ljubavniku:

— A čudno ti je stvorenje moj muž. Po cijele noći probdije on zaduben u nebeski svod, u nedogledni orizonat, i uz pisaći sto, samo da može puniti stupce listova svojim pjesmama i darivati knjižarima svoje dragocjene rukopise, svoja dragocjena djela. Ali šta ćeš? Prekasno sam spoznala što su književnici! Bolje bi mu bilo da se više brine za svoju Vjericu, a manje za svoje pjesme!

— Prestanimo o njemu — prekine je on — nas dvoje imademo mnogo važnijeg razgovora.

I mladi kavalir privine na svoje grudi vitko tijelo pjesnikove žene i tisnu kao za inad gorući cjelov na njene vrele usne.

— Nebesa! gdje su vam gromovi! smrsi pjesnik kroz zube, i bijesan bàne pred „ljubavnike“.

Oni se ne makoše s mjesta s njegove bijesne provale, nego pukoše u smijeh i zagledaše se nekako lukavo u nj.

Gospodin Talasinski ne zna hoće li prije da zadavi svoju „dragu“ Vjericu ili da na samog „ljubavnika“ skoči kao bijesan ris. U toliko poče odmah probijati „ljubavnika“ svojim divljim pogledima. Vidi da ima debele brkove, gustu bradu i orlov nos ljubičast kao da vuče za sobom prečesto punu čašu.

Ali „ljubavnik“ iznenada strašno kriknu — jer od smijeha odlijepi mu se brk, te mu otkri poznat madež poviše usanâ — tetke Jule.....

Talasinski i njegova draga Vjerica dopratiše tada do kuće tetku Julu da tu ostavi orlov nos, brke, bradu i muško odijelo, te sva trojica pođoše u *** da uz čašu piva u šali rešetaju pojedine momente današnjeg prizora i tako Talasinski ovo veče zaslugom Vjerice i tetke Jule izvuče do vrha svojeg Koh-inora ideju, koju je po podne uzalud tražio kući.

O NARODNIM OBIČAJIMA
U VEZI SA BILJEM.

BEČ. LUJO V. ADAMOVIĆ.

Nijedan narod nije u tako tijesnoj vezi sa biljkama, kao što je srpski narod. On zamišlja da je stan vilâ u šumama, među cvijećem i drvećem; u šumama mu borave junaci, tu se ogledaju i megdan dijele; kroz goru prolaze kićeni svatovi i vode nevjestu, svu cvijećem okićenu; u votnjacima, baštama, bostanima i perivojima ašikuju momci i djevojke; biljem se liječe sve bolesti, općinjuju i raščinjuju momci i djevojke; kite se kuće, crkve, ljudi i žene; cvijećem dariva mladi mladu i t. d. Kod tako tijesnih veza, nije čuda što naš narod onome što mu je najmilije, porodu svome, često nadjene ime kakve biljke. O tome nam svjedoče imena: Jablan, Bosiok, (Bosiljka) Cvjetko, (Cvijeta) Dragoljub, (Ljubidrag) Borivoje, (Borika) Trandavilo, (Trandavilka) Grozdan, (Grozdana) Ruža, Ljubica, Kalina, Nevena, Perunika, Jabuka, Nerandža, Višnja, Dunja, Jagoda, Karaviljka, Bogiša, Biljana, Selena, Dudija, Zumbulka i tolika druga.

Da bi se bolje uvidjela veza našeg naroda sa biljkama, iznosim ovdje iz svoje zbirke nekoliko narodnih običaja o raznim praznicima, onako kako sam ih po selima ponajviše u Šumadiji pribilježio. U zagradi navodim selo, u kome sam za dotični običaj doznao.

Badnji dan.

Uoči božića donose ljudi *cerić* (cer), od koga se pravi *badnjak,* koji svi ukućani ljube, da im se ovce ljube, t. j. da vole svoju jagnjad (Ratari).

Badnjak posiplju *pšenicom, kukuruzom, raznim varivom* a i *bosiljkom* (Stara Srbija).

Uoči božića donosi se *pšenična slama,* koju domaćin nosi oko kuće i viče: Kvoc, kvoc (kao kvočka), a za njim idu ostali

ukućani i pijuču kao pilići („piju, piju“), a to rade, da bi imali dosta živine (kokošiju) te godine. Tako obiđu tri puta kuću, za tim unesu slamu unutra i na njoj svi spavaju. (Cijela Šumadija, Bosna, Stara Srbija, mjestimično Hercegovina, Banat i Bačka).

Božić.

Na božić mijese česnicu, u koju meću novac, *pšenice, kukuruza, graha* i sjemenja od cvijeća (naročito *bosiljka*), da bi one godine, koja nastupa, imali svega, i novaca, i pšenice, kukuruza itd. Sjeme od cvijeća meću obično djevojke i mlade žene (Jasenica, cijela Gruža, Rudnik i t. d.).

Polaženik čàra badnjakom *(cerićem)* po vatri i govori: „Koliko varnica, toliko ovaca“ (dukata, volova, zdravlja itd.) (Cijela Šumadija).

Blagovijesti.

„Ko vidi zmiju pre Blagovesti, valja da je ubije, da joj otkine i razmrska glavu, pa da posije *belog luka,* da pronikne kroz zmijinu glavu. Toga luka češanj da metne pod jezik, pa da na Uskrs ode crkvi, biće vidovit i videće svaku ženu, koja je vještica“ (M. Milićević: Život Srba seljaka Str. 82).

Vrbica.

To je subota uoči cvijeti. Ubere se *vrbovo* mlado pruće sa resama ili u pupoljku još, pa se nosi za litijom (procesijom) i pošto sveštenik to osveti (blagoslovi), čuva se u kući. (Cijela Srbija).

Veliki petak.

„Na Veliki petak šaraju se jaja, za žuta beru *mlečiku“* (Milićević l. c. str. 83). Kad se oboje jaja, uzme se varzilo i trava *devasija,* * pa se izmiješa i dâ svinjama da budu zdrave i da se goje (Ratari).

Biljani petak.

(Blagi petak i Svijetli petak, zove se prvi petak po Uskrsu).

Na Biljani Petak idu babe (a i djevojke) u polje i u šumu i beru trave, što će im preko godine trebati za vradžbine, lije-

* Naučna (latinska) imena biljaka izostavljam ovdje kratkoće radi, a saopćiću ih drugom prilikom, kad iznesem i druge veze našeg naroda s biljkama.

kove itd. Obično beru tada *strašnik, mlečiku, zdravac, kopitnjak, uročnicu, navalu, ruticu, zovu, grabovinu.* (Topola, Jasenica).

Djevojke uberu *gorešnjak, povratič, prilep* i *obrnjiku,* zavežu sve to u maramu i dodirnu time momka, da bi ih zavolio. Uz to mu potajno prilijepe *prilep* za odijelo (Brusnica, Lunjevica).

Đurđev dan.

Na Đurdev dan izlaze u zoru momci i djevojke u polje, lome grabovo i vrbovo granje i time se opašu; *grab*, da bi se za njih grabili, a *vrba,* da porastu onako bujno kao ona. (Stragari, Vraćevšnica).

Bere se *grabovina, pavit* i *navala* i od toga se napravi jedan kotur, koji se namaže medom, pa kroz-a nj pogleda djevojka momka, da bi je zavolio (Kragujevac).

Odu dvije drugarice u polje i popnu se na *grab,* pa jedna drugu viče: „Oj sejo, gdje si?“ a ova druga odgovara: „Evo me na grabu!“; na to će prva: „Da bog da se grabili i oko mene i oko tebe“. Za tim uberu po jednu grančicu i zakite se pojas (Valjevski okrug).

Uoči Đurđeva dana izađe se u polje i uberu svakojake trave, pa se metnu u vodu, a u jutro se isjeckaju sitno, pa se zamijese sa mekinjama i onom vodom i daju stoci da jede, da bi bila zdrava. (Valjevo).

Uoči Đurđeva dne beru babe *omiljenik,* pa korjen daju djevojkama, da ih momci zavole. (Oko Biograda).

Uoči Đurđeva dne, prije sunca, da se popne djevojka na *topolu* i nek spusti kosu niza nju, pa će joj porasti koliko topola (Cijela Šumadija).

Dva lista od *đurđevka* zalijepe medom, pa im naprave otvor u sredini, i koga djevojka kroz taj otvor pogleda, ići će za njom. (Oko Biograda).

Žene oko ponoći uzmu vratilo i okićene *đurđevkom* i *mlečikom* idu po tuđim oborima jašući gole ono vratilo, i po čijim oborima idu, kažu da ta stoka ne će imati mlijeka i da će biti slaba, a da će njihova, naprotiv, zbiti drava i imati više mlijeka (Ratari).

Uoči Đurđeva dne pletu žene vijence od *đurđevka* i *mlečike,* pa ih meću na kuću, da ne udara nesreća na kuću i da

je zdravlje u kući kod sviju, a na staje meću, da ima dosta hrane te godine. (Ratari).

Na Đurđev dan, rano prije zore, idu djevojke na rijeku te se kupaju i skaču sa *vrbe* ili sa *graba* i uz to govore: „Nad vodom sam, vodiće me“ ili „na grabu sam, grabiće me“ (Topola, Jasenica, Šumad.).

U oči Đurđeva dana spremi se jedan čist lonac vode i metne se u nju čuvar t. j. jaje, koje se prvo oboji na Veliki petak (ili Veliki četvrtak — kako gdje) a i ove trave, koje su brane na Biljani petak: *kopriva, bijeli luk* (luk češanj), *selen, pelen, vrba, topola, kopitnjak, strašnik, omiljen, drijen, odoljen* i *zdravac*. Taj se lonac metne pod ružu u bašti da preuoći, i sutra dan svaki od ukućana, kako ustane umije se tom vodom a negdje se i kupaju tom vodom. Sve to čine radi zdravlja. (Okolina Biograda). Taj sud sa vodom i travama zove se *mantafa*. Ovaj je običaj po Srpstvu jako rasprostranjen, jer ga spominje i Bor. Stanković (u Starom Jevanđelju) iz Vranje, a i u narodnim pjesmama ima često traga o tome. Po negdje se zove *manštrafa* ili *maštrafa*. Tako n. pr. ženska narodna pjesma iz Hercegovine (Vukova Zbirka. 259.) veli:

„Poručila Ana Đuru: dođi doveče,
Svila sam ti zelen vijenac ruže rumene,
Stavila sam u *maštrafi*, da ne uvene,
Ako bi ti uvenuo, ne bud do mene.“

Izjutra, prije sunca, na Đurđev dan, nađe se zaseban struk *kukurijeka* (takav struk, što usamljen stoji, zove se: jedinjak), pa se izvadi njegov korjen i od njega se parče umetne (velikom iglom) konju pod kožu i zaveže svilom, da bi ostao uvijek zdrav, ili ozdravio, ako boluje. (Rudnik). Istog dana beru *kukurek jedinjak*, mnogocvjetni *đurđevak* i *povratu*, pa pomiješaju i *pelina*, te daju stoci, da ima dosta mlijeka (Jasenica, Šumad.).

U oči Đurđeva dne uzmu se grančice od *drena* i prave se od toga krstići, koji se meću na kuće i zadjenu u kapije od domova i vrtova, da ukućani budu zdravi kao dren, a u vrtu i u vinogradu da bude sve rodno (Topola, Stragari).

Na Đurđev dan ljuljaju se o dren, da bi bili zdravi kao on (Bosna).

U krajini, naročito među Vlasima, u oči Đurđeva dne, naberu djevojke cvijeća *(đurđevka, jagorčevine, zdravca, dobričice)* i svežu ga u kite, koje namjenjuju momcima, od kojih se nadaju voljenju. Kite te u gluho doba noći iznose na otvoreno mjesto, na priliku na kućni krov, i tu ostavljaju do zore, a u zoru hitaju da vide, na kojoj je kiti najviše rose, onaj će je momak one godine najviše voljeti (Milićević l. c. Str. 93.).

Trojica, Duhovi, Rusalje.

Na Duhove okiti se crkva lipom i prosiplje se vrbovo pruće. U kući se objesi vijenac vrbov, da se ne bi moljci zapalili (Biograd).

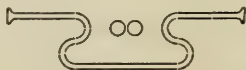
U Dubrovniku se pelinom (žalfijom, kaduljom) posiplju ulice kuda će krsti da se nose, a crkva se okiti rusama (otud naziv prazniku: Rusalje).

Vidov dan.

U oči Vidova dne zapale momci i djevojke velike vatre, pa ovjenčani i nakićeni granjem i cvijećem od *skrobuta* (paviti) preskaču oko vatre, radi zdravlja. (Dubrovačka okolina).

U oči Vidova dne metnu udavače, kad legnu, pod glavu *vidovčicu,* da bi snile suđenika (mladoženju) (Valjevski okrug).

U oči Vidova dana ubere se *vidovčica* (koje ima dvije vrste: muška, sa plavim cvijetom, i ženska, sa crvenim), metne se u vodu i to u zelenoj činiji. To prenoći na polju, i u jutro prije sunca, koga oči bole, ako se umije tom vodom, ozdraviće. Djevojke, koje se umiju tom vodom, u stanju su da urade svaki rad. (Biogradska okolina).

ЗА БРАЋУ....
(ИЗ ТАСИНОГ ДНЕВНИКА).

БИОГРАД.

1.

То је било на годину дана пред српско-турски рат 1876. год. Све ми се чини — беше га упутио пок. Циндрић, адвокат, да га, као његова земљака, примимо под заштиту српских закона.

Звао се Мато Братанић, родом, мислим да ће бити из Шибеника. Био је трговачки књиговођа у Пешти. После га, кад је било време, регрутоваше за солдачију. Али пређе у Србију.

Сећам га се као данас. Био је то леп, красан младић. Тако око 25 год. Стасит, црномањаст, отменога лика и држања.

Радио је неко време код адвоката, па га онда узесмо за практиканта главне полиције. Свршио је школе у Задру. Имао је леп рукопис. Знао је немачки и талијански, па нам је, тако рећи, добро дошао у оним бурним догађајима, какви су предходили самој објави рата, када су масе страних, талијанских добровољаца потрчале у наше крајеве.

Једном приликом један акат на талијанском језику допаде талијанском посланику. Њега такнуше појетске речи и леп рукопис. И главом барон Јонино, заступник краљевине Италије, радознао сврати једнога дана у полицију да се лично упозна са писцем Братанићем.

Мато нам је био вредан и спреман званичник. Није му много времена требало, био је бистар, духовит, па се је врло брзо свикао свима канцеларијским пословима.

По његову понашању и говору рекао бих да је био из добре куће. Није радо причао, па га нисмо ни распитивали да што ближе каже о својима на дому.

Када је било на крају године, да сваки званичник попуни по правилу своју кондуиту, Мато записа: да је по народности: Хрват или Србин. Све је то једно.

Као његов шеф, примио сам то задовољно. И нисам га даље ништа питао. Као ваљан и савестан званичник радио је својски своје послове. И сви смо са њим били задовољни........

2.

У то доба устанак у Босни и Херцеговини захвати све крајеве.

Гласови о мукама и патњама Хришћана у Турској долажаху све страшнији и ужаснији....

И идеја за ослобођење паћеника испод турскога јарма обузе све славенство, а у првом реду браћу у свима крајевима српства.

И ако је аустро-угарска граница у то време била строго чувана, опет није било дана, да нам не пребегне преко Саве и Дунава по који Србин или Хрват, — официр из аустро-угарске војске.

Тако пређоше браћа Рајковићи, Чизмић, Јасина, Витас, Бона, Јовановић, Петровић и многи други.

Све је те официре практикант Братанић саслушавао и протоколе мени подносио.

Из Управе Београда официри су после упућивани министру Војном: да им даде чинове и команде.

Једнога дана пређоше нам тако и два брата Павле и Евгеније Штурм, оба официра из пруског гарнизона у самоме Берлину. Први је сада пуковник и командант београдске дивизије, а други је пре неке године умро.

Братанић по реду саслуша оба брата Штурма. И предаде ми њихове молбе за заштиту. Али приметих на њему да беше нешто нерасположен.

Тако би један, тако други дан, докле ће трећи или четврти дан изаћи преда ме са гласом:

— Молим Вас лепо, господине.....

— Шта је, Мато?

— Не ћу више да останем овде.....

— А што, брајко?...

— Хвала Вам. Ви сте као старешина били мени увек добри. Али не могу више да сам у канцеларији.

— Па ја куда ћеш?

— На границу....

— На границу?

— Јест, хоћу у бој. Видите да одоше сви. Чак дошли и они Пруси из Берлина, да паћенима помогну а ја да седим да пискарам овде........

Нећу више... молим Вас лепо..... да ме извините...

— Хоћеш да напустиш службу?....

— Хоћу... господине.... молим Вас... да ме пустите. Хоћу да се борим *за браћу,* која су несрећна и невина страдају.........

— Ама тамо на граници не ће ићи тако лако.....

— Ако.... господине.... Ја сам се научио на патње.... Куд сви Срби тамо ћу и ја..... па како Бог и срећа даде.

И усправи се поносито. Лице му дође као неким особитим поуздањем варено..........

Ја покушах сутра-дан, да га од те намере одвратим, јер сам у њему имао доброг и савесног радника. Рекох му, да он и у Београду може српској ствари помоћи. Али се он не даде наговорити.

На његов захтев дадох му потребна уверења и документе. И већ трећи дан у нecho наредничкој униформи беше дошао да се са мном опрости. У лицу сав блажен. Ономад сетан, данас весео, позвецкује сабљом, па зашао по канцеларији те се љуби и опрашта са својим друговима и пријатељима.....

И добри Мато оде весео на границу....

3.

Мало времена за тим — па малена кнежевина Србија објави рат великој турској царевини.

Силни султан Падишах, свемоћни господар на истоку Европе и Азије, послао беше на Србију осам паша на осам крајева... Абдул паша и Мехмед Али паша да ударе од Ниша; Ејуб паша и Керим паша да нападну са Видина; Џеладин паша и Сулејман паша да уђу са Јавора, Хафис паша преко Дрине, а главом зет Султанов, Осман паша, доцнији велики везир, да са Султановом гардом иде право на Зајечар и Књажевац.......

Али се Срби ипак не поплашише.

Навалише многи табори низама редифа и Черкеза.

Загрокташе на све стране пушке.

Загрмеше топови.

Диже се прах и дим.

Јунаке обли крв. И падаху у бојевима и Срби и Турци. Једни и други синови јуначког народа.

Ко оста жив имаће да прича и приповеда јунаштво малене Србије супрот силном душманину, који је са својом војском чак до ћесарова Беча догонио . . . . .

4.

У Београд, престоницу Србије, почеше с бојног поља из дана у дан доносити рањенике . . . .

Ондашњи Управник Београда, Туцаковић, издаде ми, по Заповести Књагиње Наталије, наредбу, као старешини варошног кварта, да се ставим на службу управи енглеске болнице, која је онда била у Здању богословије.

Тамо сам одлазио сваки дан, е да ли им не ћу што требати.

Једнога дана доцкан у вечер свратих опет тамо.

Донели тога дана с бојног поља нове рањенике. Једном одсечена рука. Другом нога. Трећем турска граната расмрскала обе ноге ниже колена. Неком рањено десно плеће. Неком опет куршум просвирао посред прсију. Сва лица рањеника бледа, измучена. Али иико од њих не пусти јаука. Него јуначки сноси добијену рану и болове . . . .

— Био сам поштовани колега — обилазећи своје болнике прича лагано Др. Циман, енглески лекар, бечкоме професору Др. Мосетигу — у мисирској војсци, у Судану и у француско-немачком рату, али, истину вам кажем, овако издржљивих бораца, као што су ови Срби, нисам видео. Гледајте их само. Вечерас смо примили неких тридесет тешких и претешких рањеника, па ни један да зајауче . . .

Идући за њима од кревета до кревета — на један мах паде ми поглед на десни крај велике болнице.

Ту на кревету лежаше рањеник. Глава му беше пачлована, а десна рука облогама увијена. Дакле на два места рањен. Лице бледо, испијено, али оне његове велике црне очи.

И познадох га.

То беше он.

— Јеси ли ти, Мато, — упитах гласно. И приђох ближе његовом кревету.

— Ја сам, господине, — изусти он лагано, изнемогло . . .

— Где си рањен?

— На два места — одговори, али доста тешко. Па онда диже леву руку и показа њоме на главу и десну руку . . . .

— Имаш ли још болове?

Он мрдну прстима леве руке.

— Хоћеш ли што да једеш? Јеси ли жедан? . . .

Он опет покрену руком и тешко уздахну.

Ја отрчах за Циманом у другу собу.

— Молим вас лепо, господин докторе, да још једном видите једнога мога пријатеља, онога рањеника тамо на крају.

Доктор Циман приђе опет рањеноме Мати. Помилова га по лицу. Рече му немачки неколико лепих утешних речи. Нареди економу: да му се даје што год зажели. Па се одвоји у друго одељење. Ја опет пођох за њим.

— Рањеник је тешко рањен — рече ми хладно Енглез — десну руку по свој прилици мораћемо сутра ампутирати . . . Али глава . . . Рана на глави опасна је. Тане му је доста јако очешало темењачу. Сви знаци казују да ће наступити тровање крви, црвени ветар . . . И онда . . Хе . . Онда вам не могу јамчити . . .

— Молим вас, господине докторе . . .

— Видећемо . . . Видећемо . . . Све ћемо чинити што знамо и што се може — заврши доктор Циман.

Ја се вратих поново рањенику.

Код њега засела добровољна болничарка, племенита београђанка, госпођа Николићка, па му сваки залогај, који му устима додаје, залива гутљајем вина.

Када ме опет виде крај себе, Мато се малко осмехну.

Ја седох крај њега.

И узех му врелу руку.

Он ме стиште.

Загледа се у мене.

И очи му се напунише сузама.

— Кажи шта хоћеш ... шта желиш ... Што год ти се жели — можеш добити.

— Ништа — рече он тихо. И ману левом руком ...

— Хоћете ли да се видите с ким — упита га благо, сестрински, госпођа Николићка.

Он као да је не разумеде ...

— Имате ли родбине ... Желите ли да их видите — понови сузним очима госпођа Николићка.

Он само тешко уздахну. И две крупне сузе спустише му се низ бледо лице ...

На те речи мени паде нека тешка туга на срце. Боже мој! ... помислих на оне његове на Приморју.

— Хоћете ли да се видите са којим пријатељем, настави госпођа Николићка.

Видео сам се — додаде он. И погледа сузним очима на ме...

Мени дође врло тешко. Жао ми га беше као брата. Заплакао бих се над њим, онако младим, али се уздржавам, не смем, да му наду не убијам ...

Он ме дохвати левом руком и привуче ближе к себи. И као шапатом, испрекидано, све реч по реч, настави:

— Хвала вам ... У Косте Ристића (његовог друга практиканта.) ... налазе се ... моја писма ... Зна он ... Нека их ... испрати ... на адресу ... Зна ... на Ријеку ...

— Све ће бити .... Ти ћеш оздравити .... Доктор се не боји за тебе...

— Знам ... Знам ... Него ... Упамтите ... на Ријеку ...

— Не брини се ...

— У Фијуму ... (Тамо му је била мајка код зета.)

— Знам ... Знам, мој добри Мато ... све ће бити. Ти ћеш нам оздравити.

Он пусти моју руку. Погледа ме још једном. И сузе му се у млазевима спустише низ сухо, жуто лице ...

Онда се утиша. Затвори оне његове велике очи ... као да заспа.

Те ноћи свраћао сам два пута да га видим. И свакада сам га налазио да спава. То му јаднику беше — самртнички сан.

Рано с јутра обишао сам га опет... Био је већ у заносу.

Лекар ми рече, да је већ наступило оно, што је он предвиђао.

Црна смрт спуштала је лако, полако нањ своју тешку несретну руку.

5.

После подне беше издахнуо.

У црном, мртвачком ковчегу лежаше он. У лицу пожутио. Очи затворене. Али на уснама разлива се осмех — презирање живота.

Добре и милостиве болничарке беху га лепо опремиле. На њему нов мундур. Обе руке и она рањава и она здрава сада заједно положене на прсима. А свуда око њега пуно свакојакога цвећа.

На пољу се чујаху оштри војнички кораци.

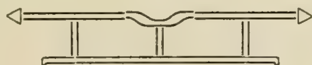
Вод војника постави се пред болницом.

Чу се команда капетанова — на молитву. Четири друга Матина, на којима се виђаше велика туга за добрим пријатељем, узеше ковчег и понеше га на мртвачка кола.

Сви ми поскидасмо капе.

Војна музика засвира онај тужни Бетовенов марш — *вечан покој*...

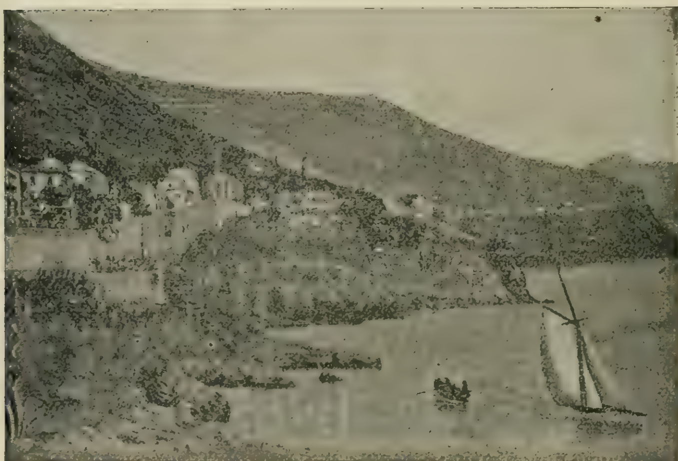
Нека ти је вечан покој, добри Матија... Ти си у рајском насељу међу онима јунацима, који дадоше живот свој за браћу своју...

ПОЗДРАВ.

БИОГРАД. ВОЈ. ПУЉЕВИЋ.

Ој облаци мутни! Куд журите тако?
Имате ли пута, ил' вас вјетри гоне?
Куда ћете на Југ на планине оне?
— Тамо гдје ни птица не пење се лако.

Ploče pod Srgjem, Žarkovica i Cavtatske Gore.

Ил' вам можда морски вјетри боље звуче?
Или можда љубав к приморју вас вуче?
— Ах, ако је љубав, разум'јем вас јако.

И мен' она гони иза оних гора,
А до Дубровника и његових двора.

Вај, отић' не могу, позрдав шаљем 'вако.

ПРВИ ДАР И ПРВИ ПОЉУБАЦ.
(ПРВА ЕПИЗОДА).

ДУБРОВНИК. ЖИВКО.

Драги Беже, Хаџи-беже!

Мој славодобитни Цар добро је сазнао за твоје јунаштво, а особито за љубав, коју имаш према францускому народу, јер допушташ нашој војсци, а да прође преко твога Хутова — соколова гнијезда. На свему ти хвала у име мојега Цара, који те лијепо поздравља и шаље ти на уздарје и поклон, каонути јунаку, дванаест барјела[1] барута и тридесет врећа друге џебане, јер се та јабука пристоји такому јунаку.

Срећан био и јуначкога се здравља наносио!

Срдачно те и братски поздравља твој пријатељ

генерал **Мармонт**[2] с. р.

Хаџи-бег је каву пио и тутум[3] пушио, кад је улак донио ово чудновато писмо од још чудноватијега *мусафера.*[4]

А ко није чуо о слави џина с Корсике?

Па да је он дочуо за Херцегове крши и за заборављенога *шехита*[5] у ономе кланцу јадиковцу!

Све га је ово снебивало у овому хајдучкому гнијезду... Подигао чалму уз високо чело, па се замислио како је Цар баш њему намијенио тако велик дар, улафу и јабуку.

— Да̀, удари десном по кољену, ово је пешкеш, а за њ зна мој јаран Ђан-Лука... Сад немам страха, а све је без *зијана!*[6]

Дотјерали богме Французи, на броју их десетак, и *џебану,* а калаузили им до Хутова Габељани.

И Хаџи-бег је баш вјеровао својим очима.

---

[1] Барио = буре. [2] Ово је писмо истина. [3] Духан. [4] Часни гост.
[5] Свједок за свети ислам. [6] Штета.

— А сад је Гавран с Почитељем у мојим шакама... Знат ће туркуша што је племићко кољено...

И дуго се замислио као да сања, а одједном ће изнебуха вјерном ћехаји:[1]

— Бећо, свезнадаре Бећо, зовни момке, под пусатом момке! Нек су и власи око града мога!

У ћехаје нема приговора, па ето ти уочи Славне Госпе, на 14. августа 1806., врви раја, све фукара јадна, па је врста ћелебија Мујо у чете, као да ће ратовати, али досада голорука раја и без пушке и без палошине, а још голи и боси, али бег за то и не хаје. Сва су села на окупу од Зажабља до Раснога, а нико не зна што би бег, а нека је ручање доба, кад сјерчаницу вади свак из своје торбе.

Бег гледа и око куле шеће, а на њему скрлети и кадифа, а о бедри сабља жеженим златом пирлитана, у балчаку јој драго камење.

Наједном зачује се са западне стране иза брда хука „алон", те ето сијевају на сунцу бодежи и чаке, а пред војском јаше јунак на коњу, вас у срми, шкрљак му на глави.

Још је неколико делија на коњима.

Хаџибега проведе момак ђогина и он га јуначки окрочи, па ће у сусрет испред града прама Мармонту, те потјера коња у оној крши као да је лабуд и пружи десницу Французу:

— Добро ми дошао, пријатељу и јаране, у ове крши, у моје на тимору гнијездо!

А Мармонт:

— И да си ми здраво, племенити беже и јуначе!

Тад јекнуше на граду прангије, а да се знаде да је јунак у јунака.

Само су преко дубове ћуприје уљегла три витеза, те се капија отворила, а ћуприја на синџирима спустила.

Служио их је бег господском ђаконијом, нејанком, печеном овновином, шербетом, медовином и цицваром, све у златајли-саханима, на сребрним синијама и тепсијама.

Да се знаде да су у бега гости на ручку!

У бега се није пило ни вина ни ракије, јер то ислам не да, а он је Херцеговац, али Муслиман.

[1] Настојнику у кули.

Гозба свршила и момци донијели за авдес сребрне имбрике, а тад ће бег гостима:

„Севдах мусаферима, хвала руци и јабуци, а великому Цару муселом!“

Мармонт је видио да је то кољеновић и да зна што је витешки понос, те се с њим опростио како с великим господином, а нека је у тешкој клисури, у кланцу јадиковцу.

„Беже, јаке су и кршевите те твоје горе, али ти је јаче срце и понос, а то зна цијенити Француз од Пирамида до Брековца . . . И жив ми био пријатељу!“

Бег је остао на тврдој кули као осамљени сокô, а јадна је раја калаузила францускому генералу преко селâ, те градачкога поља, Прапратнице, до на Бистину.

Рају је водио Видоје Вукасовић, кнез градачки, његов брат Кристо м Андрија Бјелопера.

Ишла је раја до Тополога, па се врнула, јер Французу није било засједе на Сињему мору. Само је било одређено да заузме војска земље републике Св. Влаха, од Имотице до Витаљине, а то је било лако, јер није било жива духа у кулама *кинешке зидине,* што је зградила република проти зулумима, својој браћи, а сад Француз више се боји Хутова, него ли Стона . . .

У пољу стонскому су их причекали Франо Бандур, Никола Баћа, Перо Радуловић, те лијепа Марија Баћина с китом цвијећа пољскога.

Одмах је то било мило генералу, те је даровао дјевојчици златне сапињаче и пољубио је у чело.

— Свршила је Азија . . . Лијепа Дубровкињо — ми смо на поетичкој земљи . . .

Овако ће Мармонт, а уз то жабе у стонскому блату закретале као урнебес, е би рекао војска напела вукове на пушкама и хоће да пуца и нишани.

Тад се говорила миса у св. Петру и Стоњани су мислили што ће бити.

А Мармонт заповидио да узмиче војска натраг.

И баш узмакла Мармонтова војска, те кренула преко Имотице у Дубровачко Приморје на Велику Госпу.

Дум Нико, који је рекао мису, па ставио руку на чело као штитац, овако ће народу:

— Е, Богу хвала и светому Влаху, више могу жабе крекетањем, него војска и наше зидине!

И први је дар уз пољубац француски примио Стон — најжешћа утврда града Дубровника!

ЗИМНА НОЋ.

НОВИ САД. АНКА САВИЋ.

Шири се ноћ по снегу од звезда и од кристала,
Величанствена. — Зрак је чист, и без магле тешке,
Брегови, крајеви горди, с бојом од бледа опала,
Сјају као под сенком блиставе ледне Норвешке.

И шаљу зиму што боде као студено копље.
Тамно-зелен је лед, и видим где се на небу
Деле облаци, видим зракâ дрхтавих снопље,
И месец ледено-сјајан, жаркоме не налик Фебу.

Потмуло нути пуца лед. А по ноћи лута
Велика сенка, као утвара Осијана;
Лепоте борејске пун је снег крвав, вода смрзнута.
Ал кроз њих, к'о кроз празнину, свирка и светлост живља

Струји, к'о предосећање пролећа, силна и дивља.

ДУБРОВАЧКИ ФИЛОЗОФ.[1]

МОСТАР. ДИМИТРИЈЕ МИТРИНОВИЋ.

Слободни Дубровник дао нам је и једног филозофа, више него знаменитог. У рјешавању проблема материје показао је **Руђер Бошковић** толико мислене дубине и оштроумности, колико се може наћи у највећих филозофа свијета. Штета је само што се Руђер показао великим само у рјешавању тога проблема, и што се, може се рећи, ограничио на сам тај проблем о конституцији материје. И зато се наш филозоф и не може ставити уз прве филозофе свијета. Али се, с пуним правом, може ставити одмах до првих, и његово схваћање атома као центра силâ учинило га је великим творцем једноставне атомистике и дигло га до једнога од највећих твораца метафизичке подлоге објашњења природних појава. Тако је Руђер Бошковић у историји проблема материје један од нај знаменитијих мислилаца, а за нас је част и понос, дух недогледно висок и дубок, какав се не ће наскоро родити. Има само још два мислиоца у нас, који могу стануги уз великога Бошковића. То је, с једне стране, Божа Кнежевић, са својом филозофијом историје, дубокоумном синтезом спинозизма са теоријом еволуције и научничким схваћањем историје; с друге

[1] **Литература:** *Dr. Fr. Marković:* Filozofski rad Ruđera Josipa Boškovića; u Radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu knj. 87-89. Ту су и радови Рачког, Торбара и Дворжака о Бошковићу.

G. T. Fechner: Über die physikalische und philosophische Atomenlehre. Leipzig 1864.

Стојановић Коста: Атомистика Р. Б. Ниш 1892.

Стојановић Коста: Радови Р. Б. на пољу песничком, философском и егзактним наукама. Београд 1903.

Бр. Петронијевић: Историја новије философије I. Беогр. 1903.

Rogeri Josephi Boscovich: Opera pertinentia ad opticam et astronomiam maxima ex parte nova et omnia huiusque inedita . . . Bassani 1785. Ту су оригин. дјела Бошковићева, цјелокупна, изашла под његовом редакцијом.

стране, Бранислав Петронијевић, наш први филозоф који пружа свој цјелокупни филозофски систем, са својом Теоријом Сазнања, најтачнијом од свих које су се досле појавиле, и својом ингениозном метагеометријом и метафизиком. Чудно изгледа, да смо ми већ дали три доиста знаменита мислиоца. Међутим, дали смо их, и жалосно је од нас, ако их не познајемо и не поштујемо.

Бошковић има своје угледно мјесто и у опћој историји филозофије. Његова опћа концепција свијета није довољно разрађена ни јасно уочљива, али он је и ту поставио неколике тврдње од презнаменитог значаја по опћи развој филозофије. То су крајње консеквенце његове атомистике, — које се могу наћи изложене у радовима Косте Стојановића и нарочито Фрање Марковића, — али по тим консеквенцама постаће Бошковић још важнији тек доцније, напредовањем и побједом филозофског спиритуализма. Оно што је Бошковића до сада прославило, то је његова синтеза Њутновог и Лајбницовог схваћања материје. Као и велики Лајбниц, и Бошковић је материју дематеријализовао, и у том је његова велика и непролазна заслуга за ријешење проблема материје. *Материја као материја не постоји.* Постоји само сила, конструктивни и конститутивни принцип цијелог такозваног материјалног свијета. Појам динамичке функције материје Бошковић је спојио са појмом динамичке супстанције материје, и у томе је његова синтеза Њутновог и Лајбницовог схваћања материје. Али пошто системи ових двају умних полубогова не представљају два консеквентно изведена екстрема, то и Бошковићева синтеза њиховог схватања материје није проста и чиста синтеза. У основној замисли Бошковићу се мора признати потпуна оригиналност, јер се динамичка функција динамичке супстанце материје ни у Њутна ни у Лајбница не да ни наслутити. Ова синтеза Бошковићева је тежа и оригиналнија од Хартманове синтезе Шопенхауерове воље са Хегеловом идејом.

Материја код Њутна има динамичну функцију, а сама није динамична. Она је једна *res extensa,* пасивна, инертна маса, састављена из атома, која има ту чудесну особину да дјелује непосредно на даљину — *actio in distans.* И самом је Њутну било неприродно да нединамичка супстанца има фун-

кцију чисто динамичку, и зато је био присиљен ту функцију тумачити мијешањем самог Божанства. Тако је он, констатовавши да је кретање небеских тијела резултанта тангенцијалне и гравитационе силе, и не питајући за природни узрок њихов, обоје сводио на непосредно дјеловање самог Божанства. Лајбниц је у томе био консеквентан и цијело бивање у природи тумачио чисто механички. Али схватајући материју чисто динамички и спиритуалистички, он је ипак забацио саму динамичку функцију материје, непосредно дјеловање у даљину. Сад долази исторички моменат Бошковићев, и колико је год важно Њутново схватање динамичке функције материје, и Лајбницево схватање динамичке супстанције материје, толико је, и још више, важно Бошковићево схватање динамичке функције на динамичкој супстанцији материје. Његова теорија о конституцији материје је најдуховитија од свих што постоји, и, што је најглавније, она је у основи тачна. Тачна је тврдња да су атоми једноставни, сусилни, недјељиви, непротежити и иматеријални, и модерна физика ни једним својим ставом не говори против Бошковићеве атомистике, мада увијек не говори баш за њу.

Оно што је апсолутно ново у Бошковићевој теорији то је његова тврдња, да су *атоми центри сила.* Бошковић узима, као и Лајбниц (но из другога разлога), да су атоми математичке тачке. Али те тачке не смију се идентификовати са чистим, апсолутно празним математичким тачкама које се могу идентификовати с небивством. То су математичке тачке, али *реалне,* сусилне, и оне имају особину дјеловања на даљину, без посредника. И да је још ушао у саму природу атома као центра сила, да је растумачио шта је ово што омогућује то непосредно дјеловање и у чему је биће онога нечега реалнога, што испуња атоме као центре сила, Бошковић би био један од највећих мислилаца што су се уопће појавили. Али видећи се, можда, у опасности да дође у сукоб са својим звањем, Бошковић се задржао на простом констатовању могућности да је та атомска суштина идентична са самом нашом душевном супстанцијом. Он се није смио да спусти у страхотни мрак појма несвијесног духа, који је супстанцијална подлога и свијесног духа, и несвијесне материје; он није смио да одлучно

идентификује супстанцу такозваног стварног свијета са супстанцом нашег духа, наше непосредне свијести. Бошковић је био врло близу ријешења основног и пајтежег филозофског проблема, и да по свом звању није био оно што је био, он би, без сумње, ријешио проблем јединства духа и материје свођењем материје на силу и свијести на несвијесни дух, као што је то учинио највећи мислилац свих народа и времена, Лајбниц. Тако је остао на пола пута, тврдећи да у математичкој тачци атомској мора бити нешто супстанцијално што је основ динамичке функције атома и што чини да атом као центар сила није чиста математичка тачка празног простора у ком постоје ти динамички атоми.

Док се у проблему супстанце није потпуно слагао с Лајбницем, Бошковић се с њим слаже у питању: како може непротежити атом бити подлога, садржина протежите материје? Питање је доиста мучно, и даде се ријешити само негацијом протежитости материје. Лајбницу је протежитост твари проста утвара, илузија, imaginarium. Тако и Бошковићу декартсколокеовски простор уопће не постоји. Простор (и вријеме) су модуси нашег опажања, начини орстојања предмета који су увјетовали устројство само нашег инструмента сазнања. Простор постоји само по атомима; чист, празан простор је просто ништа, небит, *purum nihil.*

И тако за Бошковића не вриједи много непробојност или пробојност простора и материје по дотадањем схватању простора и материје. Материја није непробојна зато, што би она била један распрострти континуум који испуњава простор; она је непробојна, јер је динамичке природе. Али је непробојност материје за Бошковића несумњива, и закон о њеној непробојности један од главних закона који владају у цијелом такозваном стварном свијету. Исто тако велику важност придаје Бошковић Лајбницевом закону континуитета, коју је он схватио веома дубоко и употребио га да докаже нематеријалну, динамичку природу материје. Ми ћемо (по Франи Марковићу: *Rad jugoslav. akademije 87-89.* стр. 635) навести један Бошковићев примјер на коме ће се видјети важност закона непробојности и континуитета као и сама генеза замисли једноставне атомистике.

Тиче се судара двају кугала, рецимо на билијару. Нека се двије једнаке кругље гибају једна послије друге, прва с мањом, друга с већом брзином; за неко вријеме достићи ће пошљедња предњу и судариће се с њоме. То је појава. Овај судар или је збиљно или само привидно додиран. Ако је прво, онда се или у једном, и то у првом, трену додираја брзине кругаља, још тик прије додираја различне, морају изједначити, те се једнотрена изједнаџба њихова догоди скочимице, промјена дотадањих брзина на нову бива скочимице, а онда је повријеђен закон непрекидне поступности; или пак, ако од првог трена додираја бива изједначење брзина поступно, то ће све дотле, док је брзина пошљедње кугле још иколико већа од предње, морати пошљедња кругља у предњу пробијати, а онда је повријеђен закон непробојности твари. Ако се, дакле, оне двије кугле збиљно додирују, то се за изједнаџбу њихових брзина мора повриједити или закон непрекидне поступности, или закон непробојности. Али ни један ни други закон не може се повриједити, оба су чврсто доказана, непобитна, неповредива: за то не може бити да су се оне двије кругље збиљно додирнуле, не може бити да би се изједначивање њихових брзина збило у наступу њихове додирне узасобице, или да се збивало у њиховој пробојној усобици, него изједначна промјена њихових брзина мора почети и дочети док су још кругље у некој растојини, или прије него што би дошле у додир. А пошто за сву природу постоји опћенити закон узрочности, то и она промјена брзина мора имати неки узрок, и то, пошто се узрок, који мијења количину гибања, зове силом, нека сила. Та сила, да изједначи брзине кругаља, прије него што би дошле у додир, дјеловаће или само на једну или на обје кругље. Али пошто постоји опћенити закон да све силе дјелују узајмично, с двије стране и усупроћце, те је једнак чину учин: то ће и ондје она сила дјеловати и на једну и на другу кругљу, или од једне и од друге. То дјеловање моћи ће с непрекидном поступношћу изједначивати брзине кругаља само тако, да ће увећавати брзину предње а умањивати брзину пошљедње кугле, то јест, у њима извијати нове, усупротне брзине, ради којих би се кругље, да дјелују само те нове, а не и оне испочетне брзине, мо-

рале međусобице одмицати, али пошто дјелују и оне испочетне брзине, то ће се кугље само мање примицати, него што би нове брзине, то јест: *кугље се не ће примаћи у додир.* Види се, дакле, из овог Бошковићевог примјера и његовог тумачења, да се, ако се хоће да одржи и закон континуитета и закон непробојности (а они се морају одржати), атоми при судару не смију додирнути непосредно. То значи да се они морају сударити *прије него што се додирну.* А то значи да у атомима морају бити иманенте атрактивне и репулзивне силе, примарно репулзивне, које одбијајући дјелују непосредно на даљину. Изједначење брзина наших кугла почиње на извјесној даљини прије судара, и у моменту судара брзине су већ изједначене. Тиме су сачувани и закон непробојности, и закон континуитета, а тим је растумачен и сам феномен судара. Тиме је уједно доказано да се атоми не смију представљати чисто материјално, јер се у том случају, макар како се сићушно замислили, морају у мислима дати дијелити и фактички бити дјељиви. Атоми морају бити недјељиви, нематеријални, сусилни, реалне математичке тачке. Механичка теорија атома не може да ријеши баш тај феномен судара. Јер ако се атом замисли чисто материјалистички, не може се јасно схватити пријенос кретања с једног атома на други. Схвати ли се, међутим, атом као центар сила, из кога избијају репулзивне силе — као што је схватио Бошковић — онда је пријенос кретања потпуно разумљив. И појава, да се кретање збива у сасвим одређеном правцу, такођер је растумачива, кад се претпостави репулзивност атома, а та је појава просто неразумљива, ако се атоми схвате чисто материјалистички. Правац зрака репулзивне силе, који је у акцији, детерминује правац кретања одбијеног предмета. У нематеријалним атомима, центрима сила, сачувано је и својство еластичности, као што остаје сачуван и разумљив закон одржања енергије.

То је идејни темељ Бошковићеве једноставне атомистике, теорије динамичког (не спиритуалистичког) атомизма, или, ако хоћете, атомистичког динамизма. Ова тежња за динамичким тумачењем природних појава, избацујући чисто материјалну супстанцу која би била супстратум самог динамизма, има до данас цијелу своју историју, и о њој би се могло много и

мислити и говорити. Велика и вјечна заслуга Лајбницева је управо у томе што је показао да нематеријална материја није никаква бесмислица (као што није бесмислица ни спиритуална материја), а велика заслуга Бошковићева, којом нас је пред свијетом мислилаца знатно одужио, стоји баш у томе, што је он егзактним путем и чисто индуктивно доказао да се материја више нипошто не смије схватати чисто материјалистички, него једино и искључиво динамички. Монизам свијета, ако треба да збиља буде монизам, може се схватити или искључиво материјалистички или искључиво динамичко-спиритуалистички. Хекелски монизам са своја три атрибута у суштини није никакав монизам; монизам треба тражити у Лајбница и Оствалда, гдје се заиста може и наћи. Руђер Бошковић се није могао отети својој славенској склоности за нешто више и финије од материје. Могло би се рећи да је он у свом систему био неки дуалистички спиритуалиста, и његова трагика, да се поред свих својих скупоцјених умних особина не може уврстити у велике ствараоце нововјеких система филозофских, стоји баш у томе што се није смио усудити да даде одговор на питање: „Руђеро, шта је суштина онога нечега реалнога што испуња твоје материјалне центре сила?“ Он је био врло, врло близу величајној мисли јединог оправданог монизма, спиритуализма, и да рече: „Оно реално у иматеријалној математичкој тачци, то је свијест, њен фундамент: несвијесни дух.“ А свиедно, и да је то рекао, ми би о њему знали исто колико и сада. И готово да је просто неразумљиво откуда се у нас могао родити велеум Руђера Бошковића. Судба се, изгледа, хтјела с нама да пошали и проигра; зато нам је можда дала и Бошковића, за ког се мало интересујемо, зато и Кнежевића, зато и Петронијевића. Шта се нас тиче, да ли ми кога дубоког мислиоца имамо или немамо?

DUBROVNIKU.

SPLJET. ĐURO PALAVRŠIĆ.

Ne, nigda n'jesi, vilin-grade, pao,
nit onda, sili kad si podleć morô;
megj' dalmatinskim hol' si ostô orô
ti gradovima: nad njima si sjao

u pjesme duhu, koj' te uzdigao.
Sâm tugjin štono pô svijeta skoro
podjarmit znaše, morô je naskoro
veličat te, i — kô prê — ti si cvao

u staroj slavi. Potamnjela nije
zvijezda tvoja. U mijeni vladâ
sačuvao si sve što s' imo prije —

vrijednost pismâ i dalje će rasti...
U sv'jetu sâma gruba sila pada,
kô što će zloduh roda moga pasti.

PRIBINA.[1]

KOPAR (ISTRA). VLADIMIR NAZOR

I.

„Ja čovjek jesam, a on ludo diete.
On: plien, ja: lav. U njega dlani meki,
U mene gvozden šake, kremen pete.

U njegovim žilam teče jošte mlieko,
U mene kam sred srca, žar u krvi.
Ja ni pred Bogom nisam jošte kleko.

[1] Iz djelca „Hrvatski kraljevi".

Zar vuk da plahom robuje jagnjetu?
Muška me snaga postavi visoko.
Kraljeva meni kruna — ne djetetu!“

To čovjek reče i čedo probode.
S plaštem na plećim, mačem u desnici,
S krunom na glavi pod triemove ode.

Pred narod stupi i velmože. Grmnu:
„Čujte me! Kralj sam. Ko div jak sam, kao
Litica, kojom vihor još ne drmnu.

Ne pitaj dugo... Drznicima jao!“

II.

„Gvozden mi ruke dignut će visoko
Hrvatski priestô. Kličem dušmaninu
Glavu za glavu i oko za oko!

Proć ću ko vihor i oluja pòvrh
Dušmanskih mora. Zastavu ću našu
Najviše gore ponijeti na vrh.

Biti ću silan, pravedan i velik.
Što dosad bješe gnjila, mjed i drvo,
Nek bude od sad kremen, granit, čelik! —“

Dvor i puk šuti. Led je u dušama.
Sijedi župan ka silniku prišo.
„Drž', kralju! Prut taj prelomi pred nama“

Kralj šipku prima. Napinje se; bori
S tankim se prutom. Žari mu se lice.
„Dà. Jak ti bješe, al sad — župan zbori —

Ko čeda pest je šaka ubojice.“

LEGENDA. *

Namijenjeno Spomenici a posvećeno Juliji grofici Normann—Ehrenfelskoj,

VALPOVO (Slavonija). RUDOLFO FRANJIN MAGJER.

Snilo mi se često: Genij ljudstva stao
Pred knjigom života hrvatskoga roda...
— — I listo je knjigu, nebrojeno stranâ
Prošlosti nam slavne krvavijeh zgodâ.

— — I listo je knjigu i imena mnoga,
Listajući vedro namrštio čelo...
Čudio se Genij, kako ljudstvo pokolj
I hvali i slavi kao vrlo djelo.

Tjeskobno mu bilo oko duše meke,
Što rat samo sreta, teško ubijanje,
Kad je Hrvat kao „predzigje" kršćanstva
U boj srtô svuda na krvavo klanje.

I bilo mu teško, da zaplače gorko,
Da razdere knjigu povjesti života — —
„Listaj dalje... listaj!" gromki glas ga prene
I zalista dalje do stranâ sirotâ.

Do stranâ, gdje srca sklona čovječanstvu
Ubogom utiru suzu i mrak gusti,
I Prosvjetu dižu... Ah, tu mu se s nade
Razvedrilo lice, smiješak skliznô s usti —

I Genij je stao. Rukom prešô čelo
Te lagodno tugu odagnao s grudi;
Onda uze pero, svoje zlatno pero
I napisa: „Vama trajan spomen budi!"

---

* Iz druge knjige pjesama: „Porivi..." (pod štampom).

ИМПРЕСИЈЕ.

У СПОМЕНИЦУ МОЈОЈ МИЛОЈ ПЕРСИЦИ.

БАН. ПОЉЕ. ДРАГ. Ђ. ТУФЕГЏИЋ.

„Dein Herz ist mein,
„Und soll auf ewig bleiben.“

1.

Сећаш ли се, драга моја, оног момента, ког се судба показала и сувише милостива према мени, јер ме доведе преда те, да видим први пут твој витак стас; мек, диван, бео образ: мио поглед необичних очију; божански осмех руменкастих усана, који се измешао са небесним звуком твог финог гласића, рекавши ми: да ти је драго што ме видиш и познајеш . . .

То је моменат пун вредности, неизглављив, трајан, вечан, јер ми те је он уселио у душу; то је моменат који је био подлога свему што сад имамо: нашој љубави . . .

Ја га се тако сећам, тако радо сећам! Је ли да и ти? . . .

2.

Нашао сам те болесну. Ми смо онда били још тек нови познаници, али је нови познаник делио твоје боле. Твоји образи, ти млечни, обли и алабастерски образи, показивали су трагове твојих мука . . . И у тим тешким часовима, мени је ипак био упућен један топао поглед, који ми је душу размекшао. Тада сам сасвим тужног срца, и потонувши у побожно ћутање, мишљу се молио Богу за нову познаницу . . .

3.

Успели су нам у ново познанство убацити пелена . . . Ја сам ти писао прво писмо, које је цртало у међуредовима мој прикривен а увређен љубавни бол; оно је било и сувише оштро за твоју невиност у ономе, у чему си терећена. Ти ниси умела тада протумачити праву садржину мог првог писма,

али си ми ипак за то одговорила с толико благости, на шта сам ја најмање помишљао. Држао сам да ће се наше познанство раскинути, али си га ти учврстила... Показала си да умеш бити необично добра. Мила моја, ја то умем ценити!...

4.

„Поштована пријатељице“ — писао сам ти после помирења... Да ми је тада ко завирио у душу, несумњиво би угледао да она сва трепери у радости. Велика је срећа тебе назвати пријатељицом, и за твоје пријатељсто многи би жртвовао много...

Али ми је срце још много моћније закуцало, када си и ти написала: „Поштовани пријатељу“.

Бојажљиво сам сањао, да се постепено приближујемо једно другом... Моје уздрхтале усне смело прошапташе: „Корачај напред!“ — и ја их послушах...

5.

„Драга пријатељице“ — био је нов корак. Тако сам ти написао, али сам био дуго у недоумици: да ли да ти пошаљем тако слободно писмо? Био сам одважан: послао сам ти га...

А после сам био немиран целе ноћи, сањајући ту љутиту због моје слободе... Али сам ускоро био обрадован вешћу да сам се варао... Ти си, мила моја, била прави анђео хранитељ: повратила си ми мир само са две речи, са: „Драги пријатељу.“ ... Ох, цео бих свет загрлио...

6.

Борба, страшна борба!... Дошао је моменат, у који сам се осећао присиљен а немоћан да ти пошаљем отисак свог срца и душе. Требао сам да ти речем колико гинем за тобом, колико страдам, сагоревам, колико те волим... А ја то нисам смео. После сам ти причао причу о љубави „једног дечка“... Како си ти бистра и паметна девојка: разумела си да сам ја тај дечко! Ваљда ти је срце тако зборило! Девојко, ти си прави божји дар за мене...

7.

Били смо на последњем степену на скали наших пријатељских симпатија... Одатле се прелазило у нови живот: у љубав, у рај...

„Ја хоћу да будем храбар!“ — сам себи заповедих... Уши силно зујаху, мутне очи беху прекриљене радосним сузама, душа беше узбуркана, срце одаваше честе и снажне откуцаје, а дрхтава десница брзо и нервозно писаше: „Мила моја!“ ...

Две речи дижу и бацају, осветљују и мраче!... Мене су подигле и обасјале: љубила си ме!...

Треба ли ти мој живот, драга моја? Реци, да га одмах положим пред ноге твоје!...

8.

А кад смо се после тога први пут срели, били смо обоје готово неми... Срећа је што ниси била сама, иначе ја бих пао пред мојом богињом... Љубити и бити љубљен то је живот, то је срећа, сласт раја... Ваљда је Творац само за то и створио младост... Љуби ме, мила моја Пепице, вечно, као што ћу ја тебе! Ево заклињем ти се!...

9.

После смо почели постајати слободнији и у писму и при сусрету. Наша су писма препуна милоште, тепања, пуна су срца. А наши сусрети водили су још увек обзира о околини, која нас саме није никад остављала... Али један твој поглед који помилује, струја од додира твоје руке; мирис твојих слатких уста, која — говорећи тихо и нежно успркос свима љубопитљивим погледима околине — преливаху осмејке у накакво заносно блаженство; па онда по који разумљиви уздах пропраћен мало тужним оком — све је то много више говорило од речи: да је твоје срце моје, да је наша љубав силна као холуј, моћна као река у пролеће, чиста као анђелска суза, искрена као Бог!...

10.

Дочекао сам те када си се враћала из Престонице. Десет дана не видети те, било је тешко. Али када те наново видех у близини, када ти узех усплахирену ручицу, био сам срећан, велик... Ми смо се одмарали у гостиони и дуго разговарали. Али смо и тада били бојажљиви, простодушни, невешти; пустили смо срца и очи пред усне и мисли...

Онда си ми предала поклон и твоју слику, за којом ја тако дуго чезнем... Мила моја Дикице, ја те сада гледам

једнако, тепам ти и мазим те, а носим те уза се и онда, када теби пођем... Ти си тако лепа, тако мила, тако нежна и добра, па ми онда опрости што ти врло често притискујем на паметну главу своје усијане усне!... Пепа мила, слатко срце моје, мисли на мене!...

11.

Пратио сам те до рођаке. Нас двоје смо корачали сами, блиски, срећни. Па зашто смо тако мало говорили? Ми смо обоје још увек срне, које зазиру од сваке шибљике, која само мало личи на пушку...

После сам ти рекао први пут „Пепа" и „ти", а ти си крила очи! Дуго си се мучила да ми вратиш облик израза, и мешајући слободу са страхом једва си успевала...

Али после подне, у оној златној собици твога рођака, била си много одважнија. Говорила си по срцу! Ах, што ти онда не спустих пољубац на белу и меку руку твоју, коју си ми пружила, па макар умро! Је ли да се ти не би љутила?... Та ти си тако добра, па би ми морала опростити...

12.

Златна моја и паметно драгано, дани се нижу. Ми ћемо их претурити и преживети овако у срећи, мислећи увек једно на друго. Тиме постепено идемо ономе дану, који ће нас, уз пратњу младости и весеља наших пријатеља, довести пред престо онога, кога ће твој изабраник служити. Тада ћемо рећи једно другом јавно, пред Божјим заступником и под венцима, тим символима јединства, — да смо једно другом драги и да желимо бити једно...

Завидеће нам се срећи... Наши ће од радости плакати... Тајкин ће нас дух благосиљати и штитити... Наша нова мама ће нас мазити и тепати нам... А ми, — ми ћемо седети загрљени, слободни, сами, пресрећни; и сећајући се првог момента који нас је привео једно другом — пустићемо срца да говоре... А по том — допустићемо и жељним уснама да утону у осећања која буду сама, међусобним додирима стварала...

И захваливши Богу, молићемо га, мила моја, да нам нашу љубав својом дарежљивом милошћу храни и негује кроз цео наш живот...

UKIDANJE DUBROVAČKE REPUBLIKE
31. JANUARA 1808.

DUBROVNIK. ANTONIJE VUČETIĆ.

Mala dubrovačka republika prezlamenita je ne samo za naš cio narod srpski i hrvatski nego je još koncem XVIII. v. bila taka i za ostali svijet. Njena prirodna krasota i zlamenitost kao i ugla-

General Marmont.

đenost njenih stanovnika mamile su ondašnje mogućnike da je zagrle svojim pohlepnim rukama.

O krasoti Dubrovnika sam general Marmont piše u svojim memoarima: Ljudska mašta ne zamišlja primorski kraj savršeniji

i ljepši od Dubrovnika; zato Car smišljaše veoma široke osnove; onaj grad imaše postati glavno primorsko tržište istočnijeh mora. O Dubrovčanima pak piše: Ponašanje je zanimljivo u svakome narodnome sloju; svoju vlastelu svi Dubrovčani drže kao ogledalo za svoje življenje tako da veličanstveno ponašanje daje Dubrovniku neki oblik stonijeh gradova. — I pravo je imao Tommaseo, kad je pisao da je Dubrovnik, istina, malen grad, ali da je glavni, prijestonica. Ponašanje Dubrovčana bješe tako veličanstveno prema samim vršiocima Napoleonovog nasilja, da Marmont piše: Ljudskota je dubrovačka bila tolika, da kad s njima blago postupaju namjesnici one vlade, koja ih gnjavi, oni ne pokazuju nikakvu mržnju protiv njih, već krotko se i uljudno prama njima ponašaju, neka su oni hotimični radnici njihove nesreće. I to su Dubrovčani, onaj srećni puk, kome smo mi Francuzi otišli da mu osorno izgulimo i mir i blagostanje. — Ljudskota je u Dubrovniku tolika, da Marmont pripovijeda da „je svaki Dubrovčanin nastojao da predobije drugoga Dubrovčanina u aristokraciji.“ Ovo njihovo plemenito ponašanje nije bilo ograničeno na građane, nego je bilo jednako po cijelome teritoriju dubrovačke republike; stoga su dubrovački seljaci odvajali među svijem na svijetu. To je sve tako bilo uljeglo u dubrovačku krv, da je od toga ostalo nešto još nakon sto godina i u njihovijem epigonima, sadašnjim Dubrovčanima pored svijeh nesretnijeh prilika. Pravo ima nepreželjeni Simo Matavulj, rodom iz Šibenika, što se divi Dubrovniku i Dubrovčanima (isp. *Bijeli fratar* u ovoj knjizi) danas nakon sto godina pada republike, pa i Nijemac Schmalix, koji je 1906. g. napisao knjigu o Dubrovniku, divi se ovome kraju i njegovim stanovnicima.

* * *

Ukidanje republike u nedjelju 31. januara 1808. g. bješe posljednji udarac protiv dubrovačke slobode, koja se sačuvala od 656. godine po Is., dakle punih 1152 godine i koja je toliko proslavila Dubrovnik i Dubrovčane. Ali unutrnje prilike ove državice prepravljahu pad republike već od dva do tri decenija, ili bolje od druge polovice XVII. vijeka. Od velikog se potresa 1667. godine spasi mali broj vlastele. Plemstvo, kojemu ona pripadahu, bilo je, po onome što kaže sam Marmont u svojim me-

moarima, najstarije plemstvo u Evropi a neke su mu porodice bile plemenite već od doba Karla Velikoga († 814. po I.) Da se popuni nestašica vlastele, vijeće umoljenika upiše u nju nekoliko pučana. Stara vlastela, stari oligarhi, nazvaše onu novu vlastelu *„uomini nuovi,"* što je jednako latinskomu *„homo novus"*. Oligarhi ne mogoše podnositi ovu novu vlastelu, koja su imala mnogo pristalica u puku; tako se pocijepaše Dubrovčani u dvije stranke: u stranku stare vlastele, koja se zvala stranka Salamankeza, stranka čistih patricija, i u stranku Sorboneza, ili pučku stranku. Po tome se vidi, da se pučka stranka u Dubrovniku pojavila više nego sto godina prije francuske revolucije; nije dakle trebalo nego malo pobude spolja, da stranka preotme mah u Dubrovniku. To strančarenje poče malo godina iza potresa s nepopustljivosti oligarha, koji su hotjeli sačuvati nejednakost između starih i novih, i bješe već onda tako žestoko da pitanje n. pr. prednosti klupa u crkvi Malobraćana dovede jednom do jakog nemira i do početka bune. U drugoj polovici XVIII. v. ideje francuskih enciklopedista i francuske revolucije uvriježiše se i u Dubrovniku i među pukom i onom vlastelom, koja, mekoputna i objesna, nijesu više mogla podnositi moralnu strogost republikansku, te je vladala među starom vlastelom i tako se pobudiše simpatije prema Francuzima.

U toliko pored dubrovačkih gubitaka u genoveskoj banci na koncu XVIII. vijeka, kad ono Massena osvoji Genovu i vlada dubrovačka dade u zajam francuskom direktoriju šest stotina tisuća franaka, nigda nevraćenih, bješe se bogatstvo u Dubrovniku neobično nagomilalo početkom XIX. v. do 1805. godine. Ovo bogatstvo bjehu stekli Dubrovčani brodeći po svijetu sa 170 broda, ili, kako Marmont kaže, sa dvije stotine i sedamdeset, jer je pravo zemljište Dubrovčana bilo more. S jedne se strane oligarhi naprezahu da očuvaju nejednakost između sebe i naroda priječeći n. pr. da se puk u samoj vanjskoj opremi nošnje izjednači s vlastelom, koja su više puta osornom riječi i vlasti zamjerila sad komad odjeće gospođi iz puka, sad svileni štit od dažda, sad primajući Sorboneze samo pred kućnim vratima hlaminama (kućnim pašmagama) na nogama. Ovi tjesnogrudni prkosi oligarha u Dubrovniku bjehu poznati po širokom svijetu, te sam Voltaire govori o strankama, koje kidišu u gradu.

Ali je bilo i mnogo pomorskih kapetana i drugih pomoraca i trgovaca iz puka, koji se u pristaništima i gradovima zapadne Evrope bjehu zanijeli za demokracijom i za načelima francuske revolucije i širili po Dubrovniku i okolici nove ideje želeći da prestane oligarhijska tjesnogrudost, protiv kojoj bjehu i neka vlastela, te su se nadali sreći da će se promijeniti vlada pa bilo i uništenjem narodne ove državice. Između omladine najviše je širio demokratske ideje francuski konsuo i sin mu La Bruère Derivaux. Konsuo bješe došao u Dubrovnik 1776. god. a sin mu, pjesnik dubrovački, oženio seljakinju iz Župe dubrovačke, čiji potomci još žive kao dubrovački građani. Ako se svemu tomu doda da kmetovi pod republikom teškim srcem podnošahu kmetske terete i da vapijahu za oslobođenjem, moći će se razumjeti, da je pučka stranka bila zaokupila mal ne cio narod u republici; naravno tomu svemu ne bijaše kriva toliko aristokratska stranka, koliko katastrofalna promjena vremena, koja se u franceskoj historiji razvijala mnogo užasnijom tragedijom; dubrovačka ju je uglađenost, u krvi svih Dubrovčana, što je zasluga stare dubrovačke vlastele, učinila nemogućom u Dubrovniku.

Još je, istina, u mnogim živio dubrovački patriotizam prijašnjih vijekova, koji je, kad je cijelo srpstvo i hrvatstvo bilo zastrto drugovdje tminama, u Dubrovniku na temelju jedinstvene kulture i političke slobode bio stvorio *dubrovačku narodnost (nazione ragusea)*, još je istina živio dubrovački patriotizam, za kojim su se jednakom iskrenom odanosti, ljubavi, jednakim žarom i požrtvovanjem sveđ natjecala i vlastela i pučani i prosti puk. Ali ipak došlo bješe i u Dubrovniku vrijeme, kad je trebalo da se ovaj dubrovački patriotizam ukloni franceskom slobodarstvu. Ovo bi bilo moglo ugušiti posljednje kucaje srca u srpstvu i hrvatstvu, da se nije u toliko probudio srpski narod i da se nije sačuvala živa dajbudi jedna iskra starog dubrovačkog patriotizma ustankom protiv Franceza i poludiplomatskim pokušajima za spas republike u doba do bečkog kongresa 1814.—15., pa kroz pokret 1848. godine i za podijeljenja ustava 1860.—1. do dana današnjega i da se nije počela buditi svijest našega naroda.

Dubrovački je tako narod, darovit i pod jakim djelovanjem tisućljetnog odgoja, sačuvao dobru uspomenu na ljudskotu stare svoje republike, ali je prihvatio žar revolucionarne franceske re-

publike, koja je proglasila bratimstvo, a taj je žar úputio u Dubrovniku ideju bratsku i uhvatio u veliku svoju dušu Srbe i Hrvate, te jednog bez drugog Dubrovnik ne može da pojmi, pa zalud trzavice sa strane, a ova mu je „Spomenica“ najbolje priznanje.

* * *

Na razvitak događaja u Dubrovniku svršetkom XVIII. i početkom XIX. vijeka djelovale su mnogo i njegove veze s nekim velikim vlastima, biva s Rusijom, s Franceskom i s Austrijom i novo pokretanje stranaka u Dubrovniku prama ovim velikim vlastima, jer vlastela počeše pristajati, dajbudi početkom XIX v., ili uz jednu ili uz drugu od ovih velikih vlasti, da ne rečemo i uz Englesku. I ako su lične veze mogle navesti pojedince da pristanu uz jednu a ne uz drugu, bilo je i stvarnih razloga s kojih je svak mogao opravdati svoje pristajanje. To su ipak sve bile „monarhične“ stranke, dakle „nerepublikanske“.

Veze Dubrovnika s Austrijom imale su trajnog temelja i uređenja ugovorom 1684. godine sklopljenim između Dubrovnika i Austrije iza poraza, koji Turci pretrpješe podsjedajući Beč 1683. za Leopolda I. Dubrovnik onda prizna austrijsku zaštitu, te se od tada austrijski residenat sveđ nalazio u Dubrovniku. Austriji se pak iza mira u Campoformio, kojim 1797. dobi Dalmaciju sem dubrovačke republike, pruži 1798. godine prilika da oružanom silom zaštiti dubrovačku vladu protiv Konavljana, često nezadovoljnih, još od doba Sandalja i Pavlovića, koji se bjehu pobunili zbog novog poreza uvedena od republike. Iz austrijskog Kotora austrijski general Brady dođe s vojskom u Konavle da umiri Konavljane. Tu zaštitu bješe savjetovao sam Sultan, kojemu su Dubrovčani bili haračari. Svaki dakle pristalica uz Austriju mogao je opravdati svoje ponašanje tim da je vjeran vladaru zaštitniku Dubrovnika. Stranka se pak austrijska zvala njemačkom a svakog vlastelina austrijske stranke zvali su *Tedesco* (Nijemcem). I tako u popisu pristalica uz pojedine velike vlasti, koje je napisao jedan Škatić (Pozza) u knjizi, koju sad ima Vid Vuletić (isp. o tome str. 107 i ost. u ovoj Spomenici) nalazimo napomenute i neke pristalice austrijske, a to su po njemu ovi: Brnja i Dživo braća Kaboga, Antun i Vlaho braća Kaboga, Orsat (Medo) Ranjina Čikuta, Miho Bona i Niko Lucov Pozza.

Što se tiče Franceske, vidjeli smo da se po Dubrovniku bila raširila simpatija za Francesku i njena revolucionarna načela i da je oko toga svojski nastojao franceski konsuo La Bruére. Pristalice demokracije, a bilo ih je ne samo između vlastele, nego i u cijelom narodu, bile su pristalice franceske, koje su se zvali *Frančezima (Francese)*. Obzirom na franceske pobjede nije čudo da se dubrovačka vlada jednom prigodom, kao i dubrovački pomorci drugom, izložiše kao franceske pristalice 1798. godine. To pobudi gnjev cara ruskoga Pavla I.; ali se dubrovačka vlada odmah požuri da ga ublaži. Ali ipak godine 1805. i 1806. prije franceske okupacije odviše puta u vijeću umoljenika prihvaćeni su većinom glasova prijedlozi u prilog Fraucuza, bilo da im se izjavi kakvo čestitanje, bilo štogod drugo, te se po tome vidi da je već onda u vijeću umoljenika francuska stranka imala većinu, za koju po svoj prilici francuska zaprema Dubrovnika koncem maja 1806. nije valjda bila nikakvo iznenađenje. A tako je i trebalo da bude, jer pored žarkih rodoljuba i čestitih značajnika bilo je i nepatriotičkih kukavica. Franceske pristalice mogle su ipak opravdati svoje ponašanje demokratskim načelima, franceskim pobjedama, franceskom vlasti u Dalmaciji a od 1806. godine i franceskom zapremom dubrovačke republike. Između vlastele bijahu franceske pristalice Tomo Bassegli, Orsat Lukov Bonda, Rafo Gozze, Ivo i Martolica Bozdari, Antun Lucov Sorgo, Dživo Perov Sorgo i Sekondo Bucchia. Između popova i fratara bilo je posve malo franceskih pristalica; a zna se da je učenjak opat Zamagna bio franceski pristalica kao i dominikanac fra Andro Maslač, „o kojemu je bolje ne govoriti“, kako kaže Dum Ivan Stojanović u Engelovoj povjesti Dubrovnika.

Rusija je gledala krivim okom djelovanje franceskog konsula La Bruére u Dubrovniku i zatraži od republike putem svog konsula Fultona, katolika, koji je bio sa svog osornog ponašanja omrznuo Dubrovčanima, da dopusti gradnju pravoslavne crkve za ruski konsulat u Dubrovniku. To bi bilo došlo na korist pravoslavnim stanovnicima u gradu, kojim nije bila dopuštena sloboda vjeroispovijedanja, jer je vlada dubrovačka, osim što je trpjela žuđele, držala se načela jedne vjere, katoličke, u državi, te je od XIV. do XV. vijeka u novim stečenim zemljama Stonskog rata i Konavala bila iskorijenila pravoslavlje. Dubrovački senat odbije

tražbu Fultonovu za gradnju pravoslavne crkve i tako se zavadi s Rusijom. Dubrovčani zamoliše poslije putem prijatelja rusku vladu da makne Fultona iz Dubrovnika; ali ruska vlada ostavi svog konsula u Dubrovniku sve do franceske zapreme 1806. g., kad ga sami Francezi opremiše iz Dubrovnika, pa poslije priznaše slobodu vjeroispovijedanja pravoslavnim u ovom gradu.

U toliko se bješe dogodilo da Austrija, pobijeđena kod Slavkova (Austerlitz), ustupi Francezima mirom u Požunu „ilirske" pokrajine, te i Dalmaciju. Sada 1806. god. ostajahu osim Turske samo dvije vlasti u neposrednom doticaju s Dubrovnikom, biva: Franceska s carem Napoleonom, koji se bješe ovjenčao za talijanskog kralja, i Rusija, neprijateljica Napoleonova.

Bila je dakle pogibeljna za Dubrovčane svaka svađa s Rusima, koji s druge strane bijahu slovenske krvi i jezika, te akó samo vlada dubrovačka 1668. god. pišući kralju francuskom Luju XIV. iza velikog potresa ističe jezičnu vezu Dubrovčana sa svim slovenskim narodima, te i s ruskim, navodeći da je dubrovački (ilirski) jezik opći slovenski jezik, nije čudo da je s ovog srodstva slovenskog između vlastele bilo i ruskih pristalica u Dubrovniku. To su bila između ostalih: braća Mato i Dživo Ghetaldi, braća Nikša i Šiško Gradi, Jako i Jero Natali i jedan Zamagna.

Bila je još četvrta stranka u Dubrovniku, a to je bila ona pravih patriota, koji su željeli da se sačuva dubrovačka sloboda ili koji su žalovali za njenim gubitkom iza 31. januara 1808., kad je bila ukinuta dubrovačka republika. I ako su to bili protivnici demokracije, bilo je ipak pravih patriota u puku i svećenstvu, koji su pristajali uz ovu vlastelu, uz oligarhe.

Vlastela su te stranke bila: Marinica Lukov Bonda, jedan Cerva, Sabo Mihov Giorgi (?) i njegova dva sina Miho i Luco, Miho Lukov Giorgi, Baldo i Ivo Gozze Tabakin, dva sina Nika Škatića (Pozze), Luco i Niko i dva sina Mata Škatića: Niko i Marin, Orsat Ranjina Buzdo i braća Mato, Vlađo i Marinica Sorgo.

Između popova i fratara bili su glavni pristalice ove stranke rodoljubi pop Miho Karaman, poslije gimnazijalni suplenat i privatni učitelj Rafa Pozze i njegove braće, fra Tomas, malobraćanin, kog Dubrovčani držahu za sveca, fra Antun Agić, kog Francezi uhapsiše, fra Vicko Giaimè, koji umrije kao zatočnik

u Hercegovini, i dominikanac fra Ivan Rosaver, glasovit učenjak. Popis stranaka između vlastele ne zna se kad je pisan, ali svakako nije pisan prije 1803, jer je tek tada štampana kod Antuna Martecchinia ona knjiga, a vjerojatno je da je pisan između 1805. i 1808. god. I ako se može sumnjati u tačnost popisa, treba ipak priznati da je on dokaz pristajanja dubrovačke vlastele uz razne stranke i da je u glavnom ispravan, mada u njemu nijesu popisana sva vlastela, kao n. p. nijedan *Saraca,* koje s drugim stavlja u stranku „Pomoraca“ t. j. zove ih *Marittimi,* a jednoga, biva Junija Resti, ubraja u englesku stranku.

* * *

Iza poraza kod Slavkova, po požunskom miru trebalo je da Austrijanci isprazne Dalmaciju, dakle i Kotor, na korist Franceza. Ali Austrijanci izlazeći iz Kotora pustiše Ruse u onaj grad mada su Francezi imali da ga zapreme. Franceski general Lauriston uputi se stoga 1806. g. iz Dalmacije put juga i poruči dubrovačkoj vladi da ide s vojskom u Kotor, ali trebajući da mu se vojska prije okrijepi, zaište od republike da mu pusti vojsku u grad da počine.

To isto zaiskaše sada i Rusi. Ali već 25. maja 1806 Lauriston sa svojim vojnicima bješe stupio na dubrovačko zemljište preko Imotice i Stona.

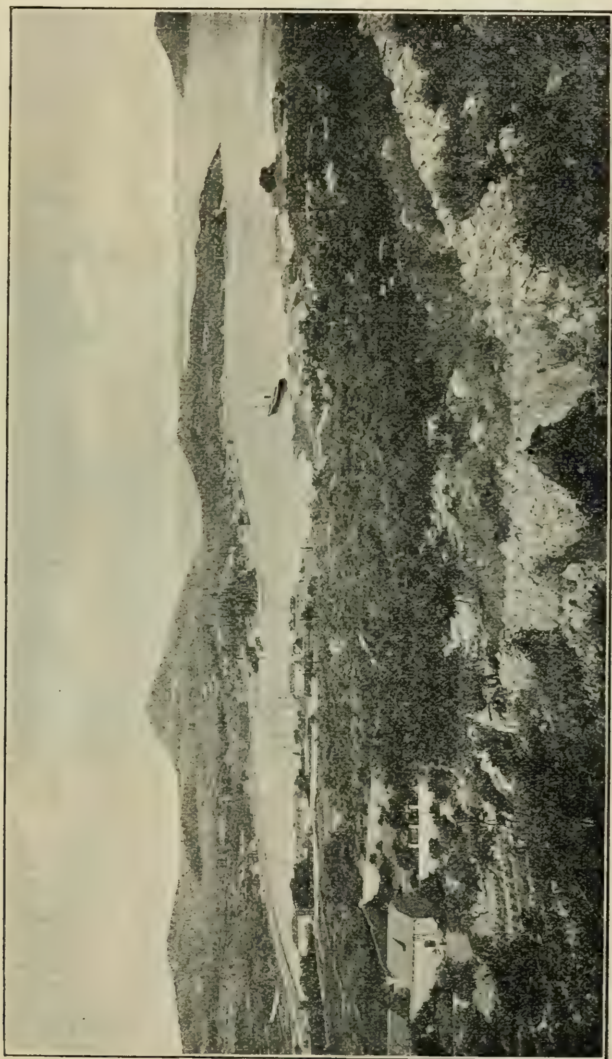
Sada je trebalo da se dubrovački senat riješi ili za Ruse ili za Franceze. Umoljenici počeše vijećati. Napokon ustade jedan Niko Pozza i reče: — Gospodo, čemu vijećate? Da uzmognemo ovo riješiti, trebalo bi da mnogi i mnogi budu obješeni u puku, a pak i nekoliko ih među nama: dakle otvorimo vrata od grada tuđinu i dospijmo. — (Stojanović op. cit.)

Silni utisak učini ovaj prijedlog na senat; ali pretegne, naravno, franceska stranka i odluči se da se pošalju prema Francezima dva vlastelina put Orašca.

Ova dva senatora bjehu Tomo Bassegli i Karlo Natali. Bassegli bješe franceske stranke, učio u Genevi, bio se oženio sa barunicom Born, tuđinkom, prestupajući tako domaće običaje; bješe učen i zanešen za novotarijama. Karlo Natali, rođen u Rusiji, jer njegov otac Jero služaše ruskog cara i bješe se u Rusiji oženio za groficu Latour, bješe više odan republici nego Bassegli,

a popis ga bilježi u oligarhe, t. j. u dubrovačke patriote; umrije kao visok činovnik austrijski (Stojanović).

Po jednom rukopisu (župnika u Orašcu?) dva senatora, koja

Gruž.

bjehu obnoć 26. maja došla iz grada na Orašac i čija imena rukopis ne spominje, sastadoše se s Lauristonom. Oni ga tu potanko obavijestiše, ali tajno, o stanju republike, i misli se da je

tu bilo dogovoreno kako će se Francezi ponašati u gradu. Pošto rukopis ne spominje imena, ne možemo znati jesu li ta dva vlastelina bila ona poslata od senata, ili dva druga.

U večer pred mrak 27. maja vojska franceska, koja bješe došla iz Gruža na Pile, uljeze u grad. Pred gradskim vratima dubrovački knez Ghetaldi Lauristona dočeka pod *nebom*, te se obojica uputiše put „Dvora“, a vojnici se raspršaše po crkvama, manastirima, kućama i u Lovrijenac na konak.

U jutro 28. maja osvanu po gradu Lauristonov proglas, koji je činički optuživao Dubrovčane da su pod zaštitom neutral-

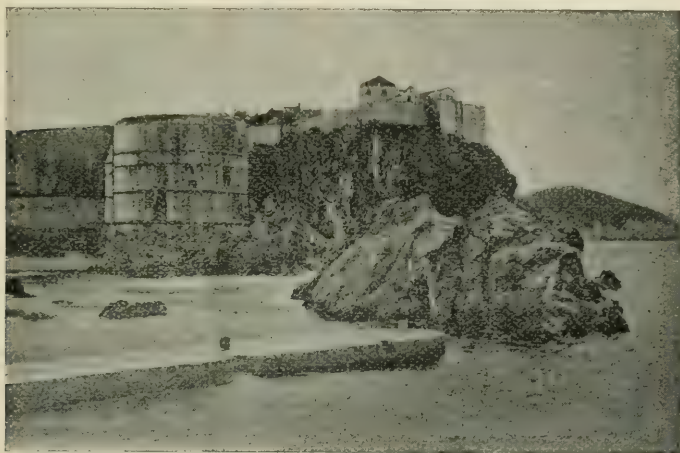
Pile put Gruža..

nosti postali pogibeljni i da je zapremio Grad da zapriječi njihove dalje spletke.

U toliko Francezi su već bili smislili kako će bolje pritegnuti puk da se za njima zanese, ta po toj osnovi počeše prosipati silni novac i darove između Dubrovčana, kao što pripovijeda Stojanović i kao što mi pripovijeda Vid Vuletić. Kad, biva, jednom Marmont dođe na Trsteno, baci djeci pregršt novaca i naredi da se svakoj porodici razdijeli po nešto novaca i po dvije ruke kruha. Kad dođe drugi put na Trsteno, nađe da se djeca igraju novaca. On im tada zaviče: Travaillez, travaillez!

Drugo sredstvo u svrhu predobivanja pristalica bješe ponašanje Franceza prama nježnom spolu. Oni čili, okretni i ljubazni momci i oficiri tražahu poznanstvo Dubrovkinja, te predobiše mnoge za francesku stranku i neke od onih gospođa i djevojaka, koje pripadahu porodicama stranaka nefranceskih.

Odmah se sutradan 29. maja dozna, da su neki ratni brodovi ruski blizu Gruža. Sad započe na grad i okolicu navala Rusa i Crnogoraca, ruskih saveznika, pod vladikom Petrom. Nastane pljačkanje i paljenje. Ali glavni su krivci tog pljačkanja bili kmetovi dubrovačke vlastele i drugi seljaci, kojim se obećavalo da će biti oslobođeni od kmetovanja i drugo koješta.

Zidine. Kula Bokar i Manastir Sv. Marija.

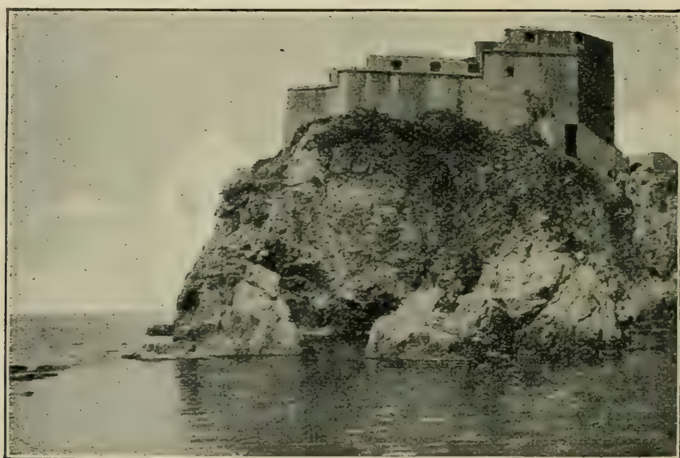
Crnogorcima kumovahu osim Konavljana i Hercegovci i Kotorani pod svojim vođom Vojnovićem, Mnogi sa sela i zagrađa bježahu u grad, gdje se nakupi oko 4000 doseljenika. Vadika Petar nađe konak u Rijeci ribarici u dvorima Antuna Sorgo (koji se preseli u Pariz i godine 1807. izabrat je od senata poslanikom pred Napoleonom) a jedan malobraćanin izmoli od vladike da se ne pljačka Rijeka. Dubrovačka vlastela 1807. godine nastojahu, kao pravi patrioti, da spase republiku, ali sve bješe uzalud.

* * *

Tako započe januar kobne 1808. godine i dođe nedjelja 31. januara. Marmont (koji je 15. jula 1806. bio došao prvi put

u Dubrovnik) stigne u Grad iz Kotora 31. januara 1808. Tada se u Dubrovniku spravljala svečana igranka i Dubrovčani su čekali Marmonta iz Kotora da mu svečano ponove poziv na tu igranku. General primi o podne odbor senatora s pozivom i tom prigodom ih zamoli da sakupe odmah senat, jer da mu ima nešto priopćiti. Senat se sastane u mal ne jedan sahat i čekaše da se pojavi Marmont ili njegov zamjenik. Ali mogla se već slutiti teška nesreća. Topovi po tvrđavama bjehu obrnuti put grada i vojska razmještena u redovima po ulicama.

Oko dva sata uljeze u „Dvor" pukovnik Delort, potšef glavnog štaba a s njim generalni konsuo Bruère i Chargé d' affaires,

Lovrijenac.

ratni komesar, zapovjednik tvrdinje, Vernazza dragoman i nekoliko štapskih oficira. Delort s pratnjom uljeze u vijećnicu, sjede uz kneza i pročita govor, kroz koji se činički ponavljahu ukori i osvade kao ono u priči o vuku i ovci na vodi. Delort reče senatorima, da je glavni komandujući general Marmont, tumačeći očinske osjećaje Cara Napoleona, postupao obazrivo i brižljivo s dubrovačkom vlastelom i da je na njihovu korist odgađao pripojenje Dubrovnika s kraljevinom Italijom, koje im je bilo naviješteno po godine dana prije. Ali da se vlastela nijesu odazvala njegovu očekivanju, nego da su se ponašala neuredno i smutljivo. Osvadi ih, da su sastavljali proskripcione imenike, na ko-

jima su bila zabilježena imena lica, te pripadahu franceskoj stranci,[1] opirali se da se na gradskim bedemima vije franceska zastava i prijetili dubrovačkim pomorcima, ako bi se drznuli da na svojim brodovima izvjese tu zastavu, da su se obraćali na bosanskog pašu protiv franceske vlade, da su sredstvom vjere, javnih ophoda i podizanja otara raspaljivali mržnju naroda protiv franceske vlade; ali da je mjera prevršila. Tim je riječima dakle Delort u ime Marmontovo optužio vlastelu da su pošteni patrioti.

Stoga da mu je Marmont, da zapriječi velike nesreće, naredio da pročita dekret, kojim se ukida dubrovačka republika i vlada i postavlja nova uprava.

Dekret ukidanja republike sastojaše iz ovih pet članaka:

1. Raspušta se dubrovačka vlada.
2. Raspuštaju se dosadanji republikanski sudovi.
3. Uprava se države povjerava privremeno konsulu La Bruére-Derivaux.
4. Privremeno ostaju, kako su, upravne vlasti pojedinih dijelova dubrovačkog teritorija.
5. Ustanovljuje se novi franceski građanski sud, a članovi su mu: Niko N. Pozza, Jako Natali, Pero Stulli i Antun Chersa, koji će suditi u ime Napoleona, Cara Franceza i kralja Italije, ali po dubrovačkim zakonima i običajima. Kao krivični sud dijeliće pravdu isti zbor, ali će im se pridružiti druga dvojica.

Dekret nošaše potpis Marmontov i datum od onog istog kobnog dana 31. januara 1808.

Delort pročitavši ovaj dekret zaglavi svoj govor ponavljajući da je dubrovačka republika i njena vlada raspuštena i da je postavljena nova uprava.

Zatim završi peroracijom, u kojoj istakne Marmontovu brižljivu pažnju prema Dubrovčanima i uzvisi slavu i moć Cara Napoleona kujući ga, kaonuti carev prodanac, u zvijezde; ali ih kao za prijetnju, opomene, da Car zahtijeva vjernost od svojih podanika. To su sada postala dubrovačka vlastela, prijašnji vladari. Napokon im preporuči da unaprijed upotrebljuju svoj veliki auktoritet (jer je razumijevao što su prije bili novi podanici) na to da hvale svakomu Napoleonovu vladu i da sami budu njegovi lojalni podanici.

[1] Po tome naš popis Pucićev bio bi vrsta proskripcionog imenika.

Senatori potreseni od iznenadenja mučahu. Ali napokon ustane dostojanstveno Dživo *Caboga (tedesco)* i reče da ni prilika ni čas ne dozvoljavaju duže opravdanje, da mu je savjest čista i da smije odgovarati za lojalnost svojih drugova; da se senat savija pred voljom Božjom navještenom kroz Cara Napoleona. Zatraži zatim od Delorta pismeno saopćenje govora i dekreta.

Senat ostane sakupljen da primi te prijepise; ali ne dobi nego samo prijepis dekreta, jer se Delort izvine da je ono što je čitao samo koncept a obeća im prijepis, koji im za stalno nigda ne dade; nego i dekret i govor iz pariskih narodnih arhiva iskopa ovog vijeka Gavrilović i objelodani u svojim „Исписи“ Бр. 245, 248 и 249.

Odmah zatim vojska uljeze u „Dvor“, zauze vrata, državnu kancelariju, riznicu, divonu i sve urede i na sve stavi pečat. I tako svrši posljednji čin dubrovačke tragedije, a Napoleon potvrdi ukinuće republike svojim pismom od 18 februara 1808, koji upravi generalu Marmontu a priopći evropskim vlastima to ukidanje notom od 3. juna 1808.

Onaj isti dan Bruére priopćujući da je njemu povjerena uprava dubrovačke oblasti navijesti Champany-a ukinuće navodeći da je Marmonta dovela na to zla uprava senata, spletke njegove oko paše bosanskog da izmoli zaštitu sultanovu protiv atentata Franceza i tužbe puka da je senat spletkama zapriječio vojnu službu (!)

Nakon 15 dana u drugom pismu Bruére mu javi, da su pučani u Dubrovniku radosni s ukinuća republike i da su očitovali to svoje zadovoljstvo divnom igrankom Marmontu, alegorijama u čast Napoleonovu i svakojakim znacima prijateljstva.

I istina je. Pjevalo se po ulicama u slavu Napoleona i Marmonta naški i francuski, napijalo i pilo do u kasno doba noći. Usklik nam je zabilježio, I. J. Milović ovako:

Vive le nôtre grand empereur Napoléon!

A pjesma po njemu bila je ova:

Chantez la chanson,
Vous bons domestiques!
Chantez la chanson
Au général Marmont!

Srpski se ova ista pjesma ovako pjevala:

Pjevajte pjesmicu,
Sve naše sluge;
Pjevajte pjesmicu
Vojvodi Marmontu!

Nego se i neka vlastela i puk razočaraju i malo godina poslije podignu ustanak protiv Franceza, jer iskra patriotizma ne bješe posve utrnula u njihovu srcu. Taj se ustanak svrši dolaskom austrijske vojske 1814. godine.

VRIJEME.

BEČ. VANDA GROFICA BARELLI.

...Na svom putu vidjeh svega, svašta
Dok me ovdje ne povede mašta.
Nepoznat je kraj, i svud me nešto mori
Svaka biljka, kamen, sve o tuzi zbori.
Gle! i b'jela avet nepomično sjedi,
Ne vidi me; stazu misli svojih sl'jedi.

Lice joj je čudno, al odvažno.
Sve je na njoj neobično snažno,
Kô i čekić kog u desnoj drži ruci,
Kano sat i zvono što ječi u muci
Svaki put kad javlja da je prošla ura.
Ove tužne glase lomeć nosi bura.

Više puta cv'jeće sobom nosi,
Koje vene pri jutarnjoj rosi,
Dok im braća busu na zelenom cvatu.
Jao! jedan leži zgnječen sav u blatu,
Drugog, kano slamku, nosi u svom viru,
Baca ga na zvono — ostavlja na miru.

Ah, na miru — b'jedan, gdje je pao.
Tu baš avet lupa, tu je stao!
Slabe nade tekar leptirove sile
Usred srca među laticam se skrile...
Sat odbije, ona l'jeno ruku spusti
Cv'jetak mrvi, zvono tutnji, lišće, šušti.

BILJEŠKE O STRANKAMA U DUBROVNIKU
POČETKOM XIX. VIJEKA.

DUBROVNIK. VID V. VUKASOVIĆ.

U knjižnici je pisca ove crtice knjiga *„Ad usum Matthaei Pozzae“* — Periegesis orae Rhacusanae duobus libris comprehensa auctore Georgio Ferrich. Rhacusii typis Antonii Martecchini. Superiorum permissu. MDCCCIII.

16.⁰ str. CLXXVI. uz to na svrsi četiri lista Index rerum notabilium, quae in Periegesi continentur.

Knjiga je obična i dobro poznata u našoj književnosti, ali na spomenutomu je otisku nekoliko bilježaka udarenih perom od Pucića, te je zgodno, da ih se izvadi, jer dobro zasijecaju u našu prošlost za propasti republike Sv. Vlaha, a ono je bilo mutno doba, kaonuti što nije niko nikomu bio brat, biva sve okrenulo niza stranu...

Bilješka na prvoj strani manje je zlamenita, te nije jasno zašto je zapisana. Evo toga čisla:

„Nobili di Ragusa Maritimi.

Canonico de Saraca.
Nicolò de Saraca.
Luciano de Gozze.
Matteo di Luciano de Pozza.
Pietro di Marchese Bona.
Marzio suo fratello.
Biagio di Marino Bona.
Nicolò di Savino Gradi.
Michele suo fratello.

Na zadnjoj je stranici ovaj zapis, te u velike zasijeca u političku povijest:

Oligarchici:
Luciano di Nicolò de Pozza.

Nicolò di Matteo de Pozza.
Marino di Matteo de Pozza.
Nicolò di Nicolò de Pozza.
Savino di Michele de Giorgi.
Michele di Savino de Georgi.
Luciano di Savino de Georgi.
Marino di Luca de Bonda.
Michele di Luca de Giorgi
Nicolò di Luca de Giorgi.

Svodovlje u vili vlastele Giorgi u Gružu.

Matteo, Vladislavo, e Marino fratelli de Sorgo.
Orsato de Ragnina *Busdo.*
Baldasare de Gozze.
Giovanni de Gozze *Tabacchino.*
Carlo de Natali.
Giovanni de Natali.
de Cerva. 19.

Uz lijepenku je iznutra ova bilješka, a tu su popisane pristaše njemačke, francuske, ruske, a Junijo Resti bio je cigli uz Ingleze.

Monarchici :
Antonio di Luciano de Sorgo. Fr(ancese.)
Nicolò di Luciano de Pozza. Ted(esco.)

Tomaso de Bassegli. Fr.
Orsato di Luca de Bonda. Fr.
Raffaele de Gozze. Fr.
Secondo de Bucchia. Fr.
Giugno de Resti. Ing(lese.)
Michele Marchese de Bona. Ted.
Orsato de Ragnina *Cicuta*. Ted.
Giovanni de Bosdari. Fr.
Martulo de Bosdari Fr.
Girolamo de Natali. Russ(o.)
Marino de Slatarich. (?)
Marino, Francesco, Michele, e Luca fratelli de Zamagna. Russ.
Giovanni di Pietro de Sorgo. Fr.
Bernardo, e Giovanni fratelli de Caboga. Ted.
Antonio, e Biagio fratelli de Caboga. Ted.
Nicolò, e Sigismondo fratelli de Gradi. Russ.
Matteo, e Giovanni fratelli de Ghedaldi. Fr.
Giacomo de Natali Russ. 28

Ovo je s raboša jednoga vlastelina, te je znao *intus et in cute* stanje svoga rodnoga grada, i po svemu ispada, da se došlo do ruba propasti, jer bilo: *quot capita, tot sententiae*...

СМРТ КАТИЋА ЈОКАНА.

(Истинити догађај за вријеме Француза у Боки и Дубровнику).

По народном приповиједању сложио поп
ХЕРЦЕГНОВИ. САВО НАКИЋЕНОВИЋ.

Још зорица не забијелила,
Ни даница лица помолила;
Сунце спава, а вила не спава,
Лети вила баш на своја крила,
Те полеће с Ловћена планине,
Те слијеће у Боку Которску,
Паде вила по врх Доброштице,
Како пала трудна починула.
А како се вила одморила,
Кличе вила иза свега гласа,
Па дозива старца игумана
У манастир дични од Савине
Баш на име Троповић Јосипа,
Па му вила ријеч говорила:
„Ал' не чујеш оче игумане,
Ал' не чујеш, ал' хабера немаш,
Ђе Французи предају војводу,
Предају га у турску ордију,
Да му русу посијеку главу,
Да је шиљу цару у Стамболу,
Баш војводу Катића Јокана,
Сјутра вече предаће га њима."
Кад игуман вилу разумио,
Одмах се је пера прихватио,
Па је ситне књиге растурио;
И доста се војске сакупило.
А када се нојца уватила,
Подиже се старац игумане,
С војском иде повише Новога,
Те се спусти доље из Србине,
Испод двора млада Мирковића,

Баш код цркве светога Ђорђије,
Те западе око друма пута,
Те је старац војску уредио,
И овако њима говорио:
„Чујте ђецо, сиви соколови,
Кад наљезе војска од Француза,
— Ја сам посл'о у Нови гласника,
Испалиће пушку аберника;
Но јуначки да их дочекамо."
У ријечи, у које су били,
Ограде се врата отворише,
Силни Францез баш са доста војске,
Ето води војводу Катића,
Иде с њиме управ Суторини.
Баш нијесу дошли до игумна,
Док у Нови пуче аберника,
Те глас даде стару игуману;
Воде Јока свезанијех очи,
Покривена до земљице црне.
Ал' кад чуше пушку аберника,
Французи се јаду досјетили,
Да чекају, да војводу грабе; —
У војводу пушком опалише,
Са земљицом њега саставише.
Кад то виђе стари игумане,
Он повика своје соколове,
Те ти момци као соколови
На Французе јуриш учинише,
Док су у град Французе угнали
Шесет глава њима окинули,
Свог војводу * добро осветили,
Осветили, па га сахранили,
Баш у цркву пресветога Спаса,
Душа њему у рај почивала!
А час' теби старче игумане,
И твојијем дичним соколима.

* О Катићу Јоку има и у књизи „Херцегнови" од Т. К. Поповића, и доста се ово народно приповиједање слаже са оним, што је у тој књизи о Катићу речено.

MORE HUJI, MUNJE SIJEVAJU...

ZAGREB. DRAGUTIN HIRC.

Mjesec i više dana nije pala kaplja kiše, nastala suša za bilje, omara za ljude i životinje; presušile šterne (bunari), ljudi se zabrinuli što će piti, u čemu kuhati i prati. Trava je požutjela, južno ju žarko sunce spržilo, kao i lišće po cvatućem bilju. Smokva svija žalobno svoje lijepe, velike i tamno-zelene plojke, a mnoga svrž i grana stoji gola kao usred zime. Dapače i maslina, koja ima tvrdo i kožnato lišće, pogiba za kišom, jer joj je kameno tlo suho do kraja. Mnogi se već listak smotao i uvenuo i pao pod iskrivljeno deblo.

Katkad se na nebu pokazao koji oblačak, no, jer se pojavio na sjeveru ili istoku, slabe je nade, da će pasti kiša. Uoči Marijina imena počeli se kupiti oblačići daleko tamo prama jugu, kupili se, pribirali i pribrali se u mrke tmaste oblačine, koje se širile sve dalje i napokon zastrle velebitske lance i daleki kameni otok Rab. Nebo se poslije sedme ure zavilo u crno i grad je Krk govorio: Bit će dažda, da bi dragi Bog dao! Poslije sedme ure pale prve debele kaplje i razbijale se po pločnicima grada, no za malo naskoči vjetar, gonio oblačine i zvijezde se pokazale.

— Jaoh, ne će dažd, sve će nam izgorit, dragi šjor, reći će jedan starac, dok su drugi okomili glavu i gledali, kako im se nada u nebeskim visinama razbija. Nebo se smilovalo, pljusak se spustio, ljudi počeli ulicama bježati. Kiša curi sa krovova, teče po ulicama, sabire se u žljebove i hrli u šterne (bunare), koje su ljudi odavna očistili, nadajući se kiši, koja je preko noći nakvasila zemlju, osvježila prirodu, okrijepila ljude, svladala omaru i dala pitku, svježu vodu. Padala kiša do rana jutra, kada začujem silan i jak šum te pođoh k prozoru. Oko mi seglo do otoka Raba; na ovoj se daljini more pjenilo, šumilo, buktilo, a na hiljade bijelom pjenom orošenih valova valja se prama gradu Krku:

8

Nastupilo je jugo, ono prezanimljivo vrijeme, kada valja gledati silu i snagu mora, koje se širi pred tobom u nedogled, kao pjenito jezero. Otok Rab kao da je zastrla magla, ali nije to magla, već pjena uzburkana mora.

Želiš li gledati jugo u pravoj slici, u pravom veličju, valja poći u Krk do luke i valobrana. U luci je ono tek uzbibano, po koj valić udari o rivu (obalu) ili se raspršuje na morskom pruđu, došli dječaci, bacaju tunju (povraz), da u mutnom love ribu.

Pošavši od luke do valobrana, začuješ tutnjavu kao da gruvaju topovi, a kad si stao na pećinu, gledaš veleban prizor. Cio je zaliv uz obalu gradsku zakuhao od bijesa, a daleko žalo kao da si oblio mlijekom. Valovi, katkad sto i više metara dugi, dižu se iz mora, kao da se rađaju, na vrhu obli, valjajući se prama žalu. Uz valobran, ispod nekojih kuća i frankopanskoga grada, ogromne su grohoti, daleko od žala ima i plitvaca, a uz samu obalu morskoga pruđa, koje je već dugo vremena ležalo mrtvo.

Val juga ne hrli, kao onaj bure, već se valja lagano. Vjetar izdube more poput golema korita, val se nadigne, zaobli i spušta prama obali. Kad se segnuo obale, udari o pećine i kamenje, lupa, razbija i pjeni se, ponaša, što je ponijeti mogao i opet se vraća. Prije što se povratio, da ga nestane u moru, hrli drugi val, pa ga podbije i sada puca u moru, kao da bi lomio suhe, tanke daske, letve ili trijeske, a katkad ti se pričinja, kao da puca staklo. Kako valovi hrle do kraja obale, potežu sa sobom silno i krupnije kamenje, a ovo, kako se naglo kotrlja, oponaša također pucanje. More ga opet povraća i opet grabi i tako potraje ta igra valova dotle, dok se vjetar ne stiša. Kada se val valja prama plitvacima i visokim hridinama, ne može da ih preskoči, već se razbija u više valova, koji bijesni udaraju o litice, tu se zapjene, preko njih pjenom laze, spuštajući se u more poput mliječnih slapova. Kako su pećine i plitvaci razdijeljeni, tako se i val razlijeva u raznim pravcima.

Valovi se podbijaju i u daljini, i tamo puca i tutnji, i tamo je ljute borbe, koji će koga prebiti.

Zanimljivo je gledati, kako more udara o pećine duga valobrana, kako pljuska, zabijeli se, preko valobrana skače i s druge strane pada u more, a još je zanimljivije upraviti oko prama

onim kućama, što se uzidaše u morske litice, koje stenju od morskoga bijesa, sile i snage, kao i kule frankopanskoga grada. Daleko tamo, more je crno kao tinta, sprijeda tamno ili jasno-zeleno, uz obalu mutno od morskoga bilja i pijeska. Nad uzburkanim morem raskrilili se ugledni galebovi, kojima vjetar mota na sve strane i zato ostavljaju more, da mirno kruže nad gradskom lukom. Poslije osme ure prodrli ispod oblaka prvi traci „vodena" sunca, nebo se prosvijetljava, no jugo huči i bukti dalje...

Pošao sam k moru i oko 11 ure. Već iz podaleka začuo sam buku, a, kad sam došao do luke, vidim, da je more opet uskipjelo, udaralo o zidove, skakalo preko rive i zalijevalo cestu tako, da su ljudi pred valovima bježali. Na valobranu pribralo se nekoliko osoba i stisnulo u kutu, jer je more uzbijesnilo takovom snagom, kako se ne gleda za svakoga juga. Pođem tamo i, kad sam došao do jedne vȉle, vidim da je cesta mokra i da more pljuska daleko prama obali. Rivom uz valobran nijesi mogao proći, jer je bijesno more skakalo preko njega i raspršenom se pjenom bacalo u luku.

Pođem kraj vȉle uz gromače, zagledam u jednom vinogradu osamljenu pećinu i pođem do nje, da i s njezine visine gledam bijesno more. Tako je zakuhalo, tako bijaše silno, da su se valovi segnuli malone do prvoga sprata onih kuća, koje sam spomenuo.

Povrativši se na sjeverni kraj luke, vidim da se skupilo mnogo ljudi, koji su skočili na noge, da od „divljega elementa" spase brodove i brodice. Pritegnuli su ih posve k obali, ponovno ih svezali oko kamenih stupova i privukli ih jedan do drugoga tako, da bi lako preko njih prošao. Drugi opet skočili, da spase barke, kojima se more igralo kao ljuskom od oraha i prijetilo, da ih razbije na žestokoj pećini. Užasno bijaše gledati, kako su veslali, kako su se protiv valova borili, sad bili na visini, sad u dubini, sad na drugom kraju vala. Nekoji priskočili, pa ih potezali i sretno pritegnuli do brodova, oko kojih su se pribrale kao nejaka djeca oko majke svoje. Došli stari i vješti mornari, da pomognu svojim savjetom, a došao i pazitelj šetališta, da spasi mlada stabla od očite propasti.

Poslije jedne ure pošao sam iz franjevačkog samostana sa časnim gvardijanom Stankom *Dujmovićem,* da fotografski snimimo

današnji osobiti pojav. Pošli smo na sjevero-zapadnu stranu zaliva; pošli preko tora i obora, dok smo našli zgodno mjesto. Penjući se gromačama i probijajući se među škrapama, banusmo u jedan maslinjak i začusmo potresnu buku. Kad sam skočio preko gromače, zagledam pod sobom najzanimljivije morsko mjesto grada Krka.

Pukla je u vapnenim osoljenim i raspucanim na 10 m. visokim pećinama kosa raspuklina, od jugo-istoka prama sjeverozapadu duga sigurno 100 m., u početku široka, dok se prama kraju suzila poput klina i svojim se dnom nadigla.

Ovdje je more kuhalo od bijesa i nijesi vidio ino do morske pjene, koja bijaše na metar debela, na površini žućkasta, spoda bijela. U ovu raspuklinu udaralo je more svom žestinom svojom. Kako se val naglo valjao, udario bi desnu liticu, prsnuo u zrak, stvorio kišu i poletio kao čista pjena do kraja, sašav u svaki kutić raspukline. Sad se je vraćao, da drugi val ponovno udari i da poteče kamenim žljebićima pjenom u stotine slapića i da se segne mora, no prije što ga se segnuo, udario je novi val i potresao kamenim tlom pod našim nogama.[1]

Srhovi mi prošli tijelom, kad smo stajali na rubu očite propasti. Do ove raspukline nadigle se pećine jedna povrh druge. Kad je val naletio i razlio se, napunio bi šupljine poput jezeraca iz kojih se pjena rušila slapićima.

Uz žal morski bijaše snaga mora vidljiva; nanijelo je na metar i više visoko morsko bilje, puževe, školjke i druga morska bića i bijaše nečiste, zagasite boje.

Poslije treće ure zavilo se nebo u crno, valovi dalje trijeskali i lupali i po prozorima počele udarati debele kaplje. Spustila se kiša i svaki bi čas pljusnula o stakla, a jako jugo treslo prozorima, vratima i drmalo kamenom kućom iz koje sam gledao

[1] Znamenite su na našem moru tako zvane *„Rikavice"*. To su okna na obali u neposrednoj blizini mora, njihov donji otvor potopilo je more, a gornji je na površini, obično 2—3 m. iznad morskoga nivoa. Takva je rikavica na dubrovačkoj obali kod sv. Đurđa, jedna u Betinoj špilji i opet jedna na dubrovačkoj obali prama Lokrumu (po prof. Cvijiću.) Velika je rikavica na južnoj obali otoka Mljeta, nedaleko Babina polja gdje more kroz jednu raspuklinu i dva okna udara tolikom snagom i bukom, da se čuje na uru i pô daleko. Više rikavica ima uz obalu morsku od Cavtata do ulaza u Boku Kotorsku. *D. H.*

to veličje prirode. Mora od kiše nijesam vidio, ali sam čuo kako huči i buči, a vjetar je tako ojačao, da je svijao stabla, a lakokrile lastavice i galebovi nijesu mu mogli prkositi. No vranama

Mjesečina megju Lokrumom i Dubrovnikom sa mjestima „rikavicâ“.

nije smetalo bjesomučno more. Veliko jako od sto i više komada letjelo je tromo prama zapadu i spustilo se na školj (otočić) Kormat, da tamo prenoći.

Oko četvrte ure prosvijetlilo se, pak otvorilo mi se more opet do Raba, opazio sam, da vjetar jenja, da se more toliko ne pjeni, a oko pete ure ono se primirilo, ako i bijaše uzbibano. Tišina je nastala, priroda poprimila prijatno lice, pokretni anđeo na stolnoj crkvi svojom se trubljom okrenuo prama istoku.

* * *

Oko osme ure u večer uživala je moja duša na drugom velebnom pojavu, koji prati jugovinu: *na sijevanju munja.*

Poprijeko mora pružio se oblak-slojnjak u kojem su munje sijevale sad u jednom, sad u drugom kraju i čarobno rasvijetlile cio oblak. Tamo prama otoku Rabu nebo je drhtalo od munje, koja se segnula oblačnih visina, a iz oblaka padale ognjene strijele u more. Čas bi zadrhtala munja bijelim, čas žućkastim sjajem, rastegnula se i obasjala tamnu površinu mora.

Za malo pojavi se sijevanje još jače prama sjevero-zapadu. Tu je nebo drhtalo osobitom snagom, a kako bijaše oblak nizak, širile se munje lepezasto, oponašajući sjeverni žar ili polarnu zoru. Na vedrim mjestima neba, a među oblacima, milo su treptale vječne luči, sjajne zvijezde. Pravcem prama zapadu zagledam na punti (rtu) Veji crveno svijetlo, koje su zapalili, da brodovima označe put u luku, no zagledam i veliko crveno svijetlo, što se pomicalo prama gradu kao ognjeno oko. Začujem zvižduk; bio je parobrod, koji je plovio od dalmatinske obale, da se u luci usidri, što mu za dana radi jugovine ne bijaše moguće. Pošao sam do luke i našao tu ljudi, koji se skupili, ne da vide parobrod, već da čuju, nije li pretrpio štetu, no došao je cio i drugoga dana rano u jutro otplovio put Pulja.

Grad se zabrinuo više radi parobroda, koji plovi svakoga dana između Rijeke i Krka. Prošla peta, parobroda nema, došla šesta, ali ga još nema, kad dolete kamenom ulicom kola, stanu pred poštom i donesu glas, da se je parobrod teškom mukom usidrio pred Malinskom, gdje su kola primila poštu i dopremila je u Krk. Sada je ljudima olakšalo.

Parobrodu je ime „Sokol“ i ma da za lijepa vremena plovi žurno, taj su mu dan „pala krila“ i on se zaklonio pod hridi malinske.

U jutro, a bilo je to 14. rujna, počelo se vedriti, oblaci se kidali i raspadali u oblačiće, a ovi se u zraku rasplinuli poput dima. Zrak bijaše poslije kiše svjež, od Velebita nategnula burica, anđeo je na stolnoj crkvi trubio prama sjevero-istoku, nebo se zaodjelo u čarno južno plavetnilo, barčice pustile jedra, ljudi se vesela srca dali na posao i krasan je jesenski dan osvanuo!

ГУСЛЕ
(АПОТЕОЗА)

од АЛЕКСАНДРА КУЗМАНОВИЋА, учитеља држ. гимназије у Пироту.

Насред раја, божјег сада,
Господ земљу кад је створô
Под дрветом, под јавором,
Седео је, па с' одмарô.

Шабат беше, дан одмора,
Сви анђели око Њега —
Припевали херувини,
Дела славе Превишњега.

И тај јавор жедан био,
Увела му једна грана —
Од ње беше по налогу
Посуђица садељана.

Ефрат близо, Тигрис ту је,
Воде хладне довољане —
Те анђелу водоноши
Творац руком само мâне.

Оде анђо летом лаким
И донесе воде свете —
Зали јавор, па водонос
Уза дебло онде мете.

Господ рече: „Чуј Адаме,
Мој премили дивни створе“ —
Ал га виде сакривена,
Па затражи одговоре.

„Гô сам, Боже, ах — та жена...
Забрањено воће брала —
По савету змијиноме
Јела она — мени дала.“

Разгневи се благи Боже,
Те Адама лиши свега —
Посуђицу узе жена
Да готови сад за њега.

Ну Адаму . . . зар до јела ?..
Гусле гради од те ствари —
Понда седе према рају,
Па све гуди и бугари.

Е, ту тварку од искона
Србин узе у баштину —
Да испева . . . да оплаче
Душанову тековину.

Да охрабри, да челичи,
Па да спрёми осветнике —
Да крунише вечном славом
Орашачке заточнике.

И да теши и онади
Тужну рају Србадију —
Да не клоне, но да гледа
На Србију Слободију.

Да ȍпёва, да прослави
Име, језик и јунаштво —
Да прокуне, да истреби
Несугласје, неваљаштво.

Јер по божјем по налогу
А речима приче ове —
Анђо Србу издубио
Свете Гусле Јаворове!

USPOMENA O PADU REPUBLIKE.
CRTICA PRI KONAČNOM PADU REPUBLIKE.

VRUČICA. I. J. MILOVIĆ.

Za vladanja slavne dubrovačke republike Stonski Rat (poluostrvo Pelješac), kao i sve ostale pogranične zemlje do Dubrovnika, pripadahu vlasteli u carinu. Na toj carini življahu domaći ljudi: polovnici i kmeti; a gdje se opažala praznina, sama su vlastela dozivala momčad iz Herceg-Bosne i Srbije, gdje bi ih

Platan na Trstenome blizu gradine Gozze.

za domaće djevojke udomili ondje, gdje bi im trebalo, uz slabe pogodbe. Polovnici i kmeti trebalo je da se u svemu pokore, jer su im vlastela bili gospodari i suci. Bili su obvezani, da svaki pojedini domaćin ili njegov zamjenik dođe na službu na carinu ili u Dubrovnik svome gosparu za 90 dana na godinu, kad bi ga k sebi pozvao.

Kao što cijeli sindikati, a kad i pojedino ili djelomično selo, pripadahu jednom gosparu; tako i Vručica, odlomak Trpanjskog sindikata, bijaše vlastitost gospode „Zamagne i Bassegli-Gozze“. Bilo je god. 1808., odmah poslije „Tri kralja“ na poziv „gospara“ Pala de' Bassegli-Gozze pođe na službu u Dubrovnik Marko Dogo iz Gornje Vručice, Marko Dogo, koji je između svojijeh doživljaja o padu republike ovo pričao:

„Uoči 30. januara, kadno se gospar Palo nalazio u Trstenomu s nama, četiri kmeta, koji smo bili: ja, Jozo Buć, Ante i Pero rođaci Bakić u njegovu đardinu (perivoju) pokrivajuć stabla naranača da ne pozebu, dođe neki sôdat (vojnik), te preda knjigu (pismo). Od koga je to bilo ne znam; niti nam je bilo poznato

Izvornik u gradini Gozze na Trstenome.

što se u gradu radilo i snovalo. Gospar je slobodno bio obaviješten da je republika na sabatini (koncu), jer netom pročita knjigu, reče nam da ćemo sutra s njime svakako u grad“.

„Kako je naredio, tako i pođosmo u jutro na 30. januara s gosparom Palom * nas četiri kmeta. Na glavnim vratima od grada ugledasmo jaku četu Frančeza, koja nas bez ikakve smetnje pusti u grad. Mi u grad, a u gradu poredano mnoštvo frančeskijeh vojnika po svim ulicama. Mi prođosmo kroz redove preko

* U Dubrovniku su ga svi zvali gospar Palo, a i sad kažu u gospara Pala mješte prezimena Gozze.

Place Velike (Stradone), a da nam niko ni slamke bacio, te dođosmo u kuću gospara kod Gospe. Gospara dočeka njegova obitelj sa pozdravom i suzama na očima; on se od nas rastavi, a mi četverica ostasmo na ulazu u vratima, dok do malo časa dođe k nama neki Gabriele, gosparev sluga. U ime gosparevo

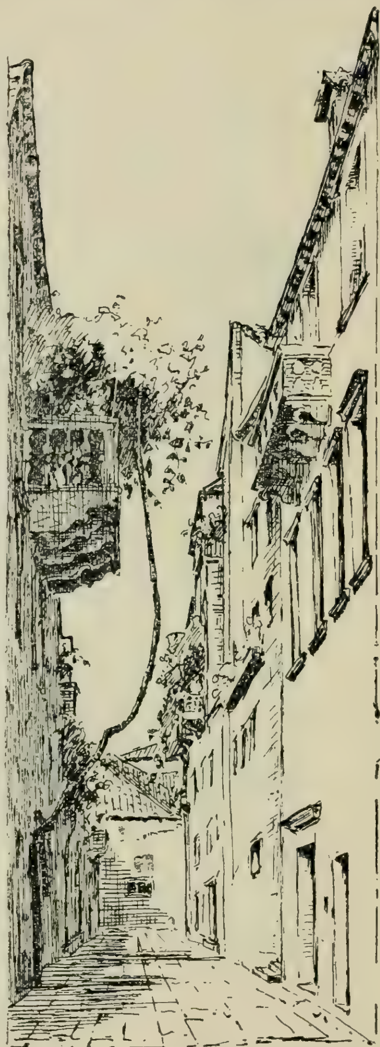
Dvor Gozze pokriven penjačicom u Dubrovniku.

predade nam praha, olova, pušaka i mačeva, a da branimo ulaz, te nikomu pod živu glavu ne dademo stupit unutra bez gospareva dopusta".

„Na zapovijed tu ostasmo. Mislili smo toga časa, ako dođu Frančezi, ko da im se otme i odrva; zato ćemo svi svršiti, da

nas kuća ne će nigda vidjeti. Ova nas je misô morila i tako bijasmo tužni i žalosni".

„Bila je blizu gospareve korte (dvora) tovijerna (gostiona) Jele Mortidžije. Ona nas je vidjela zamišljene, te je k nama došla i dala nam kriomice po čašu vina, i osokolila nas, da se ništa ne strašimo, jer da su Frančezi prijatelji pučana a neprijatelji vlastele, „pa ste tu i postavljeni, veli, na stražu samo, jer se gospar boji Frančeza". Ovi nas glas dobre Jele nešto obeseli. I gospareva sluga, neka Nike, žgurava žguravica, (škrtica) reče nam isto, kad nam donese dobru užinu, mjesto nekoliko kuhana boba, raženog kruha i vode, što običavasmo primati druge dneve".

Ulica u Dubrovniku.

„Noć nastade. I neka smo bili dobro zamandalili vrata, isto je trebalo da na izmjenice dva po dva čuvamo kortu (vrata). Kroz cijelu bogovjetnu noć, koja za nas nigda nije mogla da prođe, čuli smo jedino bahat po plokati, čega se nijesmo bojali. U zoru na 31. januara u crkvi Male Braće začusmo veliko zvono, gdje zvoni „Zdravu Mariju".

„Čim svanulo, dođe onaj Gabriele, donese nam rakije, i otvori vrata, te nas stavi na stražu, kô i jučer".

„Nije prošlo ni pet časa, jedan Frančez, ogrnut kabanicom, još s gorućijem fenjerom u ruci, dođe k nama, te će nam mašući rukom: „Zašto ne izlazite? (Pourquoi ne sortez pas?)" Mi mu

ne odgovorismo, a on se predomislio, čim nas je razgledô, te će nam opet: Oprostite, oprostite! (Pardon, pardon!), dade nam pregršt cigara ispod kabanice i ode".

„Osam ura bijaše zazvonilo na „Zvoniku", a put Dvora prolažahu Frančezi. Do malo siđe i naš gospar k nama vas odjeven u crno, tako da na njemu ne opazismo ni bijele košulje, a bijaše vas smućen i blijed kao krpa. Zapovjedi nam da ga pratimo do Dvora, što odma i poslušasmo. Dvor nađosmo opkoljen Frančezima, kroz koje gospar prođe u Dvor, a mi se povratili kući i ne znali što se onamo u Dvoru radi".

„Po podne pođosmo po gospara, kako nam bio naredio. Do malo on i uza nj druga vlastela iziđu blijedi kao krpa suzama na očima. Otpratismo ga doma, a na pragu ga dočeka jedna gospođa, te ga zapita: Što je tamo? On mašući rukom odvrati: Finis reipublicae!"

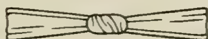
„Iza ovoga svjetina se razilazila mimo našu kuću. Čulo se vikati: Živio naš veliki car Napoleon!! (Vive le nôtre grand empereur Napoleon!!)".

„Pučani Dubrovčani pjevahu i naški i franceski:

Chantez la chanson
Vous bons domestiques!
Chantez la chanson
Au genéral Marmont!

Pjevajte pjesmicu,
Sve naše sluge!
Pjevajte pjesmicu
Vojvodi Marmontu!

„Istoga dana otpravio me s družinom gospar Palo, te se ja s njim za vazda halanio, kao što je istoga dana car Napoleon poslao dubrovačku vlastelu na salamet".

НАРОДНА ВЕЗИЛАЧКА УМЈЕТНОСТ
У СЛОБОДНОМ ДУБРОВНИКУ.

САРАЈЕВО. ЈЕЛИЦА БЕЛОВИЋЕВА

У поносито доба дубровачке републике цвала је и народна везилачка умјетност сјајним слободним животом. О том нам јасно говоре стари, неувехли цвијеци из бујнога свијета везилачке орнаменталне флоре, који су на жалост великом већином већ однешени из домовине, па се тек у рукама неколичине одушевљених приватника налази још по која њихова успомена.

Прекрасни народни свиловез, везен домаћом свилом у чаробно лијепим техникама: „пуњенице", „завезе", „измети", па онда млађи свилени „пошавли" везови из околице дубровачке, те кишићи или читме на „кајулиће", „крбези" и дивне кере „бисернице" мамиле су очи похлепних Француза већ за Наполеона (а већ и прије), а дакако и послије. Жалосно је, да је та похлепа ишла тако далеко, да је то дивно народно цвијеће данас готово посве ишчупано из домаће груде, па се туђин њиме кити под туђинским својим именом.

Данашња интелигенција дама Дубровкиња клања се духу француске моде тако одано, као да никада није било одличних дубровачких владика (племкиња), које су носиле српске и хрватске везове и њима се поносиле. Залуду се трсе неке идеалне душе (међу тима особито учитељица Јелка Миш, професор Вулетић-Вукасовић, уч. Нике Баларин и др.), да домаћи вез дигну у цијени. Та родољубна мисао не може успјети, док се за њу не загрије сав женски свијет из кругова интелигенције ове околице.

Књижевници и умјетници свих словенских народа устају у новије доба у обрану народних текстила, шибајући иронијом *претјерано* култивање женске моде, коју Париз диктује. Из

разлога естетике и духа времена може се ипак и моди плаћати неки трибут, али се с тиме *може и мора* у дивну хармонију спајати ношење и његовање драгоцјене народне, домаће везилачке умјетности.

Како се н. пр. славни пољачки књижевник оштро руга својим земљакињама, велећи:

„Z robotkami kobieceni tak samo postepowała piełna pani, temi sie tylko zajmujac, które głoszono jako modne i w używanin, szczególniej w Paryży.* (I. J. Kraszewski: Rodzenstvo. Krakow 1884.). А како напротив данашње бечке аристократкиње око двора и широм земље цијене и милују наше лијепе везове! Врло честе изложбе, предавања и вијести по њемачким гласилима говоре нам о томе миловању, које нам топло спомињу стару славу дубровачку . . .

Баруница Ida von Novaković neé Stuart-Stanclif, особита љубитељица наше народне Виле, писала ми је:

„Es ist eine Volkskunst die ganz neue Valeurs in Farbe und Bewegung gebracht hat“. (То је народна умјетност која је увела сасвим нове цијене у боји и кретању). Тко би избројио све изјаве налик овој, које ја ревно сабирем, не би ли загријала хладне душе . . .

Старе традиције милога рода у везовима имаду обилно мјеста; а од њих овдје прши суптилан, љубак чар. Изгубљен звук из старих дана, или поздрав, који нам бијеле фине руке добацују носе нам они. Тајна, неодољива снага лежи у тим везовима, у тој баштини наших пређа, у орнаментима, чији се трагови губе у давно, давно доба. Легенде попут лаких сјени пузе кроз шаролико цвијеће тих везова, а старе бајке блиједим очима гледају на нас из умјетничких техника ових радова. Ах, и орнаменте и технике полијева слатки мирис сањалачке поезије најинтимнијега Словенства.

Чудни су ти наши везови! Сваки облик њихов као да собом вуче терет од вијекова. Силан осјечај лежи у помисли, да је и наш душевни живот дио те цјелине — и наши данашњи везови, да су цвијеће тога стабла од вијекова. Имаш неколико старих дубровачких везова. Гледајући у њих душа

* С женским је радом исто тако чинила лијепа госпе: занимала се је само за оне, које су развикали као модне нарочито у Паризу.

ми се занесе. Дубоки је то пиетет, који овлада срце наше пред радовима из руку наших пређа! Тешка свила, тешко старо злато! Па и ако су боје доста изблиједиле, ако је и мољац већ нагризао некадању гизду, — ипак нам ништа *„стару славу и старе јунаке“*, — прикривене густим велом историје и бајке.

У такову близину не умије да принесе, таквим интимитетом не може да задахне, као што то могу да учине ствари, које су *„они“* некада носили. Особито хаљине. Одијело, које је слушало куцај њихових срдаца и чувало топлину њихове крви. Нама је као да тајни дан живота још напуњује мртве ове хаљине, крути брокат, меку кадифу. Оваквим осјећајима стајала сам у дубровачком музеју пред ветринама, гдје се чувају свилене хаљине славних дубровачких синова.

Није могуће мислити на тисућљетни живот слободног Дубровника, а да се у исто доба не сјетимо на најдражеснији дио тога живота: на прекрасну народну везилачку умјетност.

* * *

PRILOG RADNJI GOS. J. BELOVIĆEVE

priopćio A. VUČETIĆ.

Pismo dubrovačke vladike (plemićkinje) Märe Rafove Gučetićeve iz Trstenoga 1. avgusta 1704. gospođi Mariji Aligreti u Dubrovnik.

S dvora: *Alla molto illustre Signora mia osservandissima la signora Maria Alligretti. Ragusa.* (Prijevod): Presvijetloj mojoj vrlo poštovanoj gospođi gospođi Mariji Alligretti Dubrovnik.

(Iz nutra:) *M.o Ill.a Sig.a Mia Oss.ma* (Prijevod:) Presv.a Gosp.o Moja Prepošt.a

Moja draga Gospo poscigliem ti dva para priliepaka,[1] koje mi chiesc cinnit osuscit i desegnat,[2] ma sctogod skladno i kako tebi pärâ;[3] i posigljem cetir nare,[4] dua sa osuscit a dua sa desegnat, ako se toliko plachja. I mollim te rezzi Pauli Vizinoj, da usme u Anke Sauine, alli u Luzie R(X)edize[5] suilenize scipkoue[7] sa jedne mahramize,[8] i neka mi Paula stauuij desegn,[9] kako gnoj pärâ, a scto okurrii[10] spenze,[11] ja chju suekoliko pla-

titi. Kompatiscate[12] na inkommodu,[13] koi uam dauam i posdravjajuchi uas is suega saerza ostajem sa uasda Di V. M. Ill.a (Vašeg Presvj. Gospodstva)

Cannosa il dì primo Agosto 1704 (Trsteno 1. avgusta)

Affett.ma amica (Preljubazna prijateljica)

Marra di Raf. Gozze (Màra Rafova Gučetićeva.)

T r a n s k r i p c i j a :

Moja draga Gospo pošiljem ti dva para prilijepaka,[1] koje mi ćeš činit osušit i desenjat,[2] ma štogod skladno[*] i kako tebi pȁrâ;[3] i pošiljem četir nare,[4] dva za osušit a dva za desenjat, ako se toliko plaća. I molim te reci Pavli Vicinoj, da uzme u

Paviljon u gradini Gozze na Trstenome.

Anke Savine, ali u Lucije R(Ž)edice[5] svilenice[6] šipkove[7] za jedne mahramice,[8] i neka mi Pavla stavi desenj,[9] kako njoj pȁrâ, a što okuri[10] spenze,[11] ja ću svekoliko platiti. Kompatiškajte[12] na inkomodu,[13] koji vam davam i pozdravljajući vas iz svega srca ostajem za vazda.

---

[1] po Stulli-u to je: cosa attaccata = stvar pristavljena, dodana, prilijepljena drugoj: [2] nacrtati; [*] pristojno; [3] čini se, sviđa se; [4] zaista mjesto *dnare* (dinare) po govoru starijeh, kada se brojilo na dinare dubrovačke; [5] to je ili prezime ili nadimak Lucijin; [6] = taffettà, pannus sericus valde levis (po Stuliću); [7] = šitkov = rosso forte, acceso, purpureus, coccinens (Stulić) [8] gen. mjesto akuzativa; [9] nacrtak; [10] treba, služi; [11] troška; [12] izvinite; [13] dosada, smetanje, mrčenje.

Gospa Mara Gučetićeva, koja šalje pismo, pripada glasovitoj porodici Gučetića, od koje je još ostao lijepi ljetnikovac s krasnim parkom u Trstenome kraj Dubrovnika, koji je jednako na glasu kao i dva gorostasna platana ne daleko od njega. Ljetnikovac s parkom pripada sada potomku slavne porodice Vitu pl. Gozze-Bassegli.

Gospođa Marija Alligretti, kojoj je poslato pismo u Dubrovnik, pripada jednoj od naj starijih porodica pučana dubrovačkijeh i naslov, koji vladika dubrovačka Gučetić dava ovoj gospođi, temelji se na realnoj podlozi.

Alligretti su porijetlom iz Herceg-Bosne a njihov se početak gubi u tami starine. Bilo je više grana ove porodice u Dubrovniku. Prezime nije izvorno, jer dolazi od imena *Radoslav* ili Rado, koje je potalijančeno u Alligretti. Oni se spominju u Dubrovniku već XIV. v. Prvi te dođe u Dubrovnik bješe Brajko Radosaljić 1360. god. ili još prije. Kao trgovac donese sobom svoje imanje. Za njim dođu i djeca mu. Neki se od ove porodice nazvaše Alligretti, drugi de Gradić a treći Luginjić. Oni su bili upisani u bratstvo Sv. Antonija, kao svi bolji pučani, i imali su svoj pučanski grb ; ali njihova grba je bilo tri. Jedan od Radosaljića ili Alligretti bješe veoma bogati trgovac Šimún XV. vijeka upisan u Antunine 1466., zvali su ga Sinčić, a njegovi potomci se nazvaše po njemu Sinčević. Kao vrlo bogat trgovac priskoči jednom u pomoć dubrovačkoj republici i knezu, kad je država bila u velikoj nevolji, te za ovu njegovu osobitu zaslugu odlučilo se da svake subote u jutro kneževi svirači ili glazbari imadu njemu i potomcima svirati jutrenku pred kućom u ulici Među Velikim Crevljarima. To se opsluživalo za dugo vremena sve dok potomci ne otkloniše ovu poštu na korist ôtara Propeća u crkvi sv. Vlaha i tako se otada jutrenka vršila pred ovim ôtarom. Jednomu od Alligrettá i njegovoj trojici braće za izvanredne zasluge prema caru Rudolfu II. podijeljeno je plemstvo od istog cara diplomom od 8. marta 1582. god. ; to plemstvo bješe nasljedno u muškoj i ženskoj lozi i diplom je bio registrovan u knjizi Div. de Canc. u Dubrovniku od god. 1588-9.

Ovo pismo, koje smo mi ovdje donijeli, potvrđuje donekle navode gosp. Belovićeve.

DUBROVNIKU
PRIGODOM OBLJETNICE PADA REPUBLIKE.

MOSTAR. STIJEPO ILIJIĆ.

ODA.

Ti bje. Kroz puste gomile vjekova
još tvrdo dižeš kamenito tjeme
pri morskom žalu, dok te val Jadrana
lagano njiše.

I gorda glava gorostasa snenog
tiho se ljulja, a kroz sanak pusti
zlaćane slike uspomena slavnih
još življe sjaju.

Ti vidiš slavu i osjećaš jèku
spomena drevnih, ali srce tvoje
kô stanac kamen u grudima hladni
boravi sanak.

Oj gdje je plamen sinova viteških;
oj gdje je kreljut Pjesnika slobode;
gdje ponos sveti umnijeh otaca;
gdje môć i sila?

U pepelu se povjest pretvorila
i pepel hladni grobove pokriva
i slavu tvoju, od koje nam samo
gol kostur viri.

I šumi vjetar tajanstvenim šumom
sad oko tebe i potomstvu priča,
kako no vienac zlaćane slobode
vrieme raspliće.

Vrieme raspliće i lovorje suvo
u prah pretvara i u vrtlog nosi
krilatu slavu po pustome viru
beskrajne noći.

Sve zamrie — Sjajno svitalo je jutro
nad Srđom tvojim, poljane su cvjetne
u djevičanskom kupale se ruju
proljeća novog.

I veličajno priroda je slavje
slavila svuda, himna vaselene
drhtala svietom i goléma krila
širila svoja,

kad grom zabliesne kresom zlokobnijem
nad glavom tvojom i gromorom silnim
srušeć se na te, slomi ti slobode
labar ponosni.

Ti pade žrtvom gordoga silnika
kog mač krvavim zadrhtajuć svjetlom
uzdrma svietom, prosipajuć svuda,
samrt i užas!

Al kobi tvojoj njegva kob se sroči
kad pod bremenom oholosti gorde
sa trona zdana kostim mučenika
i on se sruši.

I on se sruši. Slobodi odane
i djevičanskim svojim prospe sjajem
narode svieta, al se tvoga čela
već ne dotakne.

Ti tvrdi sanak u naručju krutom
tragične sudbe, oj velika žrtvo
jošte boraviš, a tišina smrtna
svuda te kruži.

Al iskra sveta pod pepelom slavnim
možda još tinja iščekujuć danak
kad će u ruju novijeh vremena
uskrs proslavit.

ZDRAVSTVENE ODREDBE U DUBROV. REPUBLICI I RASPRAVA PROTI LIJEČNIKU KRIVELARI 1676. GOD.

DUBROVNIK. JOSIP ONYSZKIEWICZ.

I.

Raznih nesreća pretrpi Dubrovnik od svoga postanka; ali najstrašnija bijaše trešnja god. 1667. koja ga mal ne sasvim shrva; iza toga domaća nesloga poče kvariti ono što preostane, dok u prvom deceniju prošlog vijeka ne upropasti sasvim republiku; te ona pade, da se više nikad ne pridigne.

Dubrovnik je kroz dugi nîz vijekova svoga samostalnog života imao da se neprestano bori — pa bilo oružjem bilo pameti — proti grdom Osmanliji s jedne, a proti lukavom Mlečiću s druge strane. Ovo su bili javni neprijatelji, koji mu uvijek bijahu na vratima od kuće i za koje je znao, te je zato i stajao neprestano na oprezu i svaki njihov kret budnim okom pazio. Ali osim ovih javnih neprijatelja, imao je — što je mnogo gore — i tajnih, za koje nigda nije znao, kad će ga, ili hoće li ga pohoditi. A kad bi se pojavili, eto jada i nevolje: oni nemilosrdno prorjeđivahu dubrovačke stanovnike bez razlike, vlastelu i pučane, bogate i siromahe, muške i ženske, starce i nejake.

Ovi potajni neprijatelji — osim strašnih i čestih trešnja — bjehu one tri nemile pošasti, koje strašno i nemilosrdno u srednjem vijeku harahu t. j. glad, guba i kuga. To bješe i u Dubrovniku kao po cijelom svijetu. Najstrašniji glad u Dubrovniku bijaše godina 1539. i 1540. Razzi piše, da je kroz to vrijeme poginulo od glada okolo 4500 ljudi, a ono malo žita, što ga tada bijaše, prodavaše se po 20 grošića četvrt.

„Nevolja gola najbolja škola“, veli pjesnik. I tako ova pošast, kad mine, navede Dubrovčane da stvore ustanovu kojom bi se zapriječio povratak glada ili dajbudi ublažila njegova žestina. U tu svrhu oni odmah god. 1543. grade onu veliku zgradu, koja

i danas postoji na južnoj strani grada kod sv. Marije, a zove se *„Rupe“*. U toj zgradi sagrađene su u kamenu velike jame (otale joj i ime: „rupe“). U njih bi se spremalo žito, da se u vrijeme glada dijeli mukte ili uz veoma nisku cijenu. Dobavljanjem i dijeljenjem žita pako imale su upravljati osobite vlasti. Iza toga bilo je i poslije gladnih godina u Dubrovniku kao n. pr. XVIII. vijeka kad je postao u toj nevolji zaslužan Trajan Lalić, kojemu stoga bi 1764. god. podignuta spomenploča u prizemnoj . sobi u Dvoru. [1] Ali nigda se iza ove ustanove glad u Dubrovniku ne pojavi kao strašan bič i ako je bilo gladnih godina.

Ali od gube i kuge Dubrovčani ne mogoše se obraniti i one ostaviše mnogo crnih stranica u dubrovačkoj povjesti, jer Dubrovnik pretrpi mnogo jada i nevolja od ove dvije pošasti, a dubrovački *patres patriae* trebalo je da svojski rade i mnogo troše da sačuvaju grad od njih!

Kao što milosrdno srce dubrovačke vlastele nije moglo podnijeti da građani skapaju od glada, tako isto gubavci pobude sažaljenje u Dubrovniku već za rana i kad se drugovdje po svijetu postupalo okrutno s njima, u Dubrovniku se nastojalo da se uredi ustanova na korist ovih nesretnika. Već u XIII. vijeku, 1295. god., nalazimo gubavaca u Dubrovniku i već onda pojedini građani dubrovački smilovaše se ovim nesretnicima, te iste godine Damjan Volkašić zavješta za njihovo liječenje pet perpera u svom testamentu. Kad Volkašić ostavi ovo za liječenje gubavaca, znak je, da ih je već prije bilo u Dubrovniku. To se doba baš nadovezuje sa godinama križarskih vojna, kada ovu gadnu pošast križari donijeſe s Istoka.

A mnogo ih je bilo gubavih; i sama vlada dubrovačka za rana se pobrine da zapriječi širenje bolesti i da pomože ovim nevoljnicima. Vijeće umoljenika najprvo odredi da oni imadu

[1] Natpis je na spomen-ploči ovaj:

D. O. M.
TRAJANO COMITI LALLICH
OB PATRIAM
SVO STUDIO SERVATAM
MONVMENTVM EX SENATVS DECRETO
ANNONAE PRAESIDES POSVERE
A. D. MDCCLXIV.

Isp. „Srđ“. 1907. br. 1. str. 36.

stanovati izvan grada u mjestu zvanu „Sv. Mihajlo *della Cresta*". Otole se nijesu smjeli odalečiti niti ukazati na ulicama, koje vođahu u franjevački i domenikanski manastir, ili na more. Ko bi se usudio prestupiti ovu zapovijed, bio bi izagnan sa zemljišta republike. Nije moguće baš tačno ustanoviti, gdje je bilo to mjesto. Svakako na Pilama, jer nalazimo među spisima *Umoljenijeh,* da se je godine 1320. vodila pravda proti nekim, koji napadoše čuvare dviju kuća za gubavce na zapadu izvan grada, a to je na Pilama. Ali vlada dubrovačka nije samo odredila represivne mjere proti gubavcima, nego za rana pobrine se i za bolnicu u kojoj bi se oni liječili i hranili, te znamo da su se u XIII. i XIV. vijeku stvorile dvije veoma korisne ustanove i uprav jedna za ove nesretne bolesnike, t. j. bolnica za gubavce, a okrom toga bolnica milosrđa. Vas onaj kraj, koji sačinjava donji, srednji i gornji Konô, bijaše sve do početka XIII. vijeka go kô prst. Nigdje kuće, osim gdje i gdje koje potleušice siromašnog poljodjelca. Bijaše jedino crkvica sv. Andrije po prilici ondje, gdje i danas. Tekar negdje u drugoj polovici pomenutog vijeka na brežuljku poviše crkvice sv. Andrije sagrade bolnicu za gubavce, a malo niže, gdje je danas kuća i vrt Rubricius, crkvicu Sv. Tome a uza nju manastir Malobraćana. Ali vlada razvali doskora ovaj manastir. I to baš god. 1317., kad je prijetila navala od Turaka. Razvališe ga, da se Turci ne bi mogli u njemu utaboriti. Za naknadu štete obitelj Sclavi prodade vladi za fratre svoje vrtove, koji se nalaze unutar gradskih zidina, gdje je i danas franjevačka crkva.

Kasnije se ta bolnica premjestila, jer se od godine 1463 nalažaše na Pločama kod crkve sv. Lazara „S. Lazari aedes ubi prope degebant leprosi . . ."

Nu kolikogod su glad i guba zajedno zadali jada i nevolje Dubrovniku, toliko je, a i puno više, zadala sama kuga. Prvi se put ova pošast pojavi u Dubrovniku god. 1348. A baš je u to vrijeme od god. 1347. do 1353 harala po cijeloj Evropi. U Dubrovniku te godine pogibe od kuge 160 vlastele, od kojih 110 članova Velikog Vijeća, trista građana i okolo 7000 pučana.

Opet nakon samih 15 godina, godine 1363., posjeti ova pošast Dubrovnik. Pojavi se u Italiji, otole pređe u Albaniju a iz ove u Hercegovinu, otkle se spusti i u Dubrovnik. Stoga Dubrovčani iz Italije nabaviše liječnika i ćeruzika (vidara) i načiniše

jame, gdje bi mrtve zakopavali. O tome nam bilježi *Liber Reformationum:*

Anno Domini 1363.

Die XXVI Madii: In minori consilio sono campane, more solito congregato, captum fuit et firmatum de faciendo fieri sepulturas concavas et profondas, a duobus cubitis supra.

Item in dicto minori consilio captum fuit de faciendo duos officiales ad videndum sepulturas fiendas ecc.

I oni te jame iskopaše na Pilama, i to sedam na broju na mjestu, gdje se danas koči „Hôtel Imperial“. Otale se i prozva ono mjesto „Na Jaminama“.

Nije se znalo, gdje su te jame bile, dok se nijesu pukim slučajem godine 1895. otkrile, kad se kopao temelj za hotel. Te se godine nađoše četiri od tih jama, lijevo od puta, koji je vodio u Gruž (danas ulica „Između vrtâ“). Na njihovu dnu bijaše mnogo kostura i klaka.[1]

Isto tako pukim slučajem našle su se i ostale jame, i to god. 1905. Te godine na mjestu zvanu „Ispod Gradca“, koje je udaljeno kakovih 500 koraka od „Jamina“, kopaše temelj za gradnju kuće popovskog zbora u Dubrovniku proto Niko T. Matičević. On mi pripovijeda, da je tom prilikom naišao na nekoliko jama, punih kosti i klaka, kao i one na „Jaminama“ i sličnih njima po obliku.

U ovom slučaju vidimo, da je starim Dubrovčanima sveđ lebdjela pred očima ona: Salus reipublicae suprema lex esto. Kuga je harala, a narod se strašio i počeo da ostavlja grad. Prijetila je pogibao, da će se svak iseliti a ostati samo staro i nemoćno.

Zato vlada zabrani svakome da ostavi grad, a neposlušnicima zaprijeti veoma oštrom pedepsom. U velikoj potrebi vlada će dopustiti, da se može ostaviti grad, ali najviše za šest dana i to da se ne smije poći dalje od Stona. Nu strah se ne pokorava nikomu pa ni zakonu: Jakob Paskov Menčetić htio je da pobjegne iz grada, ali ga uhvate i skupo plati tu svoju namisao.

Kad se Dubrovčani ove pošasti oslobodiše, odmah stadoše da na što više načinâ iskazuju harnost Bogu i svecima, što su ih te nevolje oslobodili.

---

[1] G. Gelcich: A proposito di certi ipogei dissepolti a Ragusa nel novembre 1895. Zara. Janković.

Odmah na 1. lipnja (kuga je bijesnila u svibnju) ustanoviše bratovštinu sv. Križa; nasljednici Đura pl. Giorgi podigoše u stônoj crkvi mramorni ôtar za Propeće; Vito pl. Tudisi ostavi veliku glavnicu, da se načini veliko srebreno Propeće u istoj crkvi, a Đive pl. Bijele drugi iznos, da se popravi i uresi crkva sv. Orsule; Vlaho Luzacchi hoće da se u svome vrtu na Šipanu pokraj mora gradi crkva sv. Vlahu i Pankraciju, a da se svake sedmice u njoj pjeva misa; Maruša pl. Domkaš ostavlja koliko je potreba, da se posveti ôtar sv. Katarine u crkvi sv. Marka; Radoje pl. Hranislav šalje na svoje troškove poklonike k benediktinskom svetištu sv. Marije u Rotecu u Arbaniji; Maroje pl. Siša ostavlja za poklonike u Trnovu; Nikola pl. Sorgo ostavlja Malobraćanima u Stonu za uvijek stalni prihod za svjetiljke i vosak u crkvi sv. Martina, a sve svoje imanje u Župi ostavlja crkvi sv. Marije na Mrkani, uz obvezu, da mu biskup ima odslužiti svake godine pjevanu misu za upokoj duše; a ko bi sve zavještaje ondašnje nabrojio! *

Ovog je puta kuga trajala samih 60 dana, ali je zato ipak veoma prorijedila Dubrovčane. Grad, koji je pred ciglih 60 dana cvao i bio pun stanovnika kao šipak zrnja, uništi se, tako da je Veliko Vijeće prisiljeno na 23. srpnja imenovati trojicu vlastele, da nađu način, kako da se napuči grad *(„... ad inveniendum modum populandi civitatem Ragusii“)*. Ta trojica bijahu Sabo Bonda, Marin Menčetić i Đivo Grede. A oni na 3. rujna predlože u Vijeću: *„de mittendo bonos homines .... ad Vlachos pro faciendo ipsos venire Ragusium“* (da se pošalju dobri ljudi k Vlasima, nek ih dovedu, da oni napuče grad).

Nu tek se Dubrovnik ove pošasti oslobodio, ona se opet nakon samih 8 godina povrati, biva godine 1371. mjeseca studenog, pa opet god. 1374. mjeseca prosinca. U ovo vrijeme ova strahovita pošast pomete preko 80 vlastele i preko 18.000 građana. Strašni brojevi!

---

* *Gelcich:* Delle istituzioni marittime e sanitarie nella repubblica di Ragusa. Trieste 1882. — Za ove radnje upotrebio sam još: *Appendini:* Notizie ecc.; *K. Vojnović:* Bratovštine; *Ivanović:* Pravovjerstvo starijeh mladim Dubrovčanom na izgled. Dubrovnik 1804; *Archiv* für sl. Phil. XIX. Beč 1895; *Rukopisi* iz drž. Arhiva u Dubrovniku; *Rukopisi* Male Braće u Dubrovniku.

Ova nevolja ponuka vladu, da god. 1377. naredi da svak, ko dohodi iz mjestâ sumnjivih ili gnusnih, ima da učini mjesec dana kontumacije na Mrkani ili u Cavtatu, a kroz to vrijeme da k njemu ne smije niko pristupiti.

Kuga se ipak opet 1391. g. pojavi u gradu, te pokosi silu božiju naroda. Od vlastele regbi da ovaj put niko ne poginu, jer se zakloniše u Gruž.

Zato počeše mnogo oštrije paziti na opsluživanje navedenih propisa. U siječnju 1397. nahodimo časnika, kojim je povjereno da paze na obalu, da ne bi pristale lađe, koje dolažahu iz sumnjivih mjesta. One su imale mjesec dana stajati daleko od obale te jedriti od Molunta do Mljeta, a putnici koji su na njima došli, imali su ostati mjesec dana u kontumaciji na Mrkani, u Cavtatu ili na Mljetu.

U ona vremena ipak sve to bijaše malo. Godine 1400. u siječnju opet se pojavi pošast i pokosi 2.500 ljudi! Pa iznova god. 1401. u ožujku, te trajaše sve do svibnja. Neki štoviše pisci — kao Frari, Gundulić, Razzi i Cerva — vele, da je počela prvih mjeseca g. 1400. i da je trajala pune dvije godine. Vele nadalje, da je bila strahovita: da je poginulo 160 vlastele članova Velikog Vijeća, 207 pučana i okolo 4.000 drugih građana.

Ona se povrati god. 1416. te u sama dva mjeseca, od 23. travnja do 29. lipnja pokosi 3.800 života!

Ovom prigodom niknu dobra ideja. Od godine 1410 nalažaše se u Dubrovniku liječnik Jakob Godoaldo iz Ferare. On dokaže senatu, da su se njegovi ljekovi pokazali uzaludni, jer se okuženi i zdravi miješahu, te istakne potrebu da se u ovakovim slučajevima drže odijeljeni jedni od drugih. Senat ga posluša, te odmah odredi za ovu svrhu Červine i Prodanelijeve kuće, koje se nalažahu na Dančama, te odredi dva vlastelina, da paze na sve ono, što dolazi iz sumnjivih mjesta, i da se brinu za osamljenje okuženih.

Brzo se pojavi velika korist ove uredbe, jer kad se g. 1422. pojavi kuga, veoma ih mali broj pogine.

God. 1428 — piše Frari — kuga biješnjaše strašno u Korčuli, tako da od 7.000 stanovnika, jedva ih ostade na životu 1000. Ona se te godine nije pojavila u Dubrovniku, ali zato sve oštre uredbe ne mogoše spasti Dubrovnik, da se ne dovuče g. 1430;

doniješe je neki vojnici iz Trebinja; ali, hvala mudrim savjetima pomenutog liječnika, i ovaj put ne učini mnogo štete. Treba spomenuti, da je liječnik, prigodom ove kuge, propisivao ne samo odijeljenje okuženih, nego i uništenje robe onih, te bi od kuge umrli.

U isto vrijeme biješnjaše kuga i na Koločepu, gdje je bijahu donijeli neki mrnari, koji se kriomice iskrcaše na to ostrvo, a bijahu došli iz okuženih mjesta.

Nu senat ustanovi uredbe, da se to unaprijeda ne dogodi, te zato god. 1436. — kad je kuga harala preko Pireneja — naredi, ako se pojavi na obalama jadranskog mora, da jedna lađa na troškove otočana a pod zapovijedi vlastelina jedri okolo otoka i čuva da ne bi kakav brod gdjegod pristao uz obalu.

Ipak se god. 1437. ušulja kuga u Dubrovnik, a bijaše strašnija nego ikad. U sama tri mjeseca bijaše grad opustio.

Kako se ipak uza sve pomenute opreznosti uvukla kuga u Dubrovnik, pitati će kogod? Evo kako. Radi prometa puštavala se u grad roba, otkle god došla, samo se čuvalo, da mornari ne dolaze u doticaj s pukom. Nije se znalo, da se bolest i samom robom širi, već se držalo, da se bolest prenosi samo ako okuženjak dođe u dodir s kime.

I zato se i godine 1456. unese kuga u Dubrovnik jednim omotom trgovačke robe, te ona pokosi 40 vlastele i okolo 500 drugih stanovnika. Vidljivi zavještaji i danas postoje u Dubrovniku, koje su Dubrovčani ovom prilikom podigli, da pomoć u „Višnjeg s nebi“ i Svetaca odaleče ovu strašnu pošast iz grada. To su crkva sv. Roka i ona na Dančama.

I zaista u nevolji čovjek iz dubine svoje duše zavapi: „Bože pomozi!“ I odmah, i ako je do tad bio najokorjeli grešnik, usne mu šapću: „Parce mihi Domine!“

Ima pravo učeni prof. Gelcich, kad piše doslovce ovako: „... e se anche questa volta non vi lasciò dopo di sè la traccia „spaventevole, che era solita di lasciare, gli è proprio la Provi„denza che si mosse a pietà di un popolo già abbastanza „dilaniato.“ * („... te ako i ovaj put ne ostavi za sobom strahoviti trag, koji obično ostavljaše, baš je Promisao, koja se ganu na milosrđe narodu već dosta rastrganu“).

* Istituzioni ...“ str. 44.

Godine 1464. opet se pojavi kuga u Dubrovniku. I ovaj put bijaše strašna, tako da ni kuće na Dančama ni lazaret na otoku Supetru kod Cavtata ne bijahu dostatni, da prime sve okužene. Nego u to vrijeme bijaše na Dančama počeo graditi kuću neki Miho kamenar. Vlada kupi ovu građevinu te je dovrši pa i nju odredi za bonicu okuženih. Osim toga sagradi uz ovu još i drugih kućica i veliki bunar (gustijernu). To sve opaše zidom, te tako odijeli Danče od Pila. A da ne bi trebalo okuženim otole izlaziti i miješati se sa drugima, vlada naredi, da u slučaju kuge treba odmah k njima poslati svećenika, liječnika i brijača, da ih služe u tjelesnim i duševnim potrebama.

Vlada se štoviše pobrine, da bude uvijek u pripremi novca za pomoć nevoljnim okuženicima. U tu svrhu udari porez na vino i na ostavštine i naredi da se i njegov dohodak sprema u tako zvanu *sacca della pietà* (= vrećicu milosrđa), za pomaganje okuženika u slučaju kuge.

Ovo se sve radilo, da se okuženi drže što više odijeljeni od zdravih. Nu još ne bijaše prodrla ideja, da se pošast i preko robe može unijeti. I zato je opet tri godine, od god. 1480. do 1482. harala u Dubrovniku, a uvuče se jer je bila okužena bala bumbaka, koja je prispjela iz Sirije Vlahu Ranjini. Ova pošast pokosi 135 vlastele i 1948 ostalih građana. Nu, kô da sve ovo ne bijaše dosta; dok je još mêla kuga, pojavi se veliki potres na 14. veljače 1481. u Dubrovniku; na 27. istoga mjeseca pane strašni grȁd; 1482. u veljači nadođe iznova trešnja i grȁd; a na 26. rujna iste godine opet trešnja i pomrčanje mjeseca.

Opet se nakon 18 godina — 1500. g. — pojavi kuga i pokosi dosta životâ.

Godinâ 1503. te 1506. i 1507. biješnjaše kuga u okolnim zemljama, pa i u samim Konavlima, ali po sreći ne dođe u Dubrovnik, jer su vladale stroge mjere za kontumaciju. Ne dođe kuga, istina, ali se pojavi baš u ovo vrijeme druga pošast i to neka vrsta ognjice, koja bijaše smrtonosna kao i kuga. Ovoj bolesti podlegoše 74 vlastelina i okolo 1400 ostalih stanovnika. To prestane (zimi 1506.). a užeže strahovita bura, koja sruši nekoliko kuća na moru i dobar dio „Revelina“ na Pločama.

Opet godinâ 1517. i 18. biješnjaše kuga u Dubrovniku, koja usmrti 140 vlastele i okolo 1500 ostalog naroda.

God. 1526. dođe kuga preko Jakina u Dubrovnik, te trajaše punih 20 mjeseca a raširi se po svemu dubrovačkom zemljištu. Ovaj se put svali krivica na nekog nevoljnog šavca Andriju, da je on kugu donio iz Jakina u Dubrovnik, te su ga bičevali provodeći ga kroz grad, te usmrtili.

Desetorica, koja u ovo vrijeme upravljahu gradom — a to je bilo vazda u doba kuge — zakloniše se u domenikanski manastir u Gružu, te postupaše najoštrije da zapriječe njeno širenje. Otvoriše javne žitnice, da se iz njih daje okuženicima žito, pregledaše sve gradske stanove, da se vidi, da li su čisti, a iz grada protjeraše sve skitalice i prosjake. Ipak kuga sve to više haraše, ne bijaše kuće, u kojoj nije koga pokosila. Gradski upravnici nijesu više znali, što da čine. Što će? Uvjereni, da što ne može čovjek, može Onaj koji je stvorio čovjeka, obratiše se za pomoć Svevišnjemu, te se zavjetovaše da će sagraditi crkvu u počast sv. Roku. I sagradiše je. To je ona na Pilama, koju god. 1858. popraviše, a i danas opstoji.

Jer je kuga i nadalje harala, skupiše na 18. prosinca sve okuženike, ukrcaše ih u lađe i prevezoše u bonicu na Mljetu.

Ali pošast ne minu. U tolikoj nevolji gradski upravnici dobaviše nekog liječnika iz Kotora, Iva Medini, porijeklom Dubrovčanina. Ovaj netom dođe u Dubrovnik naredi, da se sve robe okuženih izgore i da niko ne izlazi na ulicu, osim domaćina, malo sluga i trgovaca za prodaju neophodno potrebite hrane. Zabrani sastanke i korizmene propovijedi u crkvama i procesije.

Ali sve zaludu. Kuga je sve to jače bijesnila a cijeli grad ne bijaše drugo, nego grobište! Mljet bijaše prepun okuženih, na Dančama stotine umirahu. Ali ne bijaše više mjesta za osamljenje okuženika, stoga pretvoriše sve javne zgrade u bonice kao što i sve crkve na Pilama i na Pločama. Svaki se dan gorjela roba na hrpe na veliku štetu preostalih građana.

Sve zaludu! Kuga je i nadalje harala. Gradski upravitelji protjeraše mnoge porodice iz grada, mnoge zatvoriše u kuću; nije bilo više ko da otvara grobove i da kopa mrtvace, stoga iskopaše duboke jame izvan grada. Nato se puk uzbuni, te nije bilo druge, nego dopustiti, da se svak kopa u svoju grobnicu. Puk se uzruja i još gore i poče pripisivati dugo trajanje kuge

zloći senata, koji Bog ovim hoće da kazni. Senat dozna za ovu pučku pobunu, povrati se odmah sa knezom u grad, na što se narod umiri.

U tolikoj nevolji obratiše se opet nebeskoj pomoći javnim molitvama po crkvama i manastirima i odrediše za vazda uoči sv. Sebastijana strogi post i najsvečaniju slavu svih osam godišnjih svetkovina bl. Gospe.

Sve je moguće država poradila da odaleči pošast; preko 40.000 dukata se državnog novca potroši u ovu svrhu, sve se žito iz javnih žitnica porazdijeli, a imućnici svoje porazdijeliše bijednim nevoljnicima.

Tada poginu trećina dubrovačkog pučanstva. Ako je istina, da je onda Dubrovnik brojio između 25 i 30.000 duša, a isto toliko i okolica, može se razumjeti koliko je žrtava palo ovaj put od kuge.

U svibnju 1527. prestane napokon ovaj strašni bič, a nastane druga nevolja. U blizini grada pojaviše se 22 maurske lađe s neprijateljskom namjerom. Ono malo naroda, što bijaše preostalo, ipak uspije da raspprši neprijatelje. I zato se slavilo dvostruko slavlje: što se grad oslobodio kuge i neprijatelja. Vidljivi spomenik ovog slavlja bijaše dugi natpis, koji se čitaše u staroj crkvi sv. Vlaha.

Ovom prilikom bjehu prvi put imenovani zdravstveni nadzornici *„offiziali di sanità“*, koji inače bijahu isto što i g. 1397. ustanovljeni časnici protiv dolaznika iz okuženih mjesta *„officiales contra venientes de locis pestiferis“*. Obično su bila tri ovakova časnika ili nadzornika; nu njihov bi broj porastao prama potrebi do 12 a i do 24. Oni su oštro morali paziti, da se vrše svi zdravstveni propisi, a njihov ured se zvao Zdravstveni Zbor *„Il Collegio della Sanità“*.

Za vrijeme kuge — kako smo vidjeli — sva vlastela, pa i sam senat, ostavili bi grad. Ako je ovo s jedne strane bilo korisno za očuvanje vlastesokih porodica, nije s druge strane bilo umjesno prema puku, koji je mislio da kuga bijesni baš radi toga što vlastela bježe, i stoga se bunio. I zato poslije odrediše, da za vrijeme pošasti niko ne smije ostaviti grad. Ova mudra odluka postignu vrlo dobar uspjeh, jer, kad se iznova god. 1533. pojavi kuga, narod je mirno podnosio nevolju, videći, da su i

vlastela u gradu. Ovaj put, piše Razzi, ukaza se prikazanije, koje proreče, da kuga ne će prestati prije no što se sagradi crkva Navještenju bl. Gospe. I sagradiše je na onom mjestu, gdje se najprije kuga pojavila, biva kod istočnih vrata ispred crkve Domenikanaca. I danas ova crkva postoji (na Pločama), ali ona je sad vojnički magazin.

Godinu kasnije — 1534. — uprav na sv. Katu (25. studenoga), u noći, užeže silan vjetar i trajaše sutra cijeli dan. Vihar bijaše tako silan, da otkrije okolo 150 kuća u gradu i ošteti mnogo drugih zgrada. U manastiru sv. Marije digne krov s crkve i zvonik sa svijem zvonima, te ponese sve u more, tako da se više nikad ništa od toga nije ni našlo. A učini mnogo štete po baštinama i poljima i mnoge brodove potopi.

Godine 1546. biješnjaše kuga u Neretvi, ali po sreći ne dopre do Dubrovnika, jer Dubrovčani preduzeše najoštrije zdravstvene mjere. Ovdje treba naglasiti, da se ovom prilikom prvi put naredila kontumacija i za robu, koja bi dolazila iz okuženih mjesta.

Istina, opet se god. 1550. pojavi žestoka kuga u Dubrovniku, koja pokosi preko 500 duša; ali to bijaše posljedica glada, koji je godinu prije pokosio okolo 4000 duša, i koji, kako smo prije spomenuli, navede vladu dubrovačku na ustanovljenje uredaba protiv glada i na zgrađenje „Rupa". Dubrovčani su imali mnogo bonica za okužene, ali god. 1557. sagradiše još jednu i to na Lokrumu. Na srušenim zidinama iste i danas se još čita natpis:

COLLATA·POECUNIA·EX·PIORVM·HOMINVM
TESTAMENTIS·RHACVSINI·PATRES·FECERVNT
MDLVII.
FAXIT·DEVS·O·M·VT·NVLLO·VNQVAM·TEMPORE
HAC·OPE·OPVS·SIT.

a znači: *„Sakupljenim novcem iz oporuka pobožnih ljudi dubrovački oci sagradiše 1527. Dao Bog, Svemogući i Svevišnji, da nigda ni koje vrijeme ne bude potreba ove zgrade"*.

Ovoj bonici bijaše pridružena i crkva sv. Vlaha. Danas je sve to srušeno. Kad i kako? Povijest o tome muči, mi možemo samo nagađati, da se to možda dogodilo kobne 1667. godine.

Godine 1571. opet se pojavi kuga u Dubrovniku, nu ovaj put malo je trajala i malo štete nanijela.

Oštre zdravstvene naredbe dubrovačke republike ne bijahu ni malo ugodne hercegovačkim trgovcima. A i razumljivo je zašto. U blizini grada ne bijaše nikakve zgrade za kontumaciju, te zato, prije nego bi uljegli u grad, morali su ići u Cavtat, na Mrkanu ili drugovdje. Zato karavane postadoše sve rjeđe, a trgovci pričahu, da će uzeti Ercegnovi, mješte Dubrovnika, za stovarište. Što će Dubrovčani? Vide, da im je trgovina u pogibli. Treba nešto promisliti. I smisliše, te vuk sit i ovca cijela: pobrinuše se, da trgovcima bude udobno, a da stoga ne budu povrijeđeni zdravstveni propisi. Odlučiše gradnju lazareta u Taboru na Pločama, jer se i onako karavane uvijek ondje zaustavljahu. To je bilo na 13. veljače 1590. Tu bijahu dotada ložišta soli, koje onda prenesoše niže blizu gradskih vrata. I tako čeljad i robe, koji dolazahu sa zapada, činjahu kontumaciju na Dančama, a oni, te dolažahu morem ili sa istoka, činjahu kontumaciju na Pločama.

Bijaše se Dubrovnik oporavio i u trgovini dobro uputio, kad mu iznenada bez ikakva uzroka sve talijanske luke, kao Mleci, Jakin i druge, zatvoriše trgovinu. A to se dogodi stoga, što se po onim stranama bijaše prosuo glas, da je u Dubrovniku kuga. Svak se u Dubrovniku čudom čudio, kako su se i zašto prosule te zlobne glasine po Italiji, dok ne pade sumnja na nekog liječnika Gašpara Crivellari, Talijanca, da je on prosuo zlom namjerom te glasine. Pretražiše mu kuću i zatvoriše ga. On je sve tajio, dok stavljen na muke ne prizna *„che per malignità aveva scritto a Zara ad un amico, essere a Ragusa morti di peste due mercanti dal Levante, e comunicate altre particolarità ed invenzioni pregiudiziali allo stato ed alla libertà della repubblica“*, (da je zlobno pisao u Zadar jednom prijatelju, da su u Dubrovniku dva trgovca s Istoka umrla od kuge i da je saopćio drugih potankosti i lažljivih stvari, koje su na štetu državi i slobodi republike).

Zato ga objese.

O ovoj stvari izvještujemo u drugom dijelu ove radnje.

Godina 1691. bilježi iznova kugu u Dubrovniku i to onu poznatu pod imenom *„djevojačka kuga“*. To se dogodilo ovako: Djevojka opatice u bonici milosrđa iliti nahodišta, koje se onda nahodilo u ulici Male Braće, i djevojka nekoga Iva Findella

primiše dne 9. siječnja 1691. od neke njihove svojte u Hercegovini, gdje je baš u to vrijeme harala kuga, neke vunene odjeće, koje su one kriomice unijele u grad. Regbi da prvoj nije bilo ništa, ali se zato okuži sin opatice; dočim Findellina djevojka u malo vremena isti dan umrije; te je pokopaše u klaku u grobištu na Dančama, a svu njenu robu izgorješe. Opaticu, siročad i sve osoblje bonice odmah zatvoriše u lazaret na Pločama. To bijaše prvi put, da se upotrebila ova zgrada za Dubrovčane. Ali se kuga u malo dana raširi po svemu gradu.

I tako se strašno u samih 20 dana rasprostrani, da već na 29. siječnja svi lazareti i sve prevremene bonice bijahu prepune, te nije više bilo mjesta za osamljenje okuženih ljudi.

Na 30. siječnja prevezoše 54 stanovnika, koji su bili sumnjivi da su okuženi, sa Ploča i Danača u bonicu na Lokrum. Tu ih ostaviše same bez ikakve njege i pomoći. Stoga se oni pobuniše. Kad nadođu vojnici da stave red i da kazne provodiče bune, zatočenici se zakloniše u obližnju crkvu i tako se spasiše.

Kuga je uvijek sve to jače bijesnila. Mnogo se zavjeta kroz ovo vrijeme izvrši! Između ostalih bila je dne 9. siječnja svečana litija u kojoj se nosilo drvo sv. Križa i moći sv. Vlaha, a članovi Vijeća Umoljenih pratili su užeženim dublijerima. Još se i sada svake godine na 9. siječnja u pomen ove teške nevolje obavlja u jutro u stonoj crkvi ova zavjetna procesija sa drvom sv. Križa. Ali je onda kuga i nadalje harala, te se opet na 27. svibnja iste godine obavi zavjetna procesija, koju zovu okajnička litija *(„processione di penitenza“)*. Strašno to bijaše vidjeti. Vjeran opis iste nalazi se u rukopisnoj knjizi arhiva stare dubrovačke nadbiskupije pod naslovom „D(iversorum) de 1691 in 1693. Otole ga je prepisao i preveo gradski paroh Niko Gjivanović. Evo tog opisa:[1]

»Do 12-te ure u jutro (po ondašnjem brojenju vremena, a po sadašnjemu: do 8·30 s. pr. p.) svi svećenici neka budu već rekli sv. misu, i nešto prije te ure neka se nađu na okupu u potkatedralnoj crkvi sv. Vlaha. U 12 ura počet će se u toj crkvi pjevati sv. misa, i baš ona naznačena u misalu pod naslovom „pro remissione peccatorum“. Preko mise pričestiće se klerici.

[1] Prava Crv. Hrvatska br. 18. god. 1905.

Nakon ispjevane sv. mise reći će pragosp. nadbiskup besjedu puku, da ga što bolje potakne na pravo bogoljupstvo i pokajanje.

Čim se dovrši nadbiskupov govor, uputiće se procesija ovim redom:

Na glavi će povorke stupati sva gradska bratstva sa svojim križima, oko kojih nosiće četverica od braće dublijere, a to one što se nose samo u procesiji Velikog petka. Braća će držati u ruci krunicu, pokriće svoje glave „kukuljicama“ („tal. capuccio“) i na njih će postaviti trnovu krunu.

Za bratstvima će slijediti redovnici, koji će se — što se tiče izvanjskog držanja u procesiji — vladati po naredbama svojih starješina.

Iza redovnika hodiće svjetovni kler. Pred njim mjesto običajnog križa jedan će svećenik, imajući na sebi misnu košulju („kamiž“) i naramenicu („stolu“) ljubičaste boje, nositi veliko deblo. Taj će svećenik imati oko vrata konop, na glavi trnovu krunu, a na nogama same bječve.

Za njim će ići sjemeništarci (tal. „seminaristi“) obučeni u čistim „kotama“, noseći u ruci molitvenik, na glavi trnovu krunu a na vratu konop.

Nakon sjemeništaraca slijediće klerici (tal. „chierici“) sa molitvenikom, trnovom krunom i konopom, jednako kao i sjemeništarci.

Iza njih će stupati cijelo gradsko svjetovno svećenstvo, te će nositi časoslov („brevijar“), konop i trnovu krunu, kako i drugi. Niko od svećenstva kao ni od klerika nema imati ovratnik (tal. „collaro“) a ni crevlje.

Iza ove povorke četiri će svećenika sa prignutim ljubičastim misnicama („planitama“), sa trnovom krunom i konopom na sebi nositi sliku bl. Gospe „od Porata“. Pred tom će slikom stupati izuvena dva klerika sa trnovom krunom i konopom, kô što i ostali od klera, a uza to će nositi u ruci po jedan dublijer.

Za Gospinom slikom biće jedan svećenik obučen u „koti“, i on s konopom i trnovom krunom na sebi, a nosiće križ, što se nosi pred nadbiskupom.

Iza toga križa stupaće pragosp. nadbiskup obučen u „kapi“ (lat. „cappa magna“) čija će skuta potezati on za sobom po tlima; i on će imati na glavi trnovu krunu a na vratu konop,

u ruci će držati propeće, biće bez crevalja i stupaće između dva kanonika, te će biti obučeni u „koti“ sa ljubičastom „stolom“, konopom o vratu i trnovom krunom na glavi, a k tomu će svaki od njih dvojice nositi po jedne moći sv. Vlaha.

Oko sv. moćî biće četiri izuvena klerika u „kotama“ sa trnovom krunom i konopom, noseći u ruci po jedan dublijer. Pred sv. moćima kadiće jedan izuveni klerik, i on u „koti“ sa trnovom krunom i konopom.

Pred pragosp. nadbiskupom biće dva obredara (tal. „maestri di cerimonie“), i oni izuveni, sa trnovom krunom i konopom. Za nadbiskupom će ići dva svećenika sa dvjema pomenutim pokorničkim predmetima, a imaće da paze na skuta nadbiskupove „kape“.

Kad procesija započne, zapjevaće se bogoljubno i žalobnim glasom („con devotione e voce flebile“) antifona „Exurge, Christe, adjuva nos“, nakon čega će kler podijeljen u dvoje, jednako bogoljubno i žalobnim glasom recitovati na izmjenice sedam „pokorničkih psalama“, što će biti dužnost vaskolikog klera, i stoga će svak od klera morati sa sobom donijeti „oficije“ (tal. „offizio“).

Procesija će se zaustaviti u gradskoj crkvi sv. Roka, čudotvornog štitnika protiv kuge, gdje će biti izloženo Svetotajstvo; ophodna će povorka uljesti u tu crkvu kroz jedna pokrajna crkovna vrata, a izaći će kroz druga. Pred Svetotajstvom u toj crkvi svak ima pokleknuti s oba koljena i poljubiti tle.

Kad se na svrhu procesija povrati u crkvu sv. Vlaha, pragosp. će nadbiskup blagosloviti svoj vjerni puk i podijeliće mu oprost od 40 dana.«

I Svevišnji usliši vapaj svega puka, te istog mjeseca ova nemila pošast prestane.

Da zahvale Bogu, što ih je ove nevolje oslobodio, obdržaše opet dne 10. 11. i 12. lipnja tri procesije, koje još u siječnju bijahu zavjetovali da će ih učiniti.

Ovo je — Bogu hvala — posljednji put što se kuga u Dubrovniku pojavila. Istina u okolici (osobito u Konavlima i Župi) je mela god. 1697., 1784., 1785. i još nekijeh, ali u gradu je nije više nikad bilo.

U istinu najviše treba zahvaliti mudrim zdravstvenim odredbama republike, što se kuga nije više nigda u gradu pojavila. A ti propisi bijahu strogi: Sve robe, a osobito vuna, prije nego bi se unijele u grad, morale su se provjetriti i pročistiti; putnici morahu izvršiti kontumaciju u lazaretima a brodovi pod Lokrumom. Koliko i kako su se strogo ovi propisi vršili, najbolji je dokaz, što je god. 1784., kad je u okolici mela kuga, zdrastveni nadziratelj Brgaćanin Kasanović svoju nepažnju platio životom. Kad bi se pak obaznalo, da gdjegod na Balkanu hara kuga, pozvalo bi se sve Dubrovčane, koji se radi trgovine u tome mjestu nalažahu, da dođu u Dubrovnik. Ko se ne bi odazvao ovoj naredbi, izgubio bi sve imanje, a osim toga, kad bi se poslije vratio, bio bi osuđen na *„tre tratti di corda“* (tri poteza konopom).

II.

U prvom smo dijelu ove radnje donijeli povjest kuge u Dubrovniku i opisali kako je u mnogo navrata harala. Ona se toliko puta pojavila, da nije čudo što bi susjedne zemlje povjerovale da u istinu hara kuga u Dubrovniku, kad bi se prosuo glas o tome, pa i ako je u to vrijeme ne bi bilo.

Tako se dogodilo i godine 1676.

Još se ni najmanje ne bijaše Dubrovnik oporavio od onog kobnog udarca porazne godine 1667. (potresa dne 6. travnja), kad ma iznenada susjeda Italija zatvori trgovinu. Tomu su se Dubrovčani čudom čudili, jer nijesu mogli dokučiti uzrok takoj pojavi, dok do skora ne doznaše istinu.

Po Italiji se bio prosuo kriv glas, da u Dubrovniku hara kuga. Mučno je odgovoriti na pitanje, ko je i zašto bio prosuo ovaj glas. Nu pravda je rekla svoju. Platio je zato glavom talijanac Gašpar Krivelari (Crivellari), liječnik, nastanjen u Dubrovniku.

Je li baš on taj glas prosuo, ili je on kome smetao pak su ga htjeli ukloniti, nije naša namjera potraživati; ali mu se u istinu podvalilo, možda samo da se nađe izlika, kako da ga se trsi.

Protiv njega vodila je pravdu državna vlast, koja ga je pronašla krivcem i osudila. A i crkovna je vlast ispitivala stvar, da ustanovi i dokaže, da u to vrijeme nije bilo kuge u Dubrovniku.

Ovo je ispitivanje svjedoka i opisivanje nekih prilika veoma zanimivo za poznavanje ondašnjega života u Dubrovniku a da ga mi ovdje ne priopćimo.

Spis se o tome nalazi u arhivu stare nadbiskupske kurije u rukopisnoj svesci *„D(iversa) 1649 in 1679.“*

* * *

Dne 27. svibnja god. 1676. primio je tadanji dubrovački nadbiskup Petar Tores (Torres) pismo od kardinala Altieri pisano dne 25. travnja u Rimu, kojim nalaže njemu kao crkovnoj glavi u Dubrovniku, da ispita, opstoji li u Dubrovniku kakva priljepčiva bolest ili dajbudi sumnja iste, jer je stiglo u Mletke na crkovnu vlast pismo da je u Dubrovniku kuga.

Nadbiskup stoga naredi, da se odmah tačno ispituje, da bi mogao obavijestiti Rim („... statim mandavit capi dil(igente)r inform(atione)m pro veritate sine mora eruenda, et ad ipsum E(ccelentissimu)m et R(everendissimu)m D(omin)um referenda.“

I zbilja odmah sutradan, dne 28. svibnja, počelo je ispitivanje.

Ovo je zanimivo, prvo, jer je utvrdilo da te bolesti nije bilo u Dubrovniku, a drugo radi znamenitosti onoga što su kazala pojedina lica.

Viđimo kako se, kuda i zašto taj glas prosuo.

* * *

Na 14. studenoga 1675. dođe trgovac Marko Vraničić sa dva druga iz Sofije u Dubrovnik. Po tadanjem običaju valjalo je, da svaki trgovac, koji bi došao iz istočnih strana, učini 40 dana *kvarantine* u lazaretima na Pločama.

I Marko je sa svojim drugovima to učinio, jer se u zapisniku lazaretâ te godine na 7. listu čita:

Adì 14 Novembre 1675.

Marco Vranicich con compagni due, in tutto tre, venuti da Soffia, con le robbe, come nell' Inventario, e posti in Camera di № 2. Si lassi adì 23. Xbre.“ *

* Dne 14. studenoga 1675. Marko Vraničić sa dva druga, usve trojica, došli iz Sofije sa trgovinom, kako u inventaru, i postavljeni u sobu (kućice) br. 2. Neka ih se pusti dne 23. prosinca.“

Treba ovdje napomenuti da Lazareti sastoje iz prostrane avlije zatvorene na okolo visokim zidom i da sa morske strane kao i sa strane brda, gdje je Tabor, ima po jedan nîz kućica od koje svaka ima svoj broj. Vraničić dakle bio je u kućici broj 2.

Uprav dva mjeseca iza toga, dne 14. siječnja 1676. došao je trgovac Luka Bošković sa tri druga iz Prokupja u Dubrovnik. I on je učinio rečenu *kvarantinu,* jer se u zapisniku lazaretâ te godine na 8. listu čita:

Adì 14. Genaro 1676.

Luca Boscovich venuto da Procupie con compagni tre, in tutto quattro, con le robbe contenute in Inventario, e posti in camera di № 6. Si lassi adì 22. Febraro." *

U ovo vrijeme bijahu tri liječnika u Dubrovniku i to:

1. Tomo Đuliani, Trogiranin (*„Thomas Julianus, Traguriensis, doctor Physicus"*). On je došao s Hvara u Dubrovnik mjeseca avgusta god. 1665. a to, jer ga je pismeno zamolio Nikola Bona (Bunić), da dođe. Ne valja ovoga pomesti sa fjorentincem Jakobom Đuliani, ljekarnikom, fjorentinskim i mletačkim konsulom u Dubrovniku, koji je u Dubrovniku stanovao od god. 1495. do god. 1533. Za ovoga znamo štoviše i to, da je imao svoj dućan negdje između Dvora i Stone Crkve u kući dumana sv. Marije od Kaštela, gdje je danas praznina. Nalazimo naime, da vijeće Umoljenih dne 13. listopada god. 1520. određuje da se razvali jedna kuća dumana sv. Marije od Kaštela „ante palatium" (pred Dvorom) ujedno sa dućanom ispod kuće, gdje je Jakob Đuliani prodavao ljekarnicu, a to „pro ornamento ecclesiae cathedralis et pro ampliando campum ante portam Ponte et dictum palatium" (za ures stolne crkve i za proširenje prostora pred vratima od Ponte (sad ribarnice) i pred rečenim Dvorom).

2. Pavao Bovio iz grada Orije u napuljskom kraljevstvu (*„Paulus Bovius oriundus e Civitate Oriae Regni Neapoletani professor Physicus et chirurgus"*). On je mjeseca oktobra 1675. došao u Dubrovnik iz Jakina, da naplati neke novce od jednog trgovca, te je i ostao u Dubrovniku.

---

* Dne 14. siječnja 1676. Luka Bošković došao iz Prokupja sa tri druga, u sve četvorica, sa trgovinom popisanom u inventaru i postavljeni su u sobu (kućice) br. 6. Neka ih se pusti dne 22. veljače.

3. Gašpar Krivelari (*„Gasparus Crivellarius, medicus“)* rodom po svoj prilici iz Mletaka, a Vojnović veli iz Padove. *

Osim liječnika bilo je u to vrijeme u Dubrovniku i kirurga (vidara) a ovi bijahu ujedno i brijači, ili brijači su služili u isto doba kao vidari i liječnici.

Znamo stalno, da je u ovo vrijeme živio u Dubrovniku kao vidar i ovim liječnicima pomagao Andro Nikolin, Dubrovčanin (*„Andreas Nicolai, Barbitonsor Ragusinus“)* i neki Nikola Pokrivač *(„Nicolaus Pocrivaz“).*

* * *

Pomenuta dva trgovca malo mjeseca iza dolaska u Dubrovnik umriješe.

Kako je vazda bilo ljudi opake ćudi, koji su brzi na zlo a i bez svoje koristi, samo nek je iskrnjemu šteta, tako i ovoga puta liječnik Krivelari upotrebi na zlo ovu zgodu te nakiti pisma u Mletke, u Pulju i po Dalmaciji, da su ova dvojica umrla od kužne bolesti.

To je bila gadna laž i kleveta od njega izmišljena, da škodi republici. I zbilja s ovih pisama mnogi gradovi talijanski zabranjuju trgovinu s Dubrovnikom, kaonuti s okuženim mjestom.

Ali ovim se ispitivanjem dokazalo, da su oni umrli od prirodne nemoći i to sasvim različite: jedan od boda *(ponture)* a drugi od vrbanca *(risipjele).*

Teško je odgovoriti na pitanje: zašto bi on bio pisao ta zlobna pisma, jer i sami svjedoci nagađaju.

Jedino znamo baš po njima, da je Krivelari bio čovjek na zlu glasu. Jedan svjedok veli, da ga je na to navela nezahvalnost i njegova opaka ćud (*„l' ingratitudine e sua perversa natura“*). Drugi ga nazivlje: čovjekom rđava glasa i običaja („homo di pessima fama e costumi“). Treći kaže, da je on na sasvim rđavu glasu i da ima tri poglavite mane: da je suložnik, pijanac i igrač, a što je najgore, da je loš kršćanin (*„di pessima fama e nome con tre vitii: concubinato, ebrietà, e gioco, e sopra tutto ch' è pessimo mal Christiano“).* Četvrti veli: Bijaše

* God. 1676. biblioteka dominikanska bi umnožena knjižnicom koja je ponajviše sastojala iz medicinskih knjiga Krivelari iz Padove, liječnika u Dubrovniku. (Rad Jugosl. Akadem. XII.

čovjek ozloglašen, igrao je na karata i bio je javni suložnik (*„è stato homo di fama triste, giocava alle carte, et era concubinario publico“).* Peti na upit: *„Qua de causa hoc scripserit et fecerit dictus Crivellarius, cum fuerit tam bene habitus et tractatus in hac Civitate?“* kaže: *„.... e per causa d' una sua serva di mala fama a nome Orsetta, la quale lui ha tenuto per concubina, per la quale andò via la moglie di esso Crivellari disgustata a Venetia, e lui restò con d(ett)a mala pratica, e con scandalo di tutta la città; tanto che V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma non cessava lamentarsi, et in privato et in publico, con li S(ignori), che dovessero remediarvi....“* (... i radi jedne njegove zloglasne sluge imenom Ore (Medvjedice), te je držaše za suložnicu, radi koje otide Krivelarijeva žena ozlojeđena u Mletke, a on ostane sa ovom u zlu i na sablazan cijelog grada; toliko da se Vaše Presvijetlo Gospodstvo neprestano tužilo privatno i javno Gospodi, da bi morali providjeti....).

Uopće svi ga opisuju crnim bojama, a zbilja proizlazi, da je bio ništo od čovjeka, jer nam isti ovi svjedoci pričaju, da je njegova žena morala pobjeći od njega u Mletke, pošto se sastao s nekakvom ženskom zla glasa, a regbi, da je ovu pregrabio jednom vlastelinu, te je s njime imao riječi i živio u svađi, jer jedan svjedok na upit: „An d(ictu)s Crivellarius habuerit aliquam rixam cum aliquo ex Civitate sive animum ulciscendi“, kaže: „.... solo per causa di sud(dett)a femina desviata dalla Casa d' un gentilhomo, e questo lo sò, perchè ho inteso, che prima che fosse strangolato, chiamasse d(ett)o gentilhomo in priggione, e li domandasse il perdono...“ (jedino radi napomenute ženske, koja je pobjegla iz kuće jednog vlastelina; a to znam, jer sam čuo, da je prije no što su ga objesili, pozvao u tamnicu toga vlastelina i pitao mu proštenje...).

Njega osudiše na smrt i objesiše ga u tamnici na Bijelu subotu g. 1676. Uzrok osude ne znamo, jer ni svjedoci to ne znaju, i vele da vlastela to drže tajno; ali svi su složni u tome, da je bio osuđen radi ovih pisama i drugih sličnih stvari, koje je činio na štetu republike izdajničkom namjerom.

* * *

U ovom ispitivanju svjedoči više domaćih i stranih ljudi, te opisuju razne ondašnje prilike u Dubrovniku. Ti su ljudi: Pomenuta dva liječnika i brijač; *Cvijeto Taljeran* (*Florio Taglierani*), kapetan i čuvar lazareta na Pločama; *Dum Andro Ponterighi*, vikar-paroh gradski; *Dum Maro Caroli*, crkvenjak i čuvar knjiga rođenih, vjenčanih i mrtvih; *fra Ivan Baptista Natalić*, fratar reda sv. Domenika; *fra Jakob Cemini*, starješina manastira sv. Domenika; *otac Frano Gundulić*, starješina isusovačkog kolegija; *fra Miro (Pacificus) Mlječanin*, starješina franjevačkog manastira; *otac Dominik de Monteperolli* iz Monopoli u Pulji, opat lokrumskog manastira; *fra Paulin* iz Milana, franjevac.

Liječnici opisuju potanko tok i razvoj bolesti pomenutih trgovaca i način kako su ih liječili ili kako bi se imalo liječiti. Za Vraničića n. pr. govore, da je umro, jer se je hotio liječiti vinom i rakijom, kad je bio bolestan; štoviše da je popio cijeli *kuto* rakije od jedamput, govoreći da se ljudi tako liječe u istočnim stranama.

Čuvar lazareta opisuje, kako se postupa sa putnicima koji dolaze iz istočnih strana, kad su u *kvarantini* i donosi registar, da se vidi ubilježen dan ulaska i izlaska.

Sve svjedoke pozivlju da opišu, kako se postupa s putnicima, te dolaze s istočnih strana. Svi kažu, da nema nigdje na svijetu reda i strogosti u zdravstvenom pogledu kao u Dubrovniku. *Kvarantinu* valja da svak učini, ne samo trgovci nego i sami poslanici, toliko istina, govori jedan svjedok, da ima poslovica, koja govori: U svemu možeš dobiti milost, samo ne u onome, što se odnosi na *kvarantinu*. Dum Andro Ponterighi pripovijeda: „Ovdje se veoma strogo pazi na lazarete. Zato je učinjen magistrat od petero postarije vlastele, koji svojom rukom ubilježe dan ulaska trgovaca u lazarete, te svakoga, koji je unutra, drže odijeljena u naročitoj sobi zabilježenoj brojem. Netom putnik uljeze u *kvarantinu*, sastavi se imovnik njihovih pokretnina, te ih za 40 dana dajbudi jedamput na dan vjetre i kreću. Kad ih imaju pusti', skupe se ta nadležna vlastela, da vijećaju i da posmatraju pjege na mjesecu. O tome pripovijedaju kao o stvari svemu gradu poznatoj, i navode poslovicu dubrovačku, da se u svemu može imati milost, samo ne u ovome."

Svi su pako svjedoci bili složni u tome, da je grad posve zdrav, a da je to pisao Krivelari iz zlobe i zle namisli ili iz osvete, jer on nije bio zvan da onu dvojicu liječi.

Ispitivanje je dakle potvrdilo njegovu krivnju, koja ga dovede do tamnice i do sramotne smrti.

O FRANCUSKOJ NAVALI.

PJESMA KOJA SE PJEVALA NA ŠIPANU POČETKOM XIX. v.

FRAJGA na ŠIPANU.

Pamti starica MARE ud. BOŠKA CVJETKOVIĆA.
Priopćio pop Andro Murat.

Na hiljadu i sedam stotina
Devedeset i devet godina
Zakukala crna kukavica,
Pored s njome jadna Dalmacija,
I Istrija pokraj Mora Sinja;
Gorko cvili Boka od Kotora
Er izgubi duždа mletačkoga,
Od starine gospodara svoga.
Gospoda su svemu tomu kriva;
Bog dopusti da ne budu živa!
Teško kunu jednog vlastelina
Da ne bude od njega koljena,
Gundomira, žalosna mu majka!
Erbo izda zemlju svetog Marka.
Izdadoše bijele gradove,
Dovedoše u Mletke vragove.
N'jesu vrazi, nego su Frančezi,
Gore robe nego Barbarezi.
Ne pjevaju mlađahne mulice,
Gorko cvile jadne koludrice.
A moj Bože, prevelike tuge!
Zlato nose i đevojke ljube.

ИЗ БИРТИЈЕ.

КАЛЧЕ.

Повелика увенула борова грана више врата, као и разапета јањећа мјешина, каза ми, да је кућа, пред којом мој кочијаш устави коње, са оном познатом нашом — еха еее — биртија.

Од силне вожње на колима осјећах се доста уморан, па ми баш у једну руку мило бјеше, да се мало свратим у кућу, мало одморим, ако буде што и заложим, а боме и грлце мало од прашине сперем са далматинским руњешом. Соба у коју уђем бјеше доста подугачка, доста и сниска, уза дуље стијене собне бијаху намјештени дугачки столови, а око њих исто тако дугачке клупе. На прочељу бијаше прорезан мали пенџерак, кроз који је једини отвор могло улазити свијетло и чист зрак. Подови собни бијаху тако чисти — већ ко у свакој соби гдје пуно свијета долази — плафон се сав црнио од силних мува, а спажић на ком висаше мала чађава лампица био је пун ко нанизан мувама ... На клупи поред једног стола сједило је петеро људи Личана, разговарајући се између себе и пијући од час до час руменику. Бирташ крупна људескара рече ми:

— Шта ћете пити? . .

— Имате ли — рекох — што за јести.

— Борами нема — право ћу Вам казати, ман синоћње бравине ...

— Нећу — рекох — него донесите једну литру жутице.

У том и мој кочијаш пошто је дао коњима зобати, дође и сједе уза сто гдје сам и ја сједио. Бирташ донесе вино и метну га преда нас и упитаће ме:

— А оклен идете брез замјере? . .

— Идем из О. био сам у З. на изложби.

У том и они преко мене кад чуше, замукоше и стадоше слуктити.

— Ма Бог Вам — па баш у Забили на изложби, пуцнуће језиком и рећи — алац; Бого мој сад мора, да је тамо лијепо — а да Бог те видио, држава наредила, па то ти је...

— Бого мој лијепо ли је то, кад 'вако море чојек обићи и вићи свијета и градова,... а што ми јадни ође завукли се па мислимо нигђе боље ни љепше...

— Па каква ти је и то, Макеља, корист гледати туђе добро?... уплете се један од оне петорице...

— Бог те створио, како није корист — окрену се прама њему бирташ Макеља — чим чојек више види, више и зна...

— Па ето бр'те си мој драги, обиша' сам и ја ето су Прајску и Швапску, па био сам у Србији, па у Маџарској, па која ми вајда од тог?...

— Ајд бјеж' Бора ти... вајда?... не диванимо ми о вајди... него како је то лијепо, кад чојек нешто види... ми јадни Личани и прођемо тога пуно, па опет ништа не видимо и не знамо... ево рећемо на 'ву, кол'ко и' је било у 'Мерици, па сад слободно упитај кога ти драго... незна ти ништа о њој казати ни приповиђети... који иде у Прајску или тамо у Швапску, обуче се још ође, Боже прости, ко страшило, па кад оде тамо у свијет, спрдају се с њим, не дају нам нигђе прићи ни ући, не знамо ти се бр'те ни понашати, па то ти је...

— А ест брате, право си река'; ја знам ми ето док у Прајској буди, па дођи у биртију... а што 'ш кад чојек не зна па то ти је... дођи ми тако у биртију, па шаком о сто: „Wain Wain her 2 liter“, а нас два три... а то ти чудо, тамо њиске четри пет, па дозову бочицу ону вину, нема у њој три прождрљаја... онда кад се напијемо, мој бр'те, побијемо се са оним Швабама и ајде онда бјежи, да те нико не види, или у бајбок...

— То ти је видиш тако; 'есам ли ја каза' — не знамо бр'те у свијету међу људима бити — настави бирташ — па узело још неку пизму на нас Личане, а баш видиш због тог, данас ти свијет највише гледа како си обучен, кад си лијепо обучен, па ма нема' у џепу ни пићока, е свак „слуга покоран“ виче,... е кад си у кожуху и у капи, па ма пун дуката био,

нико и не гледа на те, ман Борами још бјежи... и сваки ђаво још тресе над тобом своје гаће... Ето брате да ти кажем... иша' ја преклани у Загреб, на мени све ово наше руво домаће, и лијепо чисто и уредно ко што спада. Дођем ти у Загреб тамо на штацију и онда ћу ти, како је било још рано, да идем за послом, тражити гдје би попио чашу пиве и што појô... Пролазим ти ја кроз они чањак од штације и видим велика собетина, сто до стола и господа сједе, неки једе неки пије... Ућу ја унутра...

— И уђе ти.., прекинуће га онај.

— Боме лијепо уђе, а што не би уша'; у мене новаца ко блата, а боме моје солде ко и друге..., само слушај што ће бити; сјешћу ти ја за један сто и зовнути келнера, па да што наручим...

Кад ће ти он мој бр'те, доћи, па ће мени 'вако: Одлази отоле, тамо је за трећи разред варцал (чекаоница), ту тебе не спада бити...

Е да ми је како насентно, ма би га вјере ми здробио, е ал' што 'ш, бојим се награбусити, имати са врагом посла, ја ти се лијепо покупи па оде...

— Е нуте људи... 'ес видио..; ма неби му ја изаша', па макар ме 'мам вјешало...

— Е врага, та нијесам ја за то доша' у Загреб, да се тамо бијем, само ми је знаш жа'... ма видим... Бога им њи'ова — оне господе, и сједи, и сједи, три уре морда,... чита новине, пред њим чаша пиве, не потроши сву божју вече десет солди, па лети све, куд он оком, туд они врагови келнери скоком, а ја би морда и петак потрошио, па са мном ван... е шта би тако ваља и Бог река'...

— Друкчије ти је, мој бр'те, у 'Мерици, тамо мореш сјести и ући 'ђе оћеш; нико ти ни бесједе... уплећи ће се један, што је у вр' стола сједио...

— Ти си био у 'Мерици? упита ће га Макеља...

— Боме, бр'те, 'есам... да, био сам ти ја равне три године и три мјесеца; доша' сам прољетос...

— А 'есил' што зарадио?..

— А 'есам нешто, покрпио кућу и два волића купио — а зарадио би био и више да ме не буде бољело — то рече па се осмјехну на Макељу и очима намигну....

— А што те бољело?..

— Да бољело.. био сам у пржону скоро годину дана..

— А зашта?..

— А баш због ништа, каригали се у биртији, па свадили, па полицман с нама у пржон... вражји ти је то, мој бр'те, крутац, ту сведно; затворе те; па оста' пропа', ван ако наши људи из твоје кумпаније сметну па те отћуне.. а ако не остаде; тако за ме сметнули па ме мам пуште... тамо ти је, мој бр'те, правица друкчија, убиј чојека, па само замакни кол'к одавле што би мога' довикати, па се више никога не бој...

— На чем си ти радио? припитаће га Макеља.

— А, бр'те, под земљом, копали смо руду...

— Шта си има' на дан?.

— Долар и 50 центи..

— А каква је рана вјере ти?.

— А брате рана.. рећи ће он пљуцнув пр'о луле — ранио сам ти се боље нег жупан.. А да јадан не био.. Бог те створио јуве и меса кол'ко ош, а пиве опет... нијесмо ти ми никад воде пили.. вода им слаба, вина и немају.. ван пиве, а пиве брате ко воде...

— А море се тамо добро зарадити — а — што ти велиш?

— А море, бр'те — а то ти је — ко сретан ође, тај и тамо; неки заради добро, а неки.. морају му трошак сметати... што 'м ти бр'те сила ти је ту свијета, ми смо ти били у неквој Минезоти у Ибингу, ту, бр'те, свјетине ко мрава; а да, јадан; што ти мислиш..? Има и', бр'те, који ништа не раде; ман се само картају; ено не знам дал ти познаш оног нашег Мила Дорина; он једне ноћи 300 долара искарта' кô ништа, ал ти он никад још за лопату није приватио... а то ти, мој бр'те, кога срећа послужи, па тако....

— А што се чује — Бог Вам дава' од ови' наши' избора? — рече један окренув се мени — ето пројьетос, па веле да је сад доша' народ на владу, оће ли бити што боље или горе?.. — веле да ћемо сад моћи и дуван садити и ракију брај пећи... ту скоро један пролазио, па нама све тако.. врлеза...

— Пустолиг се вина напишмо о одбору (избору) — уплете се онај, што је са Макељом најприје уша' у разговор — ма

брате, не би се штума да је сваки мјесец дана одбор . . Доваљало ти, мој бр'те, пред нашу опћину бачветину од 8 екта, а каквог вина еј, ту ти се пило и пјевало до миле воље . . . а бадаве, доваља га тај наш што је био заступник, ми га лијепо попили, а он оста празне торбе . . неки други одабран . . .

— Вај, господине, Бог Вам дава' Ви сте сад тамо у свијету били, рећи ће један, што до сад увијек ћуташе — ја не знам би ли то била истина — један нам из 'Мерике што је доша' приповиједа, да се с њиме покојни Марко Краљевић возио у јужиу 'Мерику . . . лијепо вели био обучен у 'во цивилно одијело и отиша' . . . . .

— Баш кад смо на тој — скочиће онај што је са Макељом најпрво почео лани кад сам био у Прајској ово сам чуо:

— Иш'а наш Тесла руском генералу Веснову у госте, и да му направи неку нову летрику и онда кад су ужнали и разговорили се, рече ти Тесла руском генералу: Кселенцњо! ајде ме мало проведи — вели — по твом стању, да видим како је код тебе . . .

— Добро куме — тако — вели — зове руски генерал нашег Теслу. Водиће ти он њега кроз једну, па другу, па трећу па све кроз дванајст соба; кад боме дошли до тринајсте, а Веснов не ће да отвори. Моли ти њега наш Тесла да му и ту отвори — и риктик отвори му. Кад, мој бр'те, унутра, али Марко Краљевић трчи на котурачи.

— Море бити, рече један . . .

— Иди бено — окоси се Макеља — кô што може моја мати, што је прије двајест година закопана, бити жива, тако и Марко Краљевић . . И још ти то вјерујеш . . .

— Е ну сад, Богами и ове чаше вина, за то чу'; ако су они лагали, ја полагујем . . .

Е да идемо — рећи ће ми кочијаш; коњи су упрегнути. Плативши рачун, и поздравивши се са свима, сједох у кола, а коњи повукоше . . .

* * *

Мила и премила моја Лико и непросвијећена сирото моја у њој, — љубим твоје то кршно камење и твоје синке; који за све то криви нијесу, него тако је ваљда Бог рекао! . . . .

ЗАДЊИ НОВЦИ РЕПУБЛИКЕ ДУБРОВАЧКЕ.

А. БЕНУСИ. ДУБРОВНИК.

Дубровнику — куцаху задњи часови! И збиља на 31. јануара год. 1808 бијаше од Наполеона за увијек укинута аристократска дубровачка република. Французи одмах иза пада републике укинуше и дубровачке новце. Ради велике своте новацâ, која се је тада налазила у промету по цијеломе свијету, разумије се, да су дубровачки новци ипак уздржали своју вриједност, па и ако су их Французи „валутали" како се њима чинило боље. Неки дубровачки овећи новци, као дукати и вижљини (Talleri rettorali), остадоше увијек у вриједности, тако да их и данас можете промјењивати у неким новчаним заводима. Многи „листини" доносе и њихов курс.

Задњи новци, које је република дубровачка сковала, бијаху „Перпере нове" (год. 1801-03) и „Полуперпер" (год. 1801). Зваху их „Перпере нове", да их разликују од тако званих „Старих Перперâ" које су много боље од нових. Најстарија кована је год. 1683, а најзадња год. 1750.

Перпера нова год. 1801.

а) Св. Влахо на ногама у планити. Око врата о *кратког* врпци виси му велики криж. Десном руком благосива. Лијевом руком држи град и пасторô.

Наоколо је легенда:

PROT. REIP — RHACUSIN. 1801

С друге стране: Спаситељ на ногама. Десном руком благосива а у лијевој руци загрнутој плаштем држн свијет на коме је малени крижић. Око главе му је нимб. Са стране Спаситеља легенда

TUTA — SALUS

С једне и с друге стране испод нога Св. Влаха и Спаситеља налази се име резбарево A. obAd.

b) Исте године. Св. Влаху митрија, планита и град нешто различитије. Испод одјеће виде му се ноге. Име резбарево налази се само испод нога Св. Влаха. С друге стране једнако као под *a*).

c) Исте године. Св. Влахо нешто мањи. Пасторô му је сасвим прост. Наоколо је легенда

PROT. REIP — RHACUSI. 1801

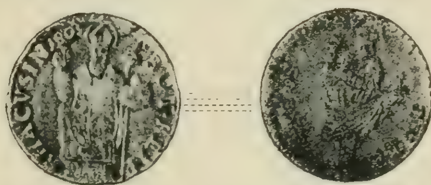
с друге стране једнако као *a)*

Нема имена резбарева.

d) Разликује се од друга два типа у томе што Св. Влахо исте је величине као под *a),* једино му је глава јако малена, и виде му се ноге испод одјеће. Около врата о *дугој* врпци виси му велики криж. Наоколо је легенда:

PROT. REIPUP — RHACUSINE 1801

с друге стране једнако као под *a).*

Posljednja perpera dubrovačka god. 1803.

Име резбарево налази се само испод нога Спаситељевих.

Перпера год. 1802.

Св. Влахо једнак као под *c),* једино град му је нешто различитији. Наоколо је легенда:

PROT. REIP. — RHACUSI. 1802

с друге стране једнако као пређашњи:

Име резбарево налази се само испод нога Спаситељевих.

Перпера год. 1803. (испор. горњу слику)

Св. Влахо на ногама у лијепо украшеној планити. Десном руком благосива а у лијевој држи украшени пасторô и град. Около главе му је нимб. Наоколо је легенда:

PROT. REIP — RHACUSIN 1803

с друге стране сасвим једнако као пређашњи. Име резбарево налази се само испод нога Спаситељевих.*

* Може бити, да постоји још који различит тип од ових трију година, али ја у мојој збирци посједујем само описане.

Полуперпер кован је само год. 1801.

a) Понавља тип Перпера *c)* у много мањој форми. Наоколо је легенда:

PROT. REIP — RHACUSIN. 1801

с друге стране двије гране с лишћем везане попут вијенца, у средини је легенда:

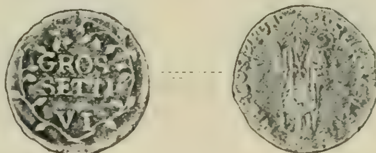
GROS
SETTI
VI

b) Сасвим једнак Полуперпери *a),* једино разликује се у легенди:

PROT. REIPU.* RHACUSI. 1801

Полуперпер не носи име резбарево, али за стално A. Obad га је урезао; то мислим ради великих сличности са Перпером.

A. Obad, резбар задњих новаца републике дубровачке, био је поп. По уговору са републиком 18. фебруара и 30. новембра год. 1791. на његов захтјев бијаше послат у Беч, да

Poluperpera 1801. god.

тамо изучи урарски занат и резање калупâ. Република му је дала предујам од 600 дуката за 3 године под увјетом, кад се врати у домовину, да мора изучити два младића у оба заната.**

С умјетничке вриједности задњи новци републике најгори су од свих новијих дубровачких новацâ. По томе се најбоље види, да је резбар A. Obad био човјек слабо упућен у овоме послу.

Од других новаца дубровачке републике познате су као задње године ове:

Стара Перпера, Шкуд и Полушкуд год. 1750. Дукат год. 1797., Вижљини (Tall. rettorale) год. 1779., Брадан (Tall. di S. Biagio) год. 1733., Либертина год. 1795.

Дубровачки новци данас постају све то рјеђи, неки комади сасвим су ријетки.

* Не REIRU, како неки мисле. Истина, да је *P* сличан *R*, али то је резбарева гријешка. Иста гријешка понавља се и на Перперама год. 1801. –02.

** P. Rešetar: La Zecca della Repubblica di Ragusa. Str. 114.

ИЗ СРПСКОГА ЈЕЗИКА.

КАРЛОВЦИ. ЈОВ. ЖИВАНОВИЋ.

Цароставне, старославне, староставне књиге.

У српским нар. пјесмама долазе ове ријечи. н. п.

И подиже триста свештеника,
И дванаест велики владика,
И четири стара проигумна;
Те узеше књиге *цароставне,*
Те чатише велике молитве — 2. 95.
О свачем ће дуже бесједити,
Како који добар јунак јесте,
Изнијеће књиге *старославне,*
Да казује пошљедње вријеме — 2. 183.
Код цара је Марко писар био,
У њега су књиге *староставне,*
И он знаде на коме је царство — 2. 192.

Шта значи „цароставан“? Даничић вели о тој ријечи у академијском рјечнику ово: „Царо̀ста̂ван adje. regius, regum, regnorum. od staroga carьstvьnь, koje je izgubivši ь najprije glasilo *carastavan,* a poslije postalo neobično i činilo se da je složena riječ te se *a* iza *r* zamijenilo glasom *o.* — Dolazi samo u naše vrijeme u pjesmama pridjeveno knjigama, a to su knjige o carstvima, knjige u kojima se kazuje ko je za kim bio car i kako je vladao; u pjesmama se uzima da su knjige koje kazuju naprijed čije će biti carstvo.“ Тако мисли Даничић о ријечи *цароставан.* Могуће је да је тако и постала та ријеч, али можда и није. Ми видимо да је та ријеч сложена. Као сложена ријеч није накарадна него одговара потпуно српским народним сложеним ријечима т. ј. одговара потпуно законима српских народних сложених ријечи. Ми треба по томе да

ухватимо право значење те сложене ријечи. Даничић каже да *цароставан* значи regius, regum, regnorum. Кад би та ријеч то значила, онда би Даничић имао право, да је та ријеч постала од старе ријечи царьствьнъ. Али та ријеч не ће то значити. *Цароставан* је потпуно сложена ријеч као што је и *једноставан.* У тијем се ријечима види шта значи њихов први дио *царо, једно,* али нам није јасно шта други дио *ставан* значи. По Даничићу видимо да је *ставан* сложен наставак, који се састоји из ьство и ьнъ дакле из два наставка (цар-ьств-ьнъ). Али ја видим у *цароставан* сложену ријеч из *царо* и *ставан* као што је и у *једно-ставан,* која је ријеч народна. Будмани каже у академијском рјечнику за ријеч *једноставан* да је сложена „од основе *један* и *стати* (стајати, стање, ставити).“ То је неодређено казано и из тога још не знамо из чега је сложена ријеч *једноставан.* Ми морамо знати из чега су ријечи сложене у једну, да можемо ухватити и значење те сложене ријечи. Кад кажемо *бјелобрк,* ми знамо из чега се та ријеч сложена састоји и онда отуда знамо и њено значење. *Бјелобрк* састоји се из *био* и *брк* и значи онога који има био брк; *головрат* се састоји из *го* и *врат* и значи онога, који има го врат; *злосрећа* састоји се из *зло* и *срећа* и значи онога, који је зле среће; *танкопреља* састоји се из *танко* и *преља* (од танко прести); *коломаз* састоји се из *кола* и *маз* и значи оно чим се мажу кола. Из свега тога види се да су нам јасни дијелови сваке ове сложене ријечи. У *једноставан* и *цароставан* није нам други дио овијех сложених ријечи познат. Шта значи *став* у *једноставан* и *цароставан?*

У старословенском језику има ријеч *ставъ*, која значи compages, Zusammenfügung, Verbindung, па онда и у српском језику може то значити. Можда се *став* (као састав) и говори гдје у српском народу, само нама није познато. У Броз-Ивековићу рјечнику долази ријеч *став,* код које је прибиљежено ово: „Кад се просо жање, онда се све по три четири снопа скупа саставе и сложе и тако се по неколико дана суши; тако та три четири састављена снопа зову се *став.*“ „Дај де ми коње да *неколике стави* проса овршем.“ Ј. Богдановић. По томе би *став* било то исто што и *састав* и *цароставан* долазило би од *став о царевима* (састав о царевима). *Царо-*

ставне су књиге, које су састава о царевима, које говоре о царевима. Сложена ријеч *цароставан* била би несамосталан композит, као што су ове сложене ријечи: *чудотворан, главобољан, богобојазан, богодаван, богодан, зимогрижљив, зимогрозан, зимоморан*. Ријеч је *цароставан* очевидно сложена ријеч и по томе као такву треба је и тумачити. Ми смо покушали као такву да је и протумачимо. Ми држимо, да смо на правом путу, што ће се боље видјети кад изнесемо што мисли Вук о оном другом дијелу *ставан*.

Шта значи *староставан?* Миклошић каже да Јагић мисли да *староставан* значи lang bestehend, па и сам држи да то значи. На другом пак мјесту држи, да *староставан* стоји мјесто *цароставан* и да је несамосталан композит. Ја се не слажем ни с једним ни с другим мишљењем, него мислим, да је *староставан* посесиван композит. *Староставне књиге* значе књиге, које су старога *става*, старога *састава*, а то је оно, што Вук Караџић каже у својем Српском рјечнику altverfasste Bücher. Мада нам Вук не каже шта оно *ставан* значи, ипак он погађа инстинктивно да *староставне књиге* значе altverfasste Bücher. То је право значење те ријечи како Вук каже и ја сам покушао да то разјасним са гледишта како се морају сложене ријечи тумачити. *Староставан* је посесиван композит као што је *двожичан, двокатан, дволичан, златоперан, милокрван*.

Шта значе књиге *старославне?*

Старославан, како ја ту ријеч схваћам, јесте посесиван композит као и *староставан* и значи књиге старе славе, које говоре о старој слави. *Старославан* је без сумње посесиван композит као што су већ споменуте ријечи *златоперан, милокрван* итд.

Не значи дакле *староставан* lang bestehend, није *цароставан* изопачена ријеч од царьствьнь, нити је *староставан* постало од *цароставан*, него је *цароставан* несамосталан композит са својим значењем, које смо одредили, а *староставан* и *старославан* су посесивна композита са значењем, које се види из њихових дијелова.

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

СТАРИНА Х.

Све вријеме направља. Нар. пословица.

Љубав је вјечна мелодија човјечанства. Бајрон.

Заслужује слободу и живот, само ко зна да то себи свагдано извојује. Гете.

И најмање зло, ако се занемари, постаје превеликим. Помпејски графит.

Негдашњи појам о користи луксуса, као средства да се прибави радња, бијаше посве погрјешан. Прекомјерни добитак капиталистâ бијаше само ограничио поље продуктивнијех употреба, на коме се, рационалнијем суставом, находи радње свакоме, док се задовоље све потребе. Моралисти грмљаху проти раскошју, јер економична страна предмета не бијаше схваћена. Чинило се да нико не види, како је онда расипност превишка добити била економична нужда, без које би се био зауставио производ. Напротив, под суставом једнакости, богатство је редовито раздијељено између свијех друштвенијех чланова, као крв у здраву тијелу. Кад је то богатство било у рукама само једног дијела народа, губило је своју животну особину, као што се догађа крви, кад се конгестионује на једноме, макар коме, мјесту нашега организма, и постаје отров, које треба да се све што прије трсимо. Г. Белами.

У некијем тренуцима божанствена надахнућа пролазе поврх народâ, потресују их, претварају их, узвисују их. То се дешава, јер носе у себи начела свијех моралнијех сила. Име им је: Вјера, Патриотизам, Слобода. Народи, који окрећу леђа тијем крепостима, непорециво су осуђени. Брзо освојени и раскомадани, нестане их сасвијем са свјетског попришта а то је и право. Негриер.

Народ, који се не брине него за лагодан живот а мрзи рат, пропао је. Роосевелт.

Дјелорeђе народно сачињава дјелатно почело свога понашања, закони му нијесу него узде. Дуклос.

Ко риба у мутној води, сматра душманином оног, те настоји да просуши и да прочисти баре. Валберт.

Што је дјело крепости да очекује ванредних награда? Не у законима теже, већ у себи самијем треба да нађемо те награде. Само они који не знају што је добро, питају награду за добро. Надасве не заборавимо, да је крепост свеђ честитост. То је увијек цвијет дугог унутрашњег задовољног живота..... Никаква накнадна награда не вриједи колико спокојна претходна награда... Људска је радост чинити добро тежећи на један циљ; божанска је радост чинити добро и надати се ничему. Ко осјећа потребу да увећа крепост придавајући јој одобрење судбине и свијета, нема још осјећај крепости.... Ја мислим да би бољи између нас тражили другу срећу, кад би крепост доносила користи. Маурице Метерлинк.

Ништа не збуни толико паметно чељаде, колико смијех лудова. Бирон.

Говори пристојно, или мучи паметно. Херберт.

Треба се бојати превелика мучања. Софоклес.

Ко не зна да мучи тај не зна ни да говори. П. Сиро.

Говорљивост је ташта, а мучаљивост често охола.
Томазео.

Не може побједит, ко не умије прехранит.
Фридрих Велики.

Добри су закони позно воће знања и опита. Опит показује мане закона, али без помоћи знања не би им умио означит поправке. Фавре.

Милост у невријеме велика је немилост. Нар. пос.

Морални је свијет подвргнут истијем законима као и физична природа. Друмонд.

Политичко и друштвено стање народа треба да, у свакому часу свога трајања, очитује цијело своје пријашње развиће.
Рене Думик.

Коликијех сувишнијех ствари могу да се прођеш.
Сократ.

ZA BIOGRAFIJU DUBROVAČKOG LATINISTE, SVEĆENIKA BRNJE ZAMANJE (9/XI 1735. — 2/IV 1820.)

DUBROVNIK. Piše NIKO I. GJIVANOVIĆ.

Životom dubrovačkog svećenika, (prije Isusovca pa svjetovnog svećenika) glasovitog latinskog pjesnika **Brnje Zamanje** bavio se je izbliže pijarist otac Franjo-Marija Appendini u svojoj knjizi pod naslovom: „De vita et scriptis Bernardi Zamagnae, patricii Rhacusini commentariolum. — Accedunt ejusdem Zamagnae carmina ex editis et ineditis selecta et in IV libros digesta" (Jaderae 1830.) Zatim je Nikola Tommaseo sastavio kratak prikaz Zamanjina života i rada za „Galleria di Ragusei illustri" (Ragusa, Pier-Francesco Martecchini 1841.), kojega je prikaza prijevod donio dubrovački „Slovinac" god. 1883. (u br. 25.). Dalje valja napomenuti Ljubićevu bilješku o ovome Zamanji u „Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia" (Vienna 1856.), pa i vrlo lijepu raspravu profesora dra. Đura Körblera „O Kunićevu i Zamanjinu latinskom prijevodu Teokritovih pjesama" (U 164.toj knjizi Rada jugosl. Akademije zn. i umjetn. Zagreb god. 1906.). U ovoj su Körblerovoj radnji na prvom mjestu pribrane vijesti o životu Zamanjinu u ono vrijeme, u koje je ovaj pjesnik bio zaokupljen prevođenjem grčkog bukolskog zbornika.

Te opise života Zamanjina, koji su više ili manje nepotpuni, u stanju sam da nešto bolje popunim, te gdje i gdje ispravim, a to pošto sam našao nekoje zanimive i važne životopisne podatke o Brnji i njegovoj obitelji u rukopisnim knjigama dubrovačkih arhiva: parokijalnoga gradskoga i onoga stare dubrovačke nadbiskupije.

*

Ovdje na početku ispraviću jednu neispravnu vijest, koju smo do sada sretali počevši još od Appendinija, a tiče se imena oca našeg pjesnika; pjesnikov se, biva, otac nije zvao Marko (koje je ime u starome Dubrovniku imalo i oblik „Martolica"),

već Petar Martoličin (Markov). Ovaj, sin Martolice Zamanje i Jèle Crijevićeve, bješe oženjen za Mariju kćer Bernarda Kaboge i Marije Bozdarićeve, iz kojega braka rodi se jedanaestero djece, pet, naime, sinova: Martolica — Dominik (prvi) (rođ. 25. V. 1719.), Martolica — Dominik (drugi) (rođ. 5 IX. 1720.), Bernard (rođ. 25. X. 1721.), Marin („Maroje") (rođ. 3. VI. 1724.), i *Petar — Bernard — Dominik (rođ. 9. XI. 1735.)* — a i šest kćeri: Jèla (rođ. 28. I. 1723.), Marija (rođ. 5. IX. 1725.), Màra (rođ. 13. III. 1727.), Ursula (prva) (rođ. 15. II. 1729.), Ursula (druga) (rođ. 19. III. 1731.) i Ana — Marija (rođ. 19/IV 1733.)

Naš pjesnik, najmlađe dijete, imađaše dakle tri imena: Petar, Bernard i Dominik, od kojih mu prvo ne bješe ono poznato nam „Bernard" već Petar. On se rodi u Dubrovniku 2 mjeseca po smrti svoga oca, koji preminu u Rijeci (kod Dubrovnika) na 7. IX. 1735., otkle ga donesoše ukopati u grad. Udovica mu Marija rođ. Kaboga preživi ga za 40 god. te preminu, i ona u Rijeci dubrovačkoj, dne 12./XI. 1775., otkle ju za ukop prenesoše u grad.

Vrijedi, mislim, ovdje napomenuti, da je našega Brnju, — kojim ćemo ga uobičajenim imenom zvati tijekom cijelog ovog sastavka — krstio dne 12. XI. 1735. glasoviti povjesničar dubrovačke crkve i biograf dubrov. književne historije: Dominikanac otac Serafin-Marija Crijević.

Kad se naš pjesnik rodio, imao je živu ovu braću i sestre: Martolicu (drugoga), Jèlu, Marina („Maroja"), Mariju, Màru, Ursulu (drugu) i Anu — Mariju, dočim su već bili preminuli u djetinjskoj dobi: Martolica (prvi), Bernard, i Ursula (prva).

Pomenutu braću: Martolicu (Marka) drugoga i Marina pominje Appendini (spom. dj. str. 28. i d.), a po Appendiniju i dr. Körbler (spom. dj. str. 169.—171.). Prvoga od te braće apostrofuje pjesnik Zamanja na početku pjesme „Echo" (I. stih 27.), a drugoga, koji je već od djetinjstva bio slaba duha i zdravlja, na početku pjesme „Navis aeria" (I. stih 18.), posvećujući im ta svoja djela. Među poslanicama, što ih je u Mlecima štampao Andrija Rubbi, talijanski pjesnik i Zamanjin dobar znanac („Epistolae Bernardi Zamagnae patr. Rhac. scriptae an. 1795. et 96. Has excudebat Venetiis Antonius Curti Jacobi f. — godina štampanja manjka), ima jedna poslanica upravljena Marinu Zamanji, sa

ovim natpisom: „Ad Marinum Matth. F.(ilium) Zamagnam Patr.(icium) Rh.(acusinum)". Tu sam poslanicu imao prilike vidjeti u štampanom egzemplaru onih „Epistolâ" sačuvanom u mjesnoj franjevačkoj biblioteci. Dr. Körbler govoreći o toj poslanici, kojoj ne donosi originalnog natpisa, veli ovo: „Među „poslanicama, što ih je štampao Rubbi, čitamo također jednu na „Marina Zamanju. Budući da pjesnik tješi toga Marina u bolesti, „kojoj ni u toplicama nije našao lijeka, mogao bi tko pomisliti, „da je ta poslanica upravljena na njegova brata. No u natpisu „se poslanice izrijekom pominje, da je taj Marin sin Matije Za-„manje, a otac se našega Zamanje zvao Marko. U drugu ruku „čitamo doduše u poslanici (st. 6.), da je Marin združen s pje-„snikom *„sanguine eodem"*, no nigdje se ne kaže, da je on brat „pjesnikov, te ne možemo pomišljati na štamparsku pogrješku u natpisu". (Körbler spom. rad str. 170.) — Ova će argumentacija biti još bolja, kad se, prema onome što rekoh na početku ovog sastavka, ispravi ime oca našeg pjesnika: „Marko" u „Petar Martoličin (Markov)", a onda i ime oca toga bolesnog Zamanje, naime „Matija" u „Mato" (Matej). Ovo pošljednje iznosim stoga što nađoh bilješku u mjesnom gradskom parokijalnom arhivu, da je gospodin „Marinus Matt ei de Zamagna" preminuo u Dubrovniku na 20 III 1808. god. u dobi od oko 71 godinu. Taj je imao braću: Miha, Martolicu, Luku i Frana, a baš pjesnik u onoj poslanici, o kojoj je ovdje riječ, napominje tomu bolesnomu Marinu, kako ga u Dubrovniku čekaju sa drugim i mila mu braća („ . . . dilecta pectora fratrum"), da im se povrati iz tuđine zdrav i veseo.

U godini 1783. ostavio je Brnja Zamanja grad Milan, gdje je po odredbi austrijske carice Marije Terezije bio od god. 1779. učiteljem latinskog i grčkog jezika, te je došao u svoj zavičaj, s namjerom, da se nakon 6 mjeseca dopusta opet povrati na svoje učiteljsko mjesto. Zamanja je taj dopust zatražio, pošto mu je iz Dubrovnika stigla tužna vijest, da mu je ondje umr'o stariji brat Martolica (Marko), a naš je pjesnik želio, da bi pomogao preživjelomu drugomu bratu i uredio očevinu. Kad je Brnja ostavio Milan, to nije baš točno poznato, ali biće svakako polovicom godine 1783. Na tu sam misao došao, pošto sam našao, da mu je taj brat (Martolica drugi) umr'o na 5. (6 ?) juna rečene

godine. Svoju veliku žalost rad smrti toga brata spominje Brnja — kako je poznato — u jednoj kratkoj pjesmi, koju je spjevao u Dubrovniku za vjenčanje svoga zaštitnika Rimljanina Karla Albini za Groficu Tereziju Casati.

Drugi mu brat, Marin (zvat i „Maroje“) umrije u Dubrovniku na 12. decembra 1796. Oba mu ova brata umriješe kao neženje.

Od sestara Brnjinih dvije su se udale. Jèla se udala dne 2./IX. 1747. za Ivana — Frana (zvata u književnosti: „Đivo — Frano, ili krače „Frano“ i „Franatica“) Sorkočevića, a taj je bio pjesnik i otac glasovitog dopunjača „Osmana“ Petra — Injacija Sorkočevića. Ova je Jèla ostala udovom dne 27. VI. 1771., te je umrla starica približivši se 80.toj godini, ako ju nije i prošla.

Udala se je i druga sestra, Ana — Marija, za Vlaha Đorina Bozdarića dne 4. VII. 1762. Njihovome je sinu Ivanu Brnja spjevao jednu od onih poslanica, te ih je na svijet izdao već pomenuti Andrija Rubbi. Ovoj je Ani — Mariji preminuo muž u Dubrovniku polovicom novembra 1773. god., a ona je preminula u Dubrovniku na 21./II. 1804.

Sestre Marija i Màra nijesu se udale, već su postale dumne (koludrice) benediktinke u dubrov. manastiru sv. Marije („Sanctae Mariae de Castello“); svečane dumanjske zavjete položile su one na 14. I. god. 1748. Starija od njih dvije, Marija, bila je dneva 12. XII. 1789. izabrata za dumanjsku opaticu (starješinicu) u tome samostanu, i to za cijeli svoj život („vita ejus durante“). Dvije pjesmice, koje su joj tom prigodom spjevali dum Vice Čumbelić i možda Marin Martellini, nalaze se u jednom rukopisnom zborniku pjesama u dubrov. franjevačkoj biblioteci, a spomenute su u štampanom katalogu („Biblioteca di fra Innocenzo Ciulich nella libreria de' Rr. Pr. Francescani di Ragusa“ Zara 1860.) na str. 102. pod starim brojem 273. Ova dumna valja da je umrla u Dubrovniku negdje pred sami kraj god. 1802. — da li prije ili nakon mlađe joj sestre dumne Màre, to nijesam mogao naći.

Zamanja je bio oduševljen slavitelj Francuzâ kao „oslobođiteljâ i dobrotvorâ Dubrovnika“. Od njega nam je ostalo nekoliko štampanih i neštampanih pjesama u pohvalu Napoleona Prvoga, njegove obitelji i pastorka mu Eugena, pak Molitora, Marmonta, Syvrea, i francuskog službenika Trogiranina Garanjina.

Kasnije je Zamanja svojim pjesmama oduševljeno pozdravljao i slavio austrijsku vladu u Dubrovniku. O svim tim Zamanjinim pjesmama prigodnicama progovorio je detaljnije učeni prof. dr. Ivan Kasumović u svojoj interesantnoj radnji: „Dubrovački pjesnici i propast dubrovačke slobode“ (u zagrebačkom „Viencu“ god. 1902.).

Brnja Zamanja zaklopio je svoje umrle oči u Dubrovniku god. 1820. starac od 84 1/2 god. Dan njegove smrti nije 20. aprila, kako je pogrješno najprvi donio Appendini (spom. dj. str. 44.), već 2. aprila.

DUBROVNIKU
GLAS IZ 1908. GODINE

ORAŠAC. Dum ANDRO MURAT.

Usta, — pade, Dubrovniče grade!
Ali göri nijesi jer pade:
Tvoj robilac u ropstvu propade,
Od silnika traga ne ostade.

AVE MARIA.

ЈОВАН С. ПАЛИКОВИЋ.

Бијах у оној доби, када сам, пролазећи поред разних звања, и проматрајући оне људе, што од јутра до ноћи сједе у загушљивим канцеларијама, и преписују разна акта, осјећао ужасну неку тјескобу. А када бих ушао у канцеларију мога чике и осјетио онај несносни задах влаге и дувана, помијешан са воњом од карбола, и погледао оне дебеле зидине старе, кумпаниске зграде, тада би ме почело нешто стезати у грлу, и мени се чинило, као да ће се тога часа сурвати оне дебеле зидине, и затрпати нас.

Тада бјежах од тога живота. С књигом у руци, лутао сам цијеле дане по пољима и шумама, читајући и радујући се сунцу и слободи.

Ну то не потраја дуго. Једнога дана рече ми чика, да морам редовно долазити у канцеларију, и „практицирати".

— Доста је било бадавчења, — говорио је, — треба да почнеш радити . . . Од књига се и читања не живи . . . А школе су скупе . . . Па онда, школе и нису за те, братац . . . Ето, завирио си у њих, па ништа, — заврши чика, и погледа ме, при тим ријечима, родитељским саучешћем.

Разумио сам. Несретна математика била је свему крива. Она је најзад учинила, те сам морао, уз чикиног писара Косту, сједити од јутра до мрака, и преписивати акта, којима нисам могао смисла да ухватим. Ну, акта-акта. Али кад чика видје, да сам у томе послу већ довољно „верзиран", поче ми давати неке благајничке књиге, главне и споредне, и још неке најглавније.

Ту запе. За ме настадоше праве муке.

Да не бих био увијек чики пред очима, сакупим све те главне и најглавније књиге, притворим чикину канцеларију па Кости.

Коста ми помогне и поучава ме, а ја га најзад скрушено молим, да сâм сврши посао.

Он преузима посао, а ја отворим чекмеже, и читам књиге, које нису ни мало у свези са разним актима, и чикиним главним књигама.

Уз то се сваки час обазирем на чикина врата, а Коста све прска од смијеха, гледећи моју невољу, и чисто се радује, што строгога чику тако „фино“ варамо.

Ну чика осјети наскоро варку, очита оштру буквицу и мени и Кости, и од тада сам морао да радим уза њ, у његовој соби.

У тој сам муци увијек очекивао неки ванредан догађај, који би ме избавио из те невоље.

И чисто ми се слутило, да мора настати ма шта: или какав потрес, који би порушио ону стару зграду, и сва акта и све књиге стаманио; или рат, па да у ономе метежу, за увијек рекнем свима, и главним и споредним књигама „Збогом“.

Ну од свега тога не би ништа, и ја сам мјесецима мучио муке, са разним књигама и дневницима, танким и дебелим, чистим и прашњавим, док нисам, најзад, стекао неке магловите појмове о свим тим стварима. Па ипак, још никако нисам могао да вјерујем, да је то оно „право“, то јест оно, што ја треба да радим, и у души ми непрестано тињаше нада, да ипак мора доћи час ослобођења.

Тада наступи најтеже искушење. Чика ме позва једнога дана к себи, пружи ми неки акт, и рече смијешећи се:

— Ево, прочитај, па се спреми на пут.

Мене проби хладан зној, и узех да читам акт.

Читајући га, мишљах у почетку да се чика шали са мном; ну прочитавши до краја, и видећи на акту печат области, увјерих се, да то није шала, него хладна, немила збиља.

— Ама, чико, ово није за ме, ако Бога знате, — рекох бришући зној са чела.

— Е, да?... Чини ти се!.. А што да није?

— Та, с овим би, чико, и ви имали посла и муке, а камо ли не ја, почетник...

— Ништа, ништа! — каже чика мирно. — Кад одеш тамо, а ти ради; ради дан и ноћ; мисли и читај законе, и

— само ће ти се казати . . . Али само ради ; истрајно и неуморно ; јер, вјеруј, у раду је само *прави и стварни* живот, свјетовао ме чика.

Узалуд сам наваљивао на њ, и молио га, да ме ослободи од ове биједе ; узалуд сам му доказивао, како томе још нисам дорастао, и како ћу се само обрукати, — све узалуд, јер чика оста при своме, и ја морадох примити „часни“ задатак, да у једној огромној опћини, у којој је опћински благајник, по занату молер, а по невољи и пријатељству, опћински благајник, начинио био потпуни хаос, успоставим ред, и саставим за неколико година унатраг, опћинске рачуне . . . Или, боље рећи, морадох да отпочнем каријеру, јер то је била жеља чикина, и он ме је, за тај посао, области „пријатељски“ препоручио.

Сутрадан кренух у Т.

Бијаше ведар, јесењи дан. Сунце је топло сјало, а равним пољем ћармијао је лак повјетарац, шуштећи кроз стабаље зреле кукурузовине. Са покошених, зелених ливада, чула се звоњава звонцади са стада, прекидана, по који пут, веселом пјесмом пастирâ.

Мени би се, по који пут, учинило, да сам посве слободан, и да путујем тако, случајно, што ми се тако хоће ; ну у тај бих се мах сјетио несретнога акта, што ми бијаше у џепу, као нека „легитимација“, и у тај бих мах стао да проклињем све на свијету благајничке, и главне и нај главније књиге ; а ни чики нисам ништа добра пожелио.

Тако стигох у Т.

Опћинску господу затекох у канцеларијама. Представих им се, и показах акт. Начелник ме је мотрио неповјерљиво, биљежник равнодушно, а болесни благајник злурадо.

Сјетих се чикиних савјета, да будем опрезан, јер да у тој опћини (као и у многим другима) влада раздор међу чиновништвом, те да је и то доста криво нереду.

— Начелник тужи потајно биљежника, биљежник начелника ; а обојица туже благајника. Благајник, опет, сложио се са својим кумом, жупником, па туже и начелника и биљежника, те тако не знаш с ким ћеш. Него, буди опрезан, — говорио ми је чика.

Мени се, ипак, највише свидио биљежник, и умолих га, да ми помогне, да нађемо стан.

Пријеђосмо преко пута у гостионицу. Стара жидовка, гостионичарка, необично угојена, на малим, пачијим ногама и са неразмјерно дугим тијелом, промукла и пискутњива гласа, сва масна и прљава, дочека нас у једној собици, из које суну несносан задах влаге и нечистоће.

Жидовка узе да хвали стан, говорећи, како ће сада, када ја заузмем собицу, бити у неприлици, гдје да дочека разну господу од области и суда, и још неке трговце, што често долазе у Т. да купују шуму.

Најзад каза цијену, и ја пристадох.

Опростих се са биљежником, који је хитао кући неким послом, те пошто и жидовка изиђе, узех да разгледам собицу.

Неки тежак, одвратан задах све ме јаче гушио. Разгледах по собици, не бих ли опазио шта, што заудара; ну не бијаше ништа. Приступих затим неком огромном, полуотшкринутом ормару, што скоро половицу собе запремаше, и отворих га.

Имадох шта видјети. Горе, са неколико клинова висјеле су неке старе рите и неколико кожа, а доље на дасци, бијаше, опет, право спремиште: хљеба, сира, сланине, лука, паприке, зелени и још неких ствари. Згади ми се, и зловољно залупим ормар, па пођем напоље.

Почео се мрак хватати.

Не знајући куда бих, кренух у опћину. Узех кључ од редара и уђох у собу, у којој сам имао сјутрадан да отпочнем рад. Бијаше тијесна, са необичним дебелим сводом и зидовима.

У осталим собама не бијаше никога; бијаху се већ сви разишли. Око мене владаше гробна, несносна тишина.

Сједох и наслоних главу на стари, климави стô, и узех размишљати, тупо, споро.

Дотле силом сузбијани осјећаји навалише сада, као рој пчела.

И немила чама, и осамљеност, и страх од нечега, и туга ради нечега остављеног и изгубљенога, све то јурну на ме у

исти мах, све се умијеша у неки тешки, тупи бол, пође горе, грлу, и узе ме стезати, гушити.

— Ама, зар је ово живот; онај *прави, стварни* живот, како га чика зове? — питао сам се очајно.

— Али ја не требам тога живота, — наставих, — нека њиме живи ко хоће, ја не могу... Ја не могу са овим људима, што се мрзе и туже... Не могу у оној жидовској јазбини... Не могу!... Нека иде све до ђавола!... Ја ћу, лијепо, сјутра зором, моје сандуче на леђа, па...

„Па куда?" — зазвони ми у ушима неки пријетећи глас.

И отпоче очајна борба између страха и жеље за слободом.

У томе часу зазвони поздрав Госпи.

Кроза ме прође нека струја, и сав се стресох. Као да је неко скинуо с мене тешке неке окове, стадох се дизати на столици; очи избуљих у мрак, а коса ми се диже.

— А-а-ave Maria!... шапнух, а сузе ми ударише. У тај ми се мах учини, да слушам божанску неку свирку, а сила се свијета сакупило око мене, па ме гледају мило и пријатељски, и тјеше ме...

Грудима ми се разли осјећај слатке утјехе и наде, измијешан са осјећајем неке радости, какве никада дотле не осјетих.

Оживјех... Зграбих шешир, изјурих напоље, па, као да ме нешто вукло, пођох према звуку звона. А његови силни, метални звуци разлијегаху се све јаче, улазећи у мале кућице сељака, дижући се и ширећи преко брда и долина, и губећи се тамо негдје, у даљини, у тихој јесењој ноћи...

— Ave Maria! — поновиx, дршћући од узбуђења.

Tà и овдје су људи; и овдје звона звоне!...

И ступих први пут у „прави и стварни" живот, како га мој чика зваше.

ОТОК МЉЕТ.

ДУБРОВНИК. ВИД ВУЛЕТИЋ ВУКАСОВИЋ.

Мљет! — *Terra incognita!..* Учени су калуђери светога Бенедикта имали славну *лавру* у Лагу, али ипак и Мавро Орбини мало или нимало оставио нам је о тим *Мљечанима.*

Мљетски *Свифт* јесте дум Ињацијо опат Ђорђи. Да, то вам *Гуливер* Дубровачки:

„Oj, Иване Гуливиере,
Гули муху по трбуху,
Да ти муха објед скуха,
У мјечићу руњавчићу,
На товару губавчићу ... “

За учене Дубровчане то је била земља *Лилипућана,* али „Hic Rhodus, hic salta“ ... То је мучно одгоненути и мучно је посегнути у живот те *Изландије*, Дубровачке *Туле,* из које бјежи скривен у *лукоћима* просте главице или свјећарице испод луча, исти чувени ауктор псалтијера Дум Ињацијо.

Мљећани су нашли гдје је средина свијета триста година прије *Галилеја,* па не ћеш да се *испред њих крене* један Дум Ињацијо? Eppur si muove — он — класични ауктор почетком XVIII. напише пародију *Марункову,* те се прије два вијека укаже диван фолклориста, па мислим да га се слабо позна у свијету, па би се иначе казало да је он први просуо шаку соли у својим „Spitzsagen“ — како би рекли наши учени сусједи.

Па, куд ћеш, нежите и белајете? С тобом Бог и анђели божји! Што ће нам Дум Ињацијево набасекање, што ће нам за повијест његова предрта шала?

Фолклора је најближа родица повијести, она је жива, а повијест, покојна баба, па не може ништа говорити.

Говоре учењаци о фолклори: „то је крв народâ...“

. Опростите, да вас увађам у мљетски живот, а хоћу не у име моје, него у име славе опата Ђорђи, који то заслужује, јер је вјешто прихватио њеке здраве моменте из мљетскога живота. Он зна како су се Мљечани и Мљецке китили, прича кад су први пут *виђели хоботницу,* да су побјегли у шуму, јер мислили да је *„сотона петонога“*. Да, познати су нам и *тенци* и *легроманти*... Нијесам Дарвиниста, па се не разумијем у *андроморфеизам,* стога дајем на дар натуралистима ону *тезу* о *постанку коза и Мљечана* и kontrario . . .

Ако ме ово не занима у мљетскому животу, јер повијест ваља да буде свезнана са животом, весели ме раскошност мљетска, бива најбоља им је храна „лој од бубрега“, а спавање у „ресачу бијељу“, „што би ијô и свети отац папа“ etc. Имају и „ткроње“ (цревље). Хоботница им је „мекуша“, а ко једе „мекуше“, јак је, те су му „сапи“ (плећа) од „аршина“, али има и „тресавице“ (грознице) од које се боји „Адам“ (човјек), те му уништи сапе. Осим „тресавице“ има жена те су вјештице, јер им је „крстак“ под носом.

Спомиње „бабу“ (откле Бабинопоље), дојкињу краља српскога Деше, којој дарова Мљет, а баба га даде на поклон калуђерима св. Бенедикта, али уз погодбу: — „Кад Мљечанин дође и уљезе у манастир, даће му калуђери хљебац круха и рочић (чањак) вина.“

И сад је укресана поврх улаза у манастир у Лагу слика бабина.

Жена у Мљету, која није *сињора* (пуштеница), него је доведена под „вијенцем“ с „алегранцом“ има право као човјек, те је слободна, што испада и из статута о. Мљета.

Али еклатантно причање Ђорђићево је о Мљетскому Хрељи Марку Бегочу, те је био чудо људурине, бива ухватио би у шаке четверовозну корабљу и принио би је у гору, а полугом би премјештао градове.

Што даље? Препишао би преко звоника у Дубровнику. Отац је био јуначина над јуначинама, а син му „Марко Дуда“, мудар и паметан, те је научио по скули како се сучу како прст дебели макарули и како се кухају у сиру и у маслу.

Осим тога био је Мљетски Солон, те им је оставио написан *законик* или *либро зелено,* па нека су били под Ду-

бровачком републиком, судили су мјештани по својим законима, имали *кнеза* из Дубровника те *ӣарце* из мјеста, т. ј. *ӣарце* и *суђе кременчане* (т. ј. криминалне), а ово је баш предмет, на темељу листина, овој расправици, бива с источне је стране наврх Мљета здвора село *Марановићи,* те неки мисле, да је то *каӣна,* бива село *Влашко.*

По свему је овому Мљет terra incognita, а како не ћеш? То нам говори Др. Л. Стули у посланицама:

I. „Sulle detonazioni della *Isola di Meleda* lettera del Dr. L. Stulli. Ragusa, per Antonio Martecchini 1823.“

II. „Sulle detonazioni dell' *isola di Meleda* altra lettera del dottore Luca Stulli dt Ragusa pubblicata a cura del Dottore Luigi Pistorini di Bologna. Bologna 1828. Presso Riccardo Masi.“

III. „Memoria fisica sul vulcano sottomarino dell' isola di Meleda nel circolo di Ragusa di Antonio Luigi de Romano già direttore delle fabbriche e de' lavori idraulici dell' I. R. Marina, già direttore delle pubbliche costruzioni della Dalmazia, socio di diverse accademie ecc. Letta nell' Ateneo Veneto il dì 10 Gennajo 1828.

Venezia dalla Tipografia di Francesco Andreola 1828.“

Карло Наталић и витез Гегалдић били су немирни, и у души и у тијелу, те су мислили, навлаш по причању Марина Стражичића, да ће букнути вулкан иза брда *Цирине* „che accollando nel verno l' orecchio contro il suolo alla scaturigine di *Dotschitsch,* si sente un sordo mormorio; e s' osserva altresì, che l' acqua lancia talvolta de' getti, per l' altezza di cinque piedi, fuori delle dette due aperture o vasche, inondando quel cratere, che vi si ravvisa.

И прије је удибина код Бабинапоља Осташевића (Rikavica)* распалила пуку машту својим звиждањем.

Господа су се геолози знојили и запијехали, а господин Романо уз велику бојазан закључио збиља с Орацијем:

„Si fractus illabatur orbis — Impavidum ferient ruinae“.

Ево како о том пише Вј. Клаић (земљопис земаља итд. св. II. стр. 245.):

„Године 1822-1824. изађе Мљет на глас ради чудновата природна појава, позната под именом мљетске детонације.

* U mjestu je Dračevici i svojina je Nikole Hajdića.

Било је то, као да сад с ближега, а сад с далека груне топ, а при том би се често земља потресала. Учењаци стали су којешта нагађати, а један предложи тја, да се све становништво пресели на Пељешац, јер да то грување није друго него вулкан под морем, који би могао сав оток уништити. Страшан страх завлада, а пошто је то трајало већ трећу годину, изашаље цар Фрањо I. учењаке Павла Парча и Фрања Рипла, да ствар истраже. О том појаву написа Парч цијелу књигу, те сведе цијелу ствар на једноставне мале потресе, који су се и касније чешће опетовали.“

А што се послије проћукало, кад се сва узмамила учењачка и неучењачка Европа? Мљећани добавили с некаква брода (не зна се како) пет-шест топова и обилно барута, па ће их смјестити у поземие скровите шпиље уз море и тако ће ти на часове да забављају учењаке и господу сенаторе... А зашто?

И то *сие тајна велика ест.* А како се није обазнало? Није се обазнало по оној старој мљетској. „Ко је убио кнеза?“ — „Бат!“ — „А ко је држô бат?“ — „Свак!“

И овдје нам фолклоре пружа руку, као и у оној, кад је апосто Павле лачан, гô и бос уз огањ у Прожури хитио змију у ватру да цмичи, те оставио на Мљету камен св. Павла проти змији:

„У име Бога и светога Павла,
Не бојим се змије ни другога врага...“

Досада сам ово истакао као неку преправу за развитак социологије на оному отоку, а сад би ваљало да пређем на разматрање развитка тла, бива тло даје подобан живот биљу, животињама и људима, бива каква земља, тако и жиће, па је Мљет разведен, на увалине итд., а опћење и људски одношаји? На то је помучно одговорити... зна се ипак да је статут отока Мљета састављен још око год. 1345., али су му установе још старије, те су споменуте године само забиљежени обичаји, који су били одавнина.*

Otok Mljet je bio za doba republike kao ultima Thule, a Mlječani smatrani kao lukavci i nastrani ljudi, te su ih Dubrovčani neprestano spominjali radi okretnosti i predrštine. — Sad pak tempora mutantur, et nos mutamur in illis...

KNEZ ALEKSANDAR SAPIEHA U DUBROVNIKU.

BEČ. Dr. JOSIP NAGY.

Poljski časopis „Świat Słowiański“ donio je u prvom svesku za god. 1906. članak pod naslovom Gundulić w Polsce, što ga je napisao dr. Henryk Glück. Pisac ide za tim, da prikaže, kako su Poljaci shvaćali sam ep „Osman“ a osobito slavljenje bitke kod Hoćima u njemu. On se obazire na misli Poljaka o tome i na način, kojim se je htjelo približiti taj ep Poljacima. Time se je dotaknulo i pitanja o rukopisima Osmana i o ljudima, koji su ih sakupljali. Riječ je ovdje o Aleksandru Sapiehi, o Mihovilu Bobrowskomu, o Andriji Kucharskomu, o Tadeuzu Lubieńskomu, o Petru Dubrowskomu o Leonu Potockomu o Aleksandru Przezdzieckomu i o Adamu Rzàževskomu. Poznato je, da je nekoliko ovih ljudi i posjetilo razne krajeve slavenskog juga, te osobito Dalmaciju i Dubrovnik a poznato je i to, da ovakova putovanja ispunjuju veoma važna poglavlja u povjesti slavenske filologije.

Odnošaji među Slavenima zanimaju mnogo profesora V. A. Franceva. Za povjest slavenske filologije veoma je važna njegova lijepa knjiga „Польское Славьновѣдсніе конца XVIII и первой четверти XIX. ст.“ izdano u Pragu 1906. U njoj nalazimo dosta vijesti i o onim ljudima, o kojima je riječ u spomenutom članku Glücka i iz nje možemo izvaditi mnogo podataka o raznim krajevima na slavenskom jugu, dakle i o Dalmaciji i o Dubrovniku. Treba spomenuti, da je Francev upotrebio veliki arhivalni materijal a osobiti je obzir uzeo na sačuvanu korespondenciju raznih lica.

Na str. 78-100. Franceve knjige riječ je o knezu Aleksandru Sapiehi i o njegovom putovanju po slavenskim krajevima. Želim, da baš tome putovanju posvetim ovdje nekoliko riječi i to smatram nekako dužnošću, kad ni Francevu knjigu ni spomenuti članak *Gundulić w Polsce* nijesam mogao da upotrebim za svoju

---

Op. Posto nemamo nekih slova poljskih, upotrebili smo, ł, š i ž a mješte nosnih *a* i *e* upotrebili smo à, è.

raspravicu *„Marko Bruère Desrivaux als ragusanischer Dichter“* (Archiv fr. slav. Philol. XXVIII).

Prije svega dvije riječi o knezu Sapiehi! Rodio se je g. 1773. u Strasburgu a živio je naj više u Francuskoj; sam mu odgoj bijaše u francuskom duhn. Poljakom se je ćutio i priznavao i sa saučešćem pratio tadanje političke prilike svoje domovine. Umro je god. 1812.

Prof. Francev pobilježio je nekoliko glavnijeh radova o njemu; a u kratko je o njemu riječ o povjesnim djelima o poljskoj literaturi (Vidi; *Chmielowski,* Hystorija Literatury Polskiej. Tom III. str. 32.; *Brückner,* Geschichte der polnischen Literatur, str. 289).

Vrijedno je istaknuti, da Sapieha obraća svoju pažnju krajevima na slavenskom jugu baš u doba, kad mu je rođena gruda barem po čuvstvu — Poljska — doživjela poraznih časova. I ako bijaše odgojen u francuskom duhu, on u to doba ne troši vrijeme u salonima u Parizu, već putuje po primorju Adrije, pohađa Bosnu i Hercegovinu i zaključuje svoje putovanje grčkim otocima i napokon Carigradom. On putuje god. 1802-1805., dakle baš u doba, kad se je tek počeo rađati neki interes za krajevima, koje on pohađa i za pučanstvo, koje u njima živi.

Ono što znamo o tom putovanju, zahvaljujemo samome Sapiehi; on ga je opisao i baš naj prije francuski. Jedan je dio preveden na poljski i izdan god. 1811. pod naslovom: „Podróże w krajach Sławiańskich odbywane w latach 1802 i 1803. przez X. S., członka kilku akademij i towarzystw uczonych.“ Francev govori na str. 79 pobliže o toj knjizi i spominje ostala izdanja. On je u svom pripovijedanju popunio vijesti iz te knjige onim, što je našao u rukopisnom materijalu.

Po predgovoru, kojemu je naslov *„Przedmowa do Podrózy odmienna od drukowanej“* izgleda, da Sapieha ima samo jednu određenu svrhu svome putovanju: on želi upoznati, kakav je utisak imalo tadanje stanje Poljske kod ostalih Slavena. Odmah pako govori jasnije o toj svrsi. Zbliženje sa slavenskim svijetom i proučavanje toga svijeta od velike je važnosti za Poljake; njihovo ravnodušje prama tome svijetu treba svakako pokuditi. Sapieha se ne upušta u to, da razjasni kakav bijaše odnošaj Poljaka sa ostalim Slavenima u prošlosti, on ne vjeruje onima, koji otkri-

vaju novosti na tom polju a vijesti o tim odnošajima kod rimskih i bizantinskih historičara nemaju za njega nikakve važnosti. Da se dokaže narodno jedinstvo Poljaka i ostalih Slavena, treba uzeti u obzir narodne običaje, jezik i fizički ustroj pučanstva. Onome, koji sumnja u takovo narodno jedinstvo svjetuje Sapieha: putuj u slavenske zemlje, govori poljski, naći ćeš gostoljublja i bićeš pozdravljen kao brat. Tako se treba baviti Slavenima, tako treba izučavati jezik, narav i način života. To je Sapiehino uvjerenje i prama tome uvjerenju udešen je njegov put. On se opravdava za sitnice o kojima piše, priznaje da se ne može držati ravnodušnim ni prama sitnicama, ako one samo dokazuju narodno jedinstvo Slavena.

Na svoje se je putovanje Sapieha pripravio vrlo savjesno, t. j. onoliko, koliko bijaše moguće prama tadanjim sredstvima. Žao mu je, što nam baš tuđinci davaju glavne vijesti o stranama, u kojima Slaveni žive, kad zna da su ravnodušni prama njima, da s prezirom gledaju na nje, a što je glavno, da ne znadu jezika i prama tome, ne mogu, da proučavaju narod i njegove običaje. Vrlo savjesno je proučio Fortisovu knjigu, *Viaggio in Dalmazia* i uzeo je sobom, poznaje Lovrićeve opaske na taj spis Fortisov i *Cassas, Voyage pittoresque en Istrie et Dalmatie,* te se je mnogo poslužio geografskim kartama.

Kad je Sapieha pokušao da opredijeli uzajamni odnošaj slavenskih plemena i koliko je koji od njih udaljen od zajedničkoga korjena, promašio je sasvim svoj cilj i pokazao svoje neznanje i nesposobnost, da sudi u etnografskim i filološkim pitanjima. Lako se vidi, koliko je nekritična njegova podjela svih Slavena na grupu rusku i na grupu hrvatsku. Vrlo je fantastično njegovo raspravljanje o narodnim nazivima a osobito obzirom na „Morlacy“ i „Polacy“.

Sapieha se na svom putovanju ponaša baš onako, kako se je pripravio i nastoji, da dostigne koliko je moguće opredijeljenu svrhu. Za putovanje bilježi uvijek nešto u svoj dnevnik; s narodom je u vrlo uskom odnošaju, te s razloga, da promatra njegov život, boravi kadgod i u samim kolibama. Kad je u gradu ili u kojem većem mjestu polazi samostane i knjižnice i zanima se za ostatke kulturne prošlosti. Baš za takova svjedočanstva o prošlosti pokazuje on smisla i čuvstva; vrlo ga se neugodno doimlje kad

opazi, da mnogi spomenici rimske dobi propadaju krivnjom modernih ljudi.

Sapieha je vjerojatno iz Beča krenuo u Zagreb i izgleda, da je posjetio Štajersku i Korušku. Iz Gorice je pošao u Italiju a povrativ se odatle u Trst, dao se je na svoje „slavensko putovanje“. I zbilja već se je u Trstu spravljao na svoje poduzeće; uzeo je kao pratioca nekog talijanskog glazbenika, koji mu je morao bilježiti motive iz modernih pjesama. Iz Trsta je pošao preko Rovinja, Pulja, Rijeke, Bakra, Kraljevice i Senja u Rab. U Rabu je pregledao nekoliko glagoljačkih rukopisa a onda se je preko Paga uputio u Zadar. Tu se je upoznao s drugom Fortisovim, s učenim Straticò i bijaše gostom kod porodice conte Borelli „dziedzica Wrany“. Posjetio je Šibenik, Skradin, Spljet, manastir Visovac, Knin, Imotski, pa Mostar, Stolac i još neka druga mjesta, te je napokon stigao u Dubrovnik.

Boravak je u Dubrovniku središte cijelog Sapiehina putovanja. O njemu pak nije riječ u spomenutoj štampanoj knjizi, ali nam prof. Francev o tome vrlo lijepo i opširno priča na temelju nađenih pisama. Dubrovačko pučanstvo pomišlja kao nekakvu smjesu elemenata raznih plemena, u kojoj se sasma gubi ona privlačiva prostota i oni prvobitni tragovi, na koji se je namjerio u Bosni i Hercegovini. Dubrovčani su mu slavni samo prošlošću; sada su oni zaboravili svojih otaca i nemaju s njima nikakve sveze. „Te ludy, do których siè zbližamy, sławne z tego, czym były, nie dajà postrzegaczowi tej przyjemnej ułudy, która towarzyszy uważaniu rodów, dobrodziejstwy natury jeszce nietkniètemi udarowanych. Tu zaczynajà siè narody sławne z swojej przeszłości a tym bardziej spodlone, gdy siè baczy na ich odrodzenie siè od przodków i na ich niewolè, w której jèczà. Przywaleni z jednej strony sławà swych ojców, której, jak słaba powieka blasku, znieść nie moga, z drugiej skaženi upodleniem, w którem pełzajà, smutne z powodu porównania malujà w oczach wèdrownika wyobraženie.“

Preko Trebinja stigao je u Dubrovnik 17. novembra 1804. odjeven narodnim odijelom bosanskim. Sam nam Sapieha govori o tom odijelu ovo: „Przywykły do noszenia zawoju, mimo wychowania i zwyczajów naszych. trzymanie ràk i nóg bez odzieży było mi już zwyczajnym, letkie tylko opanki, czyli chodaki skór-

zane służyły mi za obuwie, i w chodzenim po skałach czesto wygody onych doznawałem. Przy tem wàsy ogromne, nóż dlugi i para pistoletów za pasem; długa fuzya bošniańska na plecach — to wszystko w oczach Europejczyków, choć nadgranicznych, dziwny wystawiało widok. Ja zaš s mojej strony tak byłem do tego stroju nawykł, že mnie nawet przez głowè nie przechodziło, ze takowe przebranie wiècej awantury, jak podróžy dawało podejrzenie."

O njegovom dolasku bijaše već prije obavješten tadašnji ruski konzul u Dubrovniku Fonton; on ga je i dočekao na dolasku, ali se iznenadio videći u takovom odijelu i smatrao ga s početka Turčinom. U Dubrovniku se Sapieha imao sastati s nekojim svojim znancima, s kojima se bijaše rastao prije odlaska u Bosnu. Među njima bijaše i neki Salvadori, koga mu turinska akademija bijaše opredijelila za suputnika. Taj Salvadori življaše u veoma prijateljskom odnošaju s francuskim konsulom Bruèrom, prema kome Fonton bijaše vrlo slabo raspoložen. Prama tome se i sam Sapieha nalazaše u veoma neugodnom položaju; on kaže da je doživio takovih neprijaznosti, da je proklinjao čas, kad je došao u Dubrovnik. I on se sam bijaše sprijateljio s Bruèrom, koga veoma hvali, i zalazaše u njegovu vilu izvan grada. Fonton uhađaše njegovim koračajima i to je tako daleko išlo, da je jadan Sapieha morao jednom po noći i po užasnom pljusku ostaviti kuću Bruèra i poći k Fontonu.

Kao što su tadanje društvene prilike povukle Sapiehu u svoje kolo, tako nije on ostao hladan ni prama političkom životu republike. On je za svog boravka mnogo toga doživio, po čemu je mogao suditi, da su dani dubrovačkoj republici izbrojeni. O tim nam je pak doživljajima ostavio dosta bilježaka, koje imaju najviše važnosti s razloga što su napisane pod utiskom samih događaja.

Za Austriju kaže, da odavna s pohlepom gleda na teritorij dubrovačke republike, jer bi joj trebao s dva razloga: pomoću toga dala bi se spojiti Dalmacija s Bokom a drugo moglo bi se lakše djelovati na katolike u Bosni; sama joj Dalmacija bez Bosne ne vrijedi mnogo. „Widzàc zaš z położenia miejsc, ze posiadanie Dalmacyi, bez opanowania Bossyni, jest tylko cièžarem, znajdowała w Raguzie punkt najwygodniejszy do utrzymywania

porozumień swoich z katolikami w tym kraju, nie cierpiàcemi janzma tureckiego. Znajdowata tamze także łatwość wglàdania we wszystkie roboty i zwiàrki przez Moskwè za pomocà religii Greckiej skojarzone i utrzymywane. Co tym bardziej ten dwór trwożylo, im bardziej widziano w tym kraju przewyższajaca liczbè sektatorów Phociusza."

Kao što je Austrija preko Dubrovnika težila za Bosnom, tako je isto Rusija težila za Crnom gorom. Rusija se je dovinula u republici tolikog upliva, da se je mogla miješati u unutrašnje prilike i zahtijevati da se u Dubrovniku otvori ruska crkva. To je napokon i postigla. „Korzystajàc ze slabošci Dubrowczanów ministrowie Ruscy nad tà niemocznà Rzptà zwykłà, jak dawniej u nas, rozpościerali władzè, i tym može przykrzejszà, im mniejszej doznawali sprzeczności. Publiczne modlitwy za zdrowie Imperatora odbyte z oklaskami zostały, aby dadž poznać reszcie Europy, jak w krajach najbardziej oddalonych srzdziny swojej potègi szanowane sà jego rozkazy, i do jakiego stopnia jest stróžem i obrońcà wiary, która panuje." Engleška i Francuska i Francuska iđahu samo za trgovačkim interesima.

Nutarnji nemiri, razne stranke, pomanjkanje zaštite i novaca siljahu republiku, da primi sve postavljene uvjete. Sam je Sapieha čuo, da je to priznao rektor republike jednoj engleškoj deputaciji.

Spomenuto je, da je Sapieha vrlo cijenio francuskog konsula Bruèra; s jednakom mu hvalom spominje i sina, pjesnika Marka Bruerevića, koji je „posiađał jèzyk sławiański, jak rodowity Morlach." Njegovo životno stanje označuje vrlo bijednim. Priča, da je on proti očevoj volji oženio uzeo za ženu neku prostu djevojku iz Travnika. Otac mu s početka nije ništa znao za to vjenčanje; silno se je pak razljutio, kad mu je snaha kod prvog objeda skočila nogama na divan i jela samo pomoću prstiju. Mladi Bruerević je skoro ostao udovcem. Premda su ga i žena i dijete stajali mnogo žrtava, on je ipak muževno podnašao sudbinu i uvijek se je bavio perom.

Sapieha se u svom putopisu često obazire na dubrovačku povjest. Za izvor su mu služila sva poznatija djela a mnogo toga je zabilježio onako, kako je od koga čuo. Jasno predviđa skoru propast republike; iza potresa god. 1667. nije se mogla nikad

više pridignuti. Kod tog povjesnog dijela uspoređuje Dubrovnik s Mlecima. I ime „Dubrovnik“ tumači nam Sapieha i običnom tumačenju nadodaje ovo: „Ja sam w czestych przechadzkach moich kolo tego miasta, zaraz za bramà jego Plocia zwanàznalazlem w tuffie wapiennym jak najpiekniejsze wyciski bukowych lisciów, których teraz ledwo o szesć mil wglàb kraju znalezć mozna“.

Govoreći o savremenom životu u Dubrovniku, ističe osobito trgovinu. O dubrovačkim aristokratima kaže, da su veoma naobraženi i spominje nekoje od svojih znanaca. Dubrovačke pak dame ne mogu, po njegovom mnijenju, baš ničim zainteresovati stranca, pa ni samom ljepotom; u naobraženosti zaostaju kud i kamo za muškarcima.

Više se puta bavi naravnim položajem Dubrovnika i njegovom okolicom a razumljiva je stvar, da se je jednom morao osvrnuti i na unutrašnji ustroj aristokratičke republike, te i njega uporediti s mletačkim. Evo njegovih riječi o tome: „Rzàd ich jest zupelnie arystokratycznym i naród sklada siè ze szlachty, mieszczan i rzemieslników, lecz ci do Rzàdu nie nalezà. Cala wladza jest w rèkach szlachty“. Pa dalje: „Rada mniejsza sklada siè z siedmin Senatorów, pod prezydencyà Naczelnika Rzptej. W nim jest wladza wykonawcza i przyjmowanie zagranicznych poslów. Gdy ta magistratura poprzedzona przez Naczelnika Rzptej gdzie wychodzi, natenczas idzie przed niemi muzyka i 24 woznych palacowych w czerwonych togach, którzy sà nazwani po Slawiańsku Zdury. Lecz za mojej bytnosci pompa ta kończyla siè na dwóch piszczacych klarinetach, nie lepszych od tych, którychesmy widzieli dawniej w miastach naszych trybunalskich poprzedzać dobrze rozochoconych deputatów“. Karakteristične su i njegove riječi o rektoru: „Wladyslaw Jagiellonczyk, nasz Król, dal byl temu urzèdowi przywilej noszenia lańcucha zlotego i tytul Archi — Rektora — Ale szlachta zazdrosna swojich przywilejów sprzeciwila siè temu, i w ten czas tylko wkladajàna niego ten lańcuch, gdy przypadkiem w urzèdowaniu swoim umrze“.

Sapieha se je dotaknuo i karaktera Dubrovčana, a nije zaboravio ni narodne običaje a ni pjesme. Evo ovdje još nekoliko njegovih bilježaka o tome, koje nam podaje Francev. „O charakterze Raguzańczyków nic szesególnego powiedzieć nie mozna. Naród ten, zlozony po wiekszej czèsci z Slawian zwloszonych,

przez ustawicznosć handlu wszystkich miast kupczàcych musial przejàć postać. Jednakowo mimo ustawicznego z cudzoziemcami przestawania, widać w nich krew Slawiańskà, i to jedyne jest nakonice miasto, gdzie litteratura Slawiańskà w mniejszem zostaje opuszceniu, i gdzie mimo wszelkich cudzoziėmszcym znajduje siė jeszcze slad charakteru narodo wego". Osobito hvali dubrovačko gostoljublje: „Trudno znalezć na swiecie miejsca, gdzieby podrózny byl lepiej przyjėtym, i gdzieby goscinnosć bardziej kwitnėla". Interesantna su dva mjesta u kojima je riječ o narodnim običajima i o kolendama i s toga su razloga vrijedna, da ih se navede: „Kiedy kto odjezdza w daleka drogė, wszyscy jego znajomi i przyjaciele, zyczàc mu pomyslnej podrózy posylaja glowy cukru, i gdy go odprowadzajà do portu, znajome mu kobiety rzucajà z okien na niego ziarnem i lisciami oliwnemi. To wklada obowiàzek przywiezienia nazad goscińca". U drugom je mjestu riječ o kolendama. „W calej Polszcze niemasz tyle kolėd na Nowy Rok, ja w Raguzie. Ale te nie tak lada jakim, jak u nas, odbywajà siė sposobem. U nas pospolicie zwyczaj ten, przez lakomstwo i prózniactwo utrzymany, zostawiony jest tylko pospolstwu; tam przeciwnie zbierajà siė przyjaciele bez braku urodzenia, ukladajà piesń na pochwalė, lub przedrwiewanie osoby, dla której tė kolėdė sprawujà, i te plody wesolosci sà najczėsciej tworami dowcipu i smaku. Za mojej bytnosci koledowany bylem przez Antoniego Sorgė i Marka Bruyėra i zarėczam, ze najgladszym naszym piórom koleda ta nie zrobilaby wstydu. Taka kolėda kończy siė pospolicie na wieczerzy, danej kosztem chwalonego lub wysmianego temi piesniami. Ten zwyczaj powtarza sie takze w wiljė imienin kazdego, i przy tem ciasta i cukry sobie posylajà".

Čitalac će stalno pomisliti, kako je to, da se Sapieha ne obazire na dubrovačku literaturu; bilo bi naravno vrlo interesantno doznati, kako on sudi o tom veoma važnom momentu kultnrnog života. Sapieha sam kaže na jednom mjestu, da o tome misli pričati na kraju svog putopisa. „Lubo by tu bylo miejce wspomnić o ludziach slawnych w litteraturze Slawiańskiej, których wydala Raguza, jednak zostawuje onych wyliczenie do zakończenia moich Podróž, do których przylacze krótkie wyobraženie litteratury Slawiańskiej." Na žalost nemamo o tome dijelu Sapiehina putopisa nikakvog traga.

Kad se je Sapieha više ili manje obazreo na svaki momenat dubrovačkog života, nije mogao mimoići ni sv. Vlaha. Spominjući ga kaže ono što je sam doživio.

Napokon je i Sapieha ostavio Dubrovnik; i o putovanju uz Albaniju i Grčku do Carigrada ima spomena u putopisu.

Evo ovoliko je od prilike zabilježio Sapieha o Dubrovniku u svom putopisu; ne baš mnogo o prošlosti republike a više o tadanjem njezinom stanju. Te su vijesti svakako dostojne povjerenja, jer su napisane pod utiskom samih doživljaja. Sapieha je oprezan, te je prama tome smatrao svojom dužnošću, da mu treba biti dobro upućenim u ono, o čemu izvješćuje. No znamo, da nije bio nikakav slavenski filolog pa shvaćamo njegove grješke u hipotezama o međusobnom odnošaju Slavena. I subjektivno čuvstvo izbija kod njega na javu; njegovu ljubav prama Slavenstvu razabiremo iz zanosnih riječi koje posvećuje narodima koje je posjetio.

Spomenuli smo da se je Sapieha spremao na svoj put, ali svome putovanju nije odabrao stanovita cilja. Po svom se universalnom interesu razlikuje od Kucharskoga i Bobrowskoga, koji su baš u to doba putovali po slavenskim krajevima. Karakteristično je, da je on baš oštroumno shvatio tadanje političko stanje dubrovačke republike i to s razloga, što ga je sam odgoj na to nekako spravio.

O kakvim realnim resultatima Sapiehina putovanja ne možemo baš govoriti, ali možemo pomisliti i skoro pretpostaviti da ih je bilo, buduć on u uskom doticaju s ljudima koji su radili na znanstvenom polju i koji su u svojim krugovima (n. pr. kod grofa Osolinskoga) izvješćivali o resultatima svoga rada.

Evo baš na kraju svoga članka smatram dužnošću, da još jednom upozorim čitatelja na knjigu prof. Franceva, pošto ne bi bilo lijepo, da neko, koji bi se bavio ovom dobom dubrovačke prošlosti. ne uzme na nju obzir onako, kao što Kirchmayer, pišući svoju knjigu o padu dubrovačke republike, nije poznavao Jirečekov spis „Poselství republiky Dubrovnické k cisařovně Katiřině II, a Erber, sastavljajući biografije raznih ljudi iz prve polovice XIX. vijeka za svoju povjest zadarske gimnazije, nije znao za Jagićevo izdanje pisama Dobrovskoga i Kopitara.

OTROV.

KARLOVAC. JOZA IVAKIĆ.

Ja i Mađa već ne možemo ni živjeti zajedno. Kao čo'ek i žena mi već odavno ne živimo. Ne mogu je žive vidjeti, kad samo pomislim na ono ......

A ni ona mene. Kad u jutro ustane, pa se hvata svoga posla, samo se bûsa, a šuti, šuti. Al pogled njezin govori! Govori više i snažnije nego ikoja riječ.

Ne ću ja nju da gledam. I ne mogu da je gledam. Mrska mi je. Al ipak katkad se dogodi, da nam se sretnu pogledi.

Bože, kolika mržnja kipi iz njezina pogleda! U kapi bi me vode utopila, da može. Znam ja to i vidim iz onoga njezinoga pogleda.

Ai i ja sâm! I ja sam sasvim drugi. Kad se tako zamislim o sebi i o svom životu i o tome, kaki sam prema njoj, samo se čudim i krstim, odakle meni toliko pakosti i mržnje!

Bude tako nedjelja ili svetac, a ona se oblači. Znam dobro, kuda će. U crkvu. Al ja se ipak upopriječim pred njom, pa pitam pakosno:

— Kud se ti to oblačiš?

— U crkvu, — odgovara ona kratko.

— Lažeš, kujo!

— A zašto: kujo!?

— Ja kažem i opet: kujo! Jer ti ne ćeš u crkvu već tražit švalere, gade!

— Ti si gad! — prkosno rekne ona smatrajući maramu, da je metne na glavu.

A ja onda prekipim. zadršćem, ruke mi se stanu tresti ... I onda je zgrabim za kukmu i čupam joj kosu i tučem je, Bože, tučem .... Gruvam je šakama po glavi, po vratu, po leđima .... kud već smašim. Poderem joj maramu i košulju na njedrima .....

I oni obrazi njeni, jedri i rumeni, koje sad pljuskam i lupam šakama! Kako sam ih negda milovao i ljubio, da je sve odjekivalo po sobi! . . . . . .

Kad je se tako natučem i kad je izubijam, kad iskalim srce, onda samo klonem na stolac. Umoran sam i teško dišem. Gledam u nju onako raščupanu i izubijanu i odjedared mi je bude žao. Tako dođe mi. Požalim je, pa eto! Ko će ga znati srce ljudsko!?

I onda bi htio, da to nisam ni radio, da je nisam ni dirnuo. Al to mi samo tako časkom naleti, a onda opet nestane, prođe . . .

I ne ode to samo od sebe. Ona rasprši i ubije taka čuvstva u meni.

Onako iznemogla i izubijana stane kupiti svoje stvari: maramu, pregaču i sve, šta već s nje strgnem, pa me pogleda sva podbuhla i izubijana u licu, a višeput i okrvavljena. Mržnja, silna mržnja viri iz toga njezinoga pogleda.

A ne plače ona. Ne plače. A to mene najviše jedi.

Ponosna je, šta li?

Pogleda me tako, pa samo promrsi:

— Lopove!

A ja je onda i opet stanem tući i vikati i upravo urlati od bijesa.

Čuju komšije moju viku i psovke, pa dolete istrgnu mi je.

I tako je òbrâne.

— Ama nemoj, baća Franjo! Jesi l' ti krštena duša? Nemoj je tako tući, jer nije ona kriva. Sagriši mnogo čeljade na svitu, pa mu se i oprosti, a kako se ne bi njoj? Budi kršten! nije to vridno, a i grijota je.

I zbija sve to nije vrijedno.

Pa šta je učinila? Ono, što i tolike čine, pa im se i ne zamjera.

Sve ja to vidim i znam. Al evo, šta ću, kad ja to ne mogu zaboraviti?!

Onaj mi je nesretni dan uvijek pred očima. Kao da gledam sad sve, kako je bilo.

Vrućina ljetna pritisla, da ništa na svijetu ni da'nuti ne može. Pali sunce, misliš, izgoriće ti mozak. Znoj te sve polijeva i košulja ti se lijepi za leđa.

Ja ti se lijepo vraćam na stâna. Kad ja u selo, a ono imam šta vidjeti.

Odmah mi je već izdaleka bilo čudno, što nije tišina kô obično što je. Dabome zna se: u to doba sve po poljima radi, a u selu su samo reduše i djevojke. I onda je uvijek u selu tišina. Samo gdjegdje odjekuje otegnuta pjesma kakve djevojke, što sjedi gdjegod pred 'ambarom vezući.

E, a sad! Galama je to, vika.

Čudo je to meni i sve mislim u sebi:

— „Šta li je to, Bože!?"

Dakle kad ja u selo, a ono ti vidim, brate moj, puno selo soldačije! Došla soldačija u naše selo! I tu će — kažu — prenoćiti. Na maneveru su, kažu.

I pun ih je sokak. Stoje u rpama, razgovaraju se, puše. Neki nose vodu u kablovima, da napoje konje, neki opet sijeno. Samo mnogo ih je! Kô mravi.

Svuda su ih porazmjestili i ukonačili po selu, pa i kod naše kuće.

Kad sam došao na put pred svoj stan, nađem ja lijepo svoju ženu Madu s jednim lijepim soldatom. Pri rastanku se poljube, a ona će njemu: „Zbogom, mili; kad se vratiš kući pozdravi mi majku.

A i ona uživa, dabome. Ne ću ni da govorim. Zna se, kako je već to.

Ja sam stajao časak i sve to gledao. Bilo mi je, kao da me ko polio hladnom vodom. Za čas sam planuo i poletio onom soldatu, pa štapom udario ga po glavi. On nije znao ko sam ja, te časak bio omamljen, a onda se obori svom snagom na mene. Dugo smo se nas dvojica r̂vali i tukli na putu, dok nas ne rastave. I on je dobio batina, a bome i ja. E, a šta ćeš, tako je bilo! ne ću da lažem.

Mada je odmah pobjegla u kuću i nekud se sakrila.

Sutradan u jutro, već ranom zorom ostavila je sva soldačija naše selo.

— Zašto si ono uradila? — zapitam ja sutradan Madu.

Ona šuti.

— Zašto si ono uradila? — pitam je ja i po drugi put, a ona i opet šuti.

I neprestano je šutila i ni riječi mi nije htjela reći.

To je mene još više raspaljivalo, to je još povećavalo moj bijes. I kako sam je onda latio tući, tako, eto, i danas.

A ne volim ja to i ljut sam ná se, što tako radim. Meni se hoće života i mira. A ovo je pàkô. To se više nè dâ podnositi. Ja vidim: i njoj je teško kô i meni.

I slušaj, sit sam ja toga, sit preko glave. Nije u mene zlo srce. Ja sam njoj već odavno u duši oprostio. I svaki se dan u sebi obvezujem, da je ne ću više tući i da joj ne ću rđave riječi kazati. Al eto, šta ću, kad se tako zbude?!

Ružno je ono bilo, šta je uradila. I ona to zna, i ja to znam. I to je ono, što nam truje život i mladost. To se upopriječilo između nas kô kaki zid i rastavlja nas.

A kažem: htio bih ja, da lijepo živimo. I srce mi gdjekad zadršće od miline, kad je pogledam onako gipku i mladu. Pa onda ono njeno oko garavo! Sve mi rastu zazubice za njom. Mnogo je puta poželim, mnogo puta, a ne ću to da joj kažem. Ne mogu. Stid me je i pred samim sobom i pred njom. Pred njom i još više.

A kako bi to lijepo bilo, da okrenem drugačije!......

I kad se sjetim onoga našega života otprije, onda mi je još žalije sve to. Bili su to lijepi dani, puni radosti.

Bilo je tu svakake vragolije i šale i smijanja i mazenja i milovanja i svega...... Živjeli smo kao djeca mala.

Hoće li se još kad povratiti ti dani?

A šta i pitam?!

Ne stoji to samo do mene. Vidim ja to dobro. Ne mogu eto, da uklonem onu pregradu, koja nas dijeli......

Otrov je u mom srcu, a priredio ga je događaj onoga dana, koji ne mogu zaboraviti............

I taj otrov truje i moj i njezin život.

Ej, da ga je kakogod uništiti!......

Ja bih bio onda naj sretniji i naj zadovoljniji.

Ali... Kakvo je ovo pismo ovdje na stolu? Pročitajmo ga:

„Gospodinu"

— meni —

„Zagreb"

Otvorimo ga: „Rab 30. januara 1908.“

„Gospodine Mirko! — Kad mi sin Zvonimir u soldaćiji bješe u Zagrebu, Vi ste na njega navalili, jer je pred Vašom kućom pozdravio tetku Madu, moju sestru a Vašu suprugu, koju ne bješe vidio od svog djetinstva, otkada se ona iselila s Raba. Doznala sam pak od Vašeg jednog susjeda da Vi s njena sastanka sa sestrićem postupate s njom neblago.

Znam da je samo slijepa ljubav, koja Vas mori, otrovala Vašu inače blagu ćud.

Uhvam da ćete ozdraviti od te otrovi i da ćete me brzo obradovati blagom ljubaznošću prema Madi“.

„Vaša iskrena
Cvijeta“

— Za Boga! Sramote dosada za mene! Trčim do nje da mi oprosti i da se pomirimo.

ПОСЛЕДЊИ МРНАР ДУБРОВАЧКЕ РЕПУБЛИКЕ.

БЕОГРАД. Б. ЂАЈА, поморац.

Мимо Локву крви, кроз топовски дим, удишући мирис барута, освојачки Геније уздизао се на скрханим скиптрима. И тисућулетна, мала али знаменита Дубровачка Република, би осуђена да постане један од састојака у згради онога крвавога славолука, на коме се истиће оно страховито почетно слово N.

Двадесетседмога Маја 1806. године, чизма француског војника оскврне плочник славнога града и дубровачка слобода би и нестаде је. Градски зидови, неколико зграда и по која друга стародревна успомена још и данас причају научењаку о величанственоме граду; иначе Дубровник је данас само сенка од онога што је био, али сенка неизбледна.

* * *

Мало дана по француском заузећу Дубровника, у једном стрању у улици Лончарици, седало је неколико сељака и три мрнара; одело им је показивало шта је који. Они су били саставили две трпезе, те су скупа седели и пили вино које су точили у чаше из позамашног земљаног крчага.

Према овој дружини, на противној страни у стрању, седели су два француска војника у белим затегнутим панталонима, са црним докољеницама до преко кољена и плавим капутима са дугим реповима. Црномањасто лице, усукани бркови, оштри испитујући поглед и усправно држање тела покаживали су, да су то ветерани оне силне армије, која је дрмала Европом.

— Да су ми оне двије фаце од боје [1] на броду ће долфини суде, не би ми они за дуго онако безочно гледали; ријет би да смо ми овди у њиховој земљи, — гласно говораше један од она три мрнара, с упртим погледом у војнике,

[1] фаце од боје — Образи џелатски.

који га око у око гледаху и свој разговор прекидаше гласним смејањем.

— Ћути болан Марине, може бити разумију нашки; видиш како нас гледају.

— Па нека разумију; не би ме припали њихови бркови и репови.

Војници устадоше, а сељаци се и мрнари примакоше у збој и гледаху се; само Марин прати очима французе стиснувши уснице. Војници одлазећи дирнуше руком у шако, а Марин им врати поздрав и рекне: Сада ми је лакше, кад их немам прид очима.

— Баш си ти чудан; што ти чину Франчези? Ти би хотио да република удари на Наполеона! Што можемо ми изгубити? Овако смо мали оволишни, а под Наполеоном би били највећи на свијету, а не — ... Марин прекиде Ђурин говор ударивши снажном песницом по трпези викнувши:

— Највећи сужњи на свијету, то би били, лудоњо једна; теби није ништа звати се својим именом има више од тисућу годишта? За тебе је лудост навегат по свијету под нашијем барјаком, бити народ, славни народ, разумијеш ли несретниче! Ти мислиш, бити дио једне велике шарене државе да је то срећа, је ли? Служити великог госпара теби је боље него бити свој, мали али слободан народ и слободан човјек, — и то рекавши обрише чело и испи једним гутљајем чашу вина, пак испусти из својих џиновских прсију неки страховити жамор, нешто ближе лавову режању него ли гласу човечијем, и живчано потресен стаде тапкати прстима по трпези.

— Немој се једити, — рећиће један од сељака, отац мрнара Луке, — он је још млад, тек му је двадесета, пак се опио, ходећи по свијету, именом Наполона Банапарта; а знам ти ја како би нам било, ако би франчези остали у граду. — На што ће други сељак, старији син говорника:

— Нијесу баш, ћаћа, наши госпари према кметовима као што су негда били, а говоре, да би Полеун подијелио земљу кметовима.

— Сине мој! пуно се свега говори. А што баш мислиш да би нам боље било, да нам даду земљу, пак нам натоваре хараче и шта ти ја знам, као што се плаћа ето ту у Ерце-

говини а, као што нам је Лука говорио, и у Италији и Инглитери, ђе је он путовао. Ми ти оно госпâру што је његово, као што му од пантивијека давамо, пак, Богу фала, ништа нам не мањка.

А синови по мору! — тужним гласом рећи ће сељак, који је био отац трећега мрнара. — Ето јединац, пак ћу опет без њега.

— Па на то смо се обикли, — одговори Лучин отац, — ко год је близу мора, морем живи. А што мислиш, под Францезима било би ти боље, јели? Грђе болан, а мјесто мрнари наша би дјеца били солдати. Овако имамо наше бродове, пак их чува Свети Влахо.

— Чува, слава му и фала, — сви сељаци скупа рекоше и нагнувши главу, отвореном десном руком гурнуше са чела ка затиоку сарук, који им омотаваше фес на глави.

— Неће, болан не био, они за дуго остати; само док се одморе, — настави Лучин отац; — него да ми идемо, дјецо, пу̑т Гружа, пак ми прије нoћи дома а ви на ваш брод.

Плате вино и крену пу̑т Гружа.

— Само да се ухитим брода, — говораше успут Марин, — па макар не партили[1] сетеману[2] дана, нећу ти се макнути с брода, само да ми је не сусретати сваки час ове репате солдатине.

— А како ти не сметају кад су у франчи? — упита га Лука.

— Онда су они дома; ја их не мрзим, они су ми најмилији од свијех другијех народа, чак су ми по свијету мили, али далеко их од нашега Дубровника, па да би пун Леверин[3] напунили жутијем наполеонима. Ја немам ништа и никога. Нијесам познао ни оца ни мајку, обоје ми је умрло, кад сам био мали; све што имам то ти је на мени и у мојој скрињи,[4] пак сада да не будем ни Дубровчанин. Е, душе ми моје, ако се то догоди, нећу никада више дома, а никада ни на дубровачки брод, ако над Орландом[5] и на пику[6] буде ма каква бандијера, сем ове под којом навегам ето двадесет и три годишта.

---

[1] Партит — отпутоват. [2] Сетемана — седмица. [3] Леверин — једна тврђава дубровачка. [4] Скриња — сандук. [5] Орландо — камени кип над којим се у Дубровнику дизала застава. [6] Пик — место на броду где се диже само народна застава.

— Већ толико идеш по мору! — примети зачуђено један од дружине.

— Било ми је петнес годишта, кад су ме господа укрцала као сиромаха, јер тетка која ме отхранила и она умре, а ето ми је сада тридесет и осма. Свуд сам био ђе наши иду; никада, фала Богу, нијесам се с бродом разбио, никада ни у Кварантини био, а нијесу ми никада капетани рекли ни „ђаво те однио“, а био сам и с Вулетићима, и с Дубравчићима, и с Јакшићима и са још неким од њих, који не ће отићи у Рај у штивалама;[1] али брате то су Дубровчани па, и ако нијесу властела, складни су и госпари су; видиш, и ви из села сте складни, а то је све учинио наш властелин. Е, не ћу ја, а не бих ни могао, у мој Дубровник, када њим не би наши госпари заповиједали.

Све до Гружа сам је Марин одржавао разговор узбуђен помишљу, да на Минчети и на Ловријенцу[2] може бити други војник сем солдата дубровачкога, и да се над Орландом може вити ма која застава сем беле заставе Светога Влаха.

Када стигоше до Кантафига,[3] оба Маринова друга ижљубише се са својтом, која их је допратила, а и Марин се с овима рукова, па се наша три мрнара одвезоше чамцем на полаку[4] „Libertas“ која је стајала укотвљена насред пристаништа, готова да крене у соврњи[5] за Црно Море.

II.

У Марсељскоме пристаништу, Saint-Jean, привезан уз кеј међу бродовима свих народности, налазио се и „Libertas“. Он је од подужег времена у Марсељу, где је искрцао жито, а сада крца разне тргове за Александрију. На њему је и сада Марин ког је капетан још лане поставио за нострома. Освану нова 1808 година. На пет—шест бродова лепршала се позната бела дубровачка застава међу шареним заставама других држава. Пред вече на полаци ностромо Марин с једним крмаром спустише заставу и док је свијаху рећи ће Марин:

[1] Штивале — велике чизме. [2] Минчета и Ловријенац — Дубровачке тврђаве. [3] Кантафиг — место у Гружу. [4] Полака — врста брода са три катарке. [5] Соврња — терет потребан за одржати брод у равнотежи.

— О мало да се синоћ нијесам побио у кафетарији[1] с некијем мрнарима фажолонима[2] за ову нашу лијепу бандијеру.

— А зашто — упита га крмар.

— Некаква гнусна;... па и ти је познаш: Georgette Sauterelle...[3]

— Коњиц! знам је, кријешти да те заглуши.

— Па добро, изишла ти на шену[4] омотана франчезом бандијером, па ти канта[5] славе Наполеонове и из једнога кошица вади бандијеру за бандијером свијех земаља, које је Наполеон освојио; напосљетку извуче и нашу бијелу, а у мени срце да пукне од једа, али мучим... што могу да учиним? Нас пет—шест, а њих стотина, а и у својој су земљи; само појмљиво слушам, што ће говорити о републици; знам доста франчези, пак сам напео уши. До мене неки фажолони, са којим сам се упознао од како смо овди, пак се осмјехну и гледају ме, а ја само бркове грицкам. Када „Коњиц", пошто је отпјевала славу старе републике, рекне, да ће тек сада велика постати под закриљем орла, ког је велики Наполеон посадио на врх високијех кула величанственијех фортеза, мени се заблијешти, поцрвеним као рак и викнем. *Jamais ça, nom de Dieu!*

— Нетом сам викнуо, зграби ме онај Франчез који је сједио до мене, али то као пријатељ, да ми спријечи викати. Они наши, мислећи да Франчез хоће да ме бије, прискочише му, те држ' десно, држ, лијево; дође пулиција и рашћера нас. Добро што се овако свршило, да ти нијесам провео старо и ново годиште у тамници. — ... Након тренутнога ћутања дода полугласно: — Може бити да је боље било да су ме одвели у тамницу и да су ме тамо заборавили, док не цркнем.

— Ко ти зна што ће бити с нама, мој Марине; свашта се говори.

— Чуј ме! било што било, ја му нећу бити мрнар франчези, а још мање на нашему броду бити Франчез — и то рекавши Марин потапка по умотаној застави и дода: — На

[1] Кафетарија – Кафана. [2] Фажолини -- подругљиво име којим наши мрнари називају француске [3] Sauterelle Скакавац, дубровачки „Коњиц". [4] Шена — позорница. [5] Канта — пева.

нашијим бродовима само под овом, или под ниједном, — и одоше пу̂т про̂ве.[1]

* * *

Тридесетпрвога јануара 1808. године, француски генерал Мармонт у име Наполеоново саопшти дубровачкоме Вијећу, да од тога дана република не постоји, и над седим бедемима тробојница и орао заузеше место беле заставе и Светитељево.

Капетани дубровачки, који су се са својим бродовима налазили у страним пристаништима, добише налог од дотичних власти, да морају истакнути француску заставу, јер да Дубровник као држава више не постоји, нити бела застава са светим Власима има даље заштитно право, пошто је избрисана из списка државних застава.

Капетан на полаци „Libertas“ с болом у души и са сузним очима саопшти овај свршени чин својим мрнарима сазватим на касару[2] и нареди, да се одселе истиче само француска застава.

Забезекнути мрнари згледаху се; изгледали су као да су се разбудили из тешке грознице; погнути и занемели упутише се пу̂т прове, сем Марина који одлучно рекне:

— Мени, шијор, молим вас, справите конат.[3]

— А зашто? — упита га капетан.

— Зашто! то ви питате? Ви капетански син од толико кољена, ви Дубровачко дијете као и ја?! И да сам мислио остати на броду, сада не бих.

— Што би ти радио? ваљда би урадио на онај Форт сан Жан.[4]

— Ја бих, шијор,[5] у договору с осталим капетанима отишао овдашњој власти и казао бих, да ви капетани то не можете извршити и оставио бих брод, или би га запалио прије него бих на њему развио неку другу бандијеру. Они нас нијесу добили ни на сабљи ни на картама, ја бих... Глас му је бивао све промуклији, док не зајеца и прошапута: — Одмах конат — и оде се изјадати са својим друговима.

---

[1] Прова — предњи део брода. [2] Касар — стражњи део брода. [3] Конат — рачун. [4] Форт сан жан — тврђава на улазу пристаништа Марсеља. [5] Шијор — господине.

Након два — три дана, била је недеља, Марин се упути пут „Libertas“ да се опрости са својим друговима, јер је као сутра одлазио на пут за далеку источну афричку обалу Мозамбика са једним португалским бригантином, на који се укрцао пре два дана. Када је стигао до брода, угледа француску заставу гдје се гордо вије на дубровачкоме броду. Застаде и намргоди се, као да му се нешто згодило; окрене се и оде откуда је и дошао.

Кад настане ноћ, Марин се после поноћи дошуља на кров „Libertas-a“; никога будна не затекне. Као лупеж привуће се месту гдс су се чувале заставе, узме ону највећу удављене републике, и пошто је пољубио свећеву слику, завеже заставу на мрлин и издигне је испод пика. Погледа је како се бели у тамној ноћи и прошапута: Збогом! Ја сам те посљедњи пут дигао на твоје прастаро мјесто, ја сам дакле и посљедњи мрнар наше републике!

Спузи се на кеј и посрћући као у неком пијанству, једва се успне на свој португалски брод, где се завали у постељу.

Сутра дан Марин отпутова сам са Португалцима пут црне Африке, а капетана „Libertas-a“ позове власт и казни га са стотину франака глобе, што је против добивеног налога истакао заставу бивше републике.

— Ово је Марин учинио — мишљаше капетан плаћајући глобу, и није нимало зажалио, чак му је и мило било.

III.

Након пет месеца грозног путовања, стотину пута отимајући се из загрљаја смрти, преболевши тешку бољку шкорбут, гладан, жедан и изнурен стиже наш Марин на обалу Мозамбика. Он сада говори изврсно португалски и био се спријатељио са својим новим друговима. Брод сав расклиман, никада се није вратио у Европу, него је вршио кратка путовања дуж обале мозамбичке, а на њему је и Марин путовао још шест месеца, пак се с једним Португалцем настани на једно мало острво Коморскога острвља, и ту живљаше од рибања и продајући разне намирнице маленому становништву онога островцета. Ствари за трговину доносио им је један бродић са обале Афричке, које је једном годишње обилазио растурена острва дуж канала Мозанбичког. Друг Маринов

умре после две године друговања, те Марин остаде сам Европљанин међу урођеницима црнцима и Арабљанима. Течно је говорио урођенички језик а њихову се начину живота потпуно прилагодио, и пре него што истеће трећа година његова бављења на острву, ожени се младом урођеницом Арабљанком. Она му роди сина, а кад детету би три месеца, однесе га отац до обале морске, окупа га у бистроме мору и назове га Влахо. Жена и дете допринесоше те се Марин у неколико отресе црне сете и туге, која некадашњега веселога јуначину беше претворила у ћутљива, болешљива човека, и по неки зрачак магловите наде севне сада у утрнулом срцу нашега Дубровчанина.

Мало потраја ово душевно затишје, јер, тек што Влахо протепа прве речи, умре Марину жена, и сада сав свој живот посвети само неговању сирочета; једино осећај родитељски још живљаше у њему.

Урођеници, који су Марину гледали нешто савршеније од себе, доносили су му све што му је требало за његов живот са дететом, и поштовали су га као некога заслужнога старешину, захвални што их је многоме поучио, саветом им помагао и лечио их од неких болести.

Када Влаху би шест година, отац га отпочне учити читању и писању, те тако дете научи доста наших речи. Марин му је најрадије причао о републици. Љубав према своме јединцу учини да Марин сада зажели вратити се у свет, кога се био одрекао. По зачетку ове жеље, први пут када стигне на острво урођенички бродић, који одржаваше редовну и ако ретку везу између островља и обале мозамбичке и мадагаскарске, Марин оде на разговор с капетаном, како би удесио свој прелаз са сином на копно Африке, пак првом приликом за Европу, а с временом можда и у Дубровник.

Када се састао са капетаном, овај му рече, да има на своме бродићу једнога мрнара Европљанина, који је страдао при једноме бродолому на Мадагаскару. Марин, мешајући нашки са португалским и урођеничким језиком, представи се беломе мрнару, који се убезекну од чуда, када позна у ономе урођенику са Комора свога земљака, а заиста је врло тешко било разликовати Марина од осталих Арабљана.

Тренутна је била радост полуподивљалога Дубровчанина, када је загрлио једнога свога земљака, након дванаест година својевољнога прогонства из образованога света, јер од свога земљака Марин сазна за пад Наполеонов и како још од 1814. године Дубровником и целом Далмацијом влада Аустрија и ово причање он заврши речима:

— Сада уз звецкање сабаља чујеш скоро само тудешки [1] и мађарски говор. Младост бјежи ђе ко може, а највише на туђијем бродовима, док се дочепа Америке, јер су наши бродови изгубили привилеђија, пак их нестаје из дана у дан, као што нестаје и властеле. Ето и ја нијесам био дома има четири годишта, а и не иде ми се!

По свршеному причању, Марин стисне десницу своме земљаку и из дубине му срца покуљаше ове речи: — Никада више не ћу међу бијеле, а камо ли дома. Што смо ми толико зријешили и зашто нас је Бог овако педепсао да изгубимо нашу славну републику! Збогом . . . Никад . . . Збогом! — Ове три последње речи промуца љубећи свога земљака, па побегне без обзира, врати се у своју колибу, загрли сина и рекне: — Овде ћемо сине умријети.

Марин настави васпитање свога сина, а само за то и живљаше.

Влахо се развијао тјелесно и умно да се не може боље пожељети и био се приближио десетој години живота, када на островцету овлада страшна заразна срдобоља; половина становништва помре. И Влахо се разболи. Тужни Марин за осам дана није испустио из наручја свога јединца. свој циљ живота, свој свêт.

Једне ноћи уморан, гладан, несвестан од сна, — заспа......

Ко зна колико је спавао ......

У неко доба се трже осјетивши нешто хладно на својим грудима!

Укочено тијело мртвога Влаха стискао је грчевито у свој загрљај!! Пољуби мртво дијете, али се не заплаче, већ рекне: И боље је!

Положи мртвога Влаха на асуру; на груди му постави инкуницу Светога Влаха, још једном пољуби ледено чело,

[1] Тудешки — немачки. Немци.

шћућури се на асуру, замисли се с упртим очима у свечеву сличицу и након подужег времена прошапута: „Ево ђе нестане посљедњег мрнара дубровачке републике . . . .“

* * *

Седамдесетих година прошлога века, један француски трговачки брод, обилазећи острвље около Мадагаскара, упути капетан свога помоћника са четири мрнара чамцем на једно островце у Коморском острвљу. Један међу мрнарима у чамцу био је Далматинац, који се скамени од чуда, када ћу једнога урођеника изговорити реч „Дубровник.“ Овај Далматинац сазна од урођеника, који натуцаше француски, за Марина, који је са сином некада живео на острву. Отац урођеников познавао је Марина, те је пред смрт дао своме сину један завежљај с налогом, да га преда ономе беломе човеку, који буде разумео реч „Дубровник“; син ево тако и уради.

У завежљају беху две књиге наших песама и још неке мале успомене и на прекиде забелешке из живота Маринова од оне ноћи, када је последњи пут уздигао заставу светога Влаха, па до смрти свога јединца, а по свој прилици и до своје једновремене смрти са сином, јер се забелешке свршавају овако: Влахо до мене лежи и ја идем са њиме.

По Мариновим белешкама написана је ова прича.

ĐURAĐ BRANKOVIĆ SMEDEREVAC
I DUBROVAČKA REPUBLIKA.

VUKOVAR, SRIJEM. MILAN PAVLOV JOVANOVIĆ.

Đurađ Branković, posljednji od srpskih vladara, zastupao je formalno vladarsku čast; njegovi novci od 1427.-1457. godine posljednji su koji ćirilicom ispod čekića iziđoše te i ovo ručno djelo odvojilo je onda među svim sličnim srpskim toliko krasotom koliko i vrijednošću i mogoše se takmiti sa prvim jevropskim novcima onog vremena.

Đorđe je vladao punih 30. godina burnim udesom srpskog naroda i držao se zaista narodne politike, a to je odgovaralo ne samo onom vremenu, nego bi moglo odgovarati današnjemu; jer je Đurađ sam sobom i ničijom pomoću stvarao prilike povoljne položaju svome i svoga naroda, naravno, koliko je bilo u snazi njegovoj i njegovog naroda i najposlije jer je bio potomak porodice, koja imala jak utisak na srpski narod pored sviju njegovih demokratskih osjećaja. Đurađ, ne mogavši popuniti Srbima nekoja mjesta, naročito pridvorna, nije se po običaju srpskih vladara služio Grcima, nego Dubrovčanima, srodnim narodom, a naprednim u prosvjeti. U politici je Đurađ bio vjeran iskreno dubrovačkoj republici, nu i Dubrovnik je naj bolje služio Đurđevim interesima.

Đurađ pored svog otvorenog đuha, nije ni za dlaku ustupio blagočasnom značaju inih srpskih vladara. Sem što sagradi mnoge crkve i zadužbine, skloni Dubrovnik, da plaća Vilindaru godišnjicu, koju se obveza još caru Dušanu silnom a nakon bitke kosovske prestade plaćati. Primivši u Beogradu despotstvo, prvi korak bješe Đurđu da popušta dubrovačke sužnje, koje pozatvora Stevan, kralj bosanski, u Srebrnici, te da potvrdi povlastice koje srpski vladari bijahu dali dubrovačkoj republici. Ovijem je Đurađ dvoje postigao: što ga Dubrovčani potpomagaše materijalno i moralno suprot Mlečića i Turaka.

Potukavši Đurađ g. 1424. u proljeće Mlečiće i otevši im Skadar, za koji mu moradoše plaćati godišnjega danka 1000 dukata, posla mu Dubrovnik naročito poslanstvo u Skadar čestitajući mu pobjedu i pozivajući ga u Dubrovnik, kome Đurađ mnogo učini vraćajući se u Srbiju. Videći slabost i rastrojstvo Ugarske, starao se Đurađ za druge saveznike i uputi se Baru svome u svako doba vjernome gradu; nu Murat poznavavajući preduzetnost Đurđevu, poboja se, te preko svojih poslanika zaiska Đurđa u Baranâ; ali on sa svim svojim blagom, kojim htjede one krajeve podići, dođe u Dubrovnik, gdje ga odlično dočekaše. Murat, pred kojim Evropa drhtaše, iska Đurđa i od Dubrovčana, no Dubrovnik ne izdade Đurđa, nego svojim brodovima otpravi u Dalmaciju, otkud ovaj dođe u Ugarsku kralju Vladislavu, koji ga radosno primi i u društvu Sibinjanin Janka povrati u svoju državu.

Đurađ je proputovao cijelu Jugoslaviju. Idući iz Budima u Bar, udario je preko Zagreba i Bosne, a iz Bara pošao u Budvu Crnojeviću, gospodaru Zetskomu (crnogorskom), odatle dođe u Dubrovnik, pa kroz Hrvatsku u Ugarsku. Po ovome je Đurađ težio još u ono vrijeme da sjedini jugoslavenske državice suprot Muslimanstva nalazeći naj veće garancije u sebi i u svojoj vlasti. Đurađ, strahom nadvladan, ostavi sve svoje blago u Dubrovniku; Dubrovčani pak uzeše od njega priznanicu „вся якоже и яаже съ мном принесохъ, такожде и отнесохъ со собом“ i tako sve srpsko blago, došavši u ruke Đurđeve, osta u Dubrovniku.

Istina je, da Đurađ ostavi silne novce i ine bogate stvari u Dubrovniku, no i istina je, koju i sam Đurađ u svojim listinama tvrdi, da je podigao i uzeo opet na se u razna vremena od 1421.-1455. g. sve svoje iz Dubrovnika. Đurađ umr'e g. 1457. u Smederevu. Dubrovačke ga listine zadnji put spominju g. 1455. Ali već g. 1457. slali su Lazar i Stevan Branković, sinovi Đurđevi, svoje poslanstvo u Dubrovnik, da dignu blago, koje dade Đurđe na ostavu i koje primi Damjan Žunjević-Žurković 29. novembra; no odavde ne smije se zaključiti da je Đurađ umr'o 1456.-1457. g., ova tražba sinova mogla se i za njegova života dogoditi, jer Đurađ možda ostavljajući u Dubrovniku svoje blago, odredio je u isto doba šta je čije, te sinovima još i za svoga života ostavio na raspolaganje, jer 18.-XI. 1447. g., dakle punih

deset godina prije, iguman Jerkosije i kaluđer Đečić, poslanici Grgura, Đurđeva sina, primiše sve, što je bilo njegovog dijela; prema tome držim da je Đurađ umr'o ili pri svršetku 1457. ili početkom 1458. g., a neki tvrde da je umr'o u petak 24.-XII. 1456. u 1 sat poslije podne te bio pokopan u mjestu Krivarici. (Schafarik 79. Гласник X. 273. XI. 153).

Vidjeli smo da je Đurađ iskao utočište u Dubrovnik, jer se nadao da će ovdje moći odahnuti dušom bar u pogledu brige za svoju ličnu bezbjednost, pošto je Dubrovnik bio poznat s iskrene zaštite knezovima, koji su je u njemu tražili. Nu ni u slobodnom Dubrovniku, gdje su njih toliki nalazili zaklona i mira, ni u toj tako gostoljubnoj općini, ne nađe stari despot niti mira, niti stanka. Jer saznav njegov nepomirljivi protivnik sultan Murat da je Đurađ u Dubrovuiku, da kupi vojnike, uređuje svoje konjaničke čete i da najmljuje dubrovačku vlastelu, kao oprobane i čuvene vođe za upravljanje njegove vojske, pošlje svog poslanika sa pismom na dubrovačko vijeće u kome ih opominje na sreću svog oružja i velike uspjehe svoje i predstavlja im opasnost koja im od njega prijeti. U isto im doba predočuje da to sve mogu od sebe otkloniti samo jednom jedinom uslugom, a to je predajom despota Đurđa u njegove ruke; za tu predaju oprostiće im jednogodišnji danak, poklanja im sve blago despotovo, koje se nalazi kod njih na ostavi kao i ono što ga još uza se imade, te im obećava da će im dati svu zemlju despotovu između Kotora i cijele Bojane, kao i vječiti mir i vjećiti savez. Toga radi dubrovačko vijeće pozva Đurđa da što prije dođe k njemu. Kad se Đurađ prikaže vijeću, sasluša želju Muratovu, te se tom prilikom uvjeri o iskrenosti dubrovačke vlade prema njemu. Tada despot, da ne bi bio vinovnikom nesreće i štete ovom gostoljubnom gradu, obeća da će se kroz koji dan udaljit iz Dubrovnika, te tako to izvrši, te pođe kako smo pripovidjeli.

Znatnost je dakle ovog despota velika, jer je on radio na političkoj samostalnosti i uskrsnuću Srbije, a bio u prijateljstvu s Dubrovčanima, koji su mu odvraćali jednakom iskrenosti.

KAKO DA OVJEKOVJEČIMO SPOMEN DUBROVAČKE REPUBLIKE?

ZAGREB. FRANO T. CVJETIŠA.

Mislim, da mi — kao ljudi demokratskog mišljenja — nemamo razloga, da osobito žalimo za padom republike dubrovačke. I ako se ponosimo kulturnim i ekonomskim tekovinama starih Dubrovčana, ne može nam biti mio oblik vladavine, koji je pogodovao samo jednom sloju pučanstva, vlasteoskom naime, a širokim je masama naroda kratio ona prava, koja im kao ljudima i građanima pripadaju. Ali nam — kao slobodnjacima — nije svejedno, da li smo domaćom nepravdom privremeno u svojim pravima prikraćeni, ili smo robovi sinji, koji moraju ljubiti ruku, te ih po obrazu bije.

To je eto uzrok, da nam, sa pustog Srđa na Minčetu i Lovrijenac gledajući, misao hita u prošlost, a čitavo nam biće obuzimlje čudno neko čuvstvo, koje se sa rezigniranim uzdahom stiša. Bol, koju pri tom ćutimo, nije samo bol *Orsata Velikoga,* već je prodahnuta *slovinskom* čeznjom Gundulićevom. Htjeli bismo, da je riječima iskažemo, ali usta naša zanijemiše, slušajući priču o onijem, koji u tamnicama dubokim istruhnuše . . .

No manimo se sanjarija! Dubrovačka je republika oborena i ostaje nam samo spomen njezin, da ga dostojno proslavimo.

Ali kako? Zar rasvjetom i barjacima, prangijama i govorima? — Ne. Na takav se vašarski način ne slavi spomen svoje državne slobode. Jer nam svrhom nije, da postignemo časovit efekat, podražujući vanjska ćutila, već da se same duše domognemo. Imamo da u taj čas oživimo slavne tradicije svoga grada, da ponovno povede kulturno kolo na slovenskome jugu.

Savremeni Dubrovnik niti može, niti smije, da teži za povratkom *prošlih* dana. Vrijeme je zamelo tragove na stazi, koja k prošlosti vodi. Kulturni napredak čovječanstva i nove prilike,

koje nastadoše razvitkom civilizacije, obrta i trgovine, stvoriše za Dubrovnik nov položaj. Osobito u razvijanju političke, kulturne i ekonomske snage našega naroda pozvan je on, da vrši vrlo važnu zadaću.

Kao što se svaki novi događaj nadovezuje na one, koji se prije njega zbiše, tako je i zadaća, koju su današnje vrijeme i savremene prilike namijenili Dubrovniku u odnošaju sa njegovom slavnom prošlosti. Dužnost je pak svih sinova Dubrovnika, da uznastoje shvatiti tu zadaću i sve moguće doprinijeti, da se izvede.

Ali često razne okolnosti priječe jasan pogled, koji bi sve prozreo i dokučio. Sitnice svagdašnjega života svrću ga postrance. U velikim samo momentima ispolji ono, što kroz toliko vremena ne mogosmo da uočimo.

Jedan od takovih momenata je proslava pada republike dubrovačke. Vodeći računa o savremenim prilikama i predajući se prošlosti, ako smo i malo svijesni o značenju svih onih događaja, koji se od početka našeg narodnog bivstovanja do u naše dane zbiše, možemo da shvatimo : kakova mora biti ta proslava.

Da toga shvaćanja nije fàlilo, dokaz je, što se je po mjesnim novinama pisalo, a još više u krugu inteligencije usmeno raspravljalo, o nekim pitanjima, koja bi imala da se prigodom stogodišnjice pâda republike riješe. Na žalost dalje od neobvezatne izmjene misli nije se išlo. Šta više, pri službenoj proslavi kao da se na njih i zaboravilo.

Neka od tih pitanja jesu: *osnovanje pučkog sveučilišta, primorskog pozorišta, narodne biblioteke* itd.

Pišući tu skoro u jednom omladinskom listu* o ljetnom sveučilištu u Firenci, spomenuo sam, kako bi se i u Dubrovniku vrlo lako mogla zavesti slična ustanova, samo kad bi kod tamošnjih rodoljuba bilo i malo požrtvovnosti. Već su mnogi profesori i učenjaci, za mišljenje upitani, ne samo pozdravili radosno taj naum, nego i svoju saradnju obećali. I za druge dvije institucije bili su poduzeti neki koraci, koji bijahu u novinama velikom reklamom najavljeni, ali javnost nikad nije doznala, kako su završili. Pošto bi se o zadnjim dvjema institucijama imalo štošta da na dugo raspreda, ostaviću ih postrance za drugu pri-

* Vidi „Hrvatski djak“ br. 1.

godu, a sada ću da se pozabavim samo sa proslavom pada republike i s onim što je s njom u savezu.

Držim, da se svak sa mnom slaže, da ova proslava imade nositi obilježja trajne kulturne slave, a ne službene parade, koja jutrom počinje a svršava večerom. Svrha te slave mora dakle biti u prvom redu, da u duši našoj sačuva svijetlu uspomenu jedne naše slobodne i kulturne države. A kako drugačije, da mi tu uspomenu sačuvamo, ako ne upoznavajući se sa djelima naših djedova, sa ulogom, koju je republika dubrovačka vršila u političkom, kulturnom i trgovačkom svijetu; osobito ispitivajući odnose kojim je bila vezana sa istokom i zapadom, jer se na njezinom tlu ukrštavala zapadna i istočna kultura, koju je malena ali životne snage puna republika slovenskom svojom naravi ujedno stapala. Poznavajući sve to dostatno stoprv će nam tada biti pojmljiva važnost našega grada u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

I. *Osnovanje jedne pučke, makar ljetne, univerze, na kojoj bi se popularizirale svekolike grane znanosti i umjetnosti, a zasnovala bi se specijalno katedra za povijest, književnost i umjetnost dubrovačku;*

II. *Popularnim izdavanjem djela pojedinih dubrovačkih pisaca, koja još nijesu prestala, da budu savremena.*

U tu svrhu imala bi se upotrebiti glavnica fonda za očuvanje dubrovačklh starina. Dužnost bi pak bila pokrajinskog sabora, te općina dalmatinskih, a navlastito dubrovačke, da novčano podupru ovaj pothvat. Razumije se, da ni imućniji građani dubrovački ne bi ostali prama tome nehajni, već bi i oni doprinijeli svoje.

Osim nekoliko agilnih i sposobnih ljudi, koji bi čitavu stvar u svoje ruke uzeli, drugo ne bi trebalo. Dakako, to što sam ja iznio u glavnom su osnovne misli, a potankosti bi se već lako dale uglaviti.

Što se tiče pozorišta i biblioteke mislim, da to nije u savezu sa proslavom spomena republike, u koliko rečenoj biblioteci ne bi bila glavna zadaća, da, pored savremenih, izdaje djela starih dubrovačkih pisaca. Međutim na zadnjoj se svojoj sjednici „Matica Dalmatinska“ nešto kô riješila, da izdaje jevtinu i popularnu biblioteku poput Reclamove ili Pacher-Kisićeve. O po-

trebi i svrsi jedne takove biblioteke pisao sam u više navrata u nekolike dalmatinske novine. Svojim člancima ni danas nemam šta da nadodam, krom da izrazim sumnju, da iz tog „Matičinog“ brašna ne bude kolača, dok bude zudahnuta birokratizmom, koji za književnost nema smisla. Da se tomu doskoči i oživi društvo, bilo bi najbolje, da se „Matica Dalmatinska“ preseli u Dubrovnik ili u Split, kad je i onako u Zadru izvan ruke.

Pozorišno pitanje imalo bi se polagano, ali trijezno riješiti u sporazumu sa svim upućenim i zanimanim faktorima u pokrajini, te apsolutno ne bi smjelo, da se lokalizira. To je jedno općenito kulturno pitanje pokrajine, koje treba u interesu našega narodno-prosvjetnog razvitka riješiti. No s pitanjem, kojim se bavim, nije u nikakvoj svezi, pa ne marim da se o njem u potankosti upuštam.

Kad bi se osnovale ustanove, koje sam istaknuo — povodom stogodišnjice pâda republike dubrovačke — dostojnije proslave toga znamenitoga događaja ne bi moglo biti. Radeći na tome ne bismo samo uspostavljali slavne kulturne tradicije svoga grada, već bismo gradili nove daleko ljepše i sjajnije, koje mu savremene prilike namjenjuju. Ko zna, ne će li jednom Dubrovnik da bude kulturno središte slovenskog juga? — Grad to zaslužuje.

Budimo čeda dvadesetog vijeka, pioniri napretka i slobode. Budimo *Dubrovčani* u plemenitom značenju te riječi i među nama ne će biti mjesta lažnim prorocima, koje je kužna — vjerska i politička — nesnošljivost u naš grad snesla . . .

U BLIZINI GRADA.

CAVTAT. N. ŠTUK.

Dan je 31. januara 1908. Sjedim kraj male kapele *Gospe od Ponte,* na rtu poluostrvića *Sustjepana,* što sa jugozapada zaokružuje malu ali prikladnu cavtatsku luku. Ovim se uskim poluostrvićem dokrajčuju vrletne konavoske stijene, što no od Oštre do Cavtata tonu ponorite i nepristupne u morsku kotlinu Adrije.

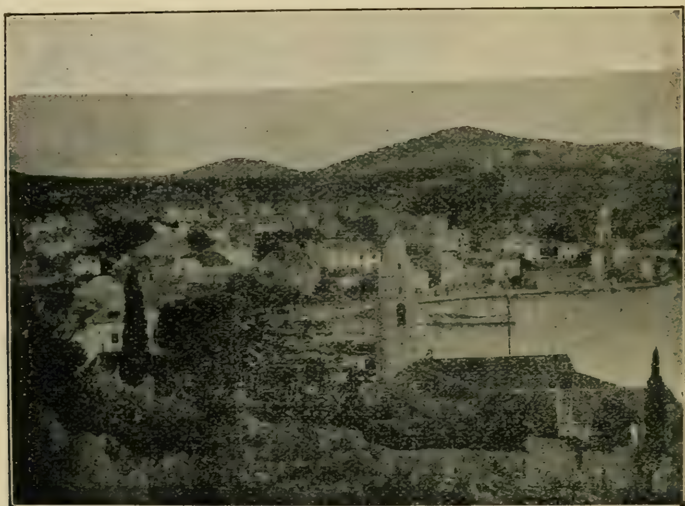
Cavtat sa poluostrvićem Sustjepan.

Odavle, s ovog hridinastog rta, pruža mi se pogled na veći dio negdašnje naše Republike: preda mnom su Mljet, Lopud, Koločep, Župa, i Konavle u istok. U neposrednoj blizini, na drugoj strani luke je Cavtat, sagrađen na ruševinama znamenitog rimskog Epidaurusa, nazvata *civitas vetus,* odakle je potekao pomlađeni Epidaurus, grad Dubrovnik.

Tamo u jugozapad, prema obali Italije, razlila se nedogledna pučina, a nad njom se nadvili gusti oblaci i lete kao pomamni,

pognati bijesnim južnjakom. Talasi uzbujali i bijesnom se silom lome o obronke ostrvaca, Mrkana i Bobare, odskačući u vis i škropeći im pjenom vrletno tjeme. U daljini velika vatrenjača, nakrcana espapom, brodi prema zapadu. Blizu Lokruma jedrenjača, zaskočena olujom, žuri se da se zakloni u pouzdanu luku Koločepsku. Galebovi lebde nad valovima i ponjoruju za plijenom. Vjetar fijuče u borovo i čempresovo granje, a more se lomi o litice poda mnom, pjeni se i razlijeva u zelenkasto-plavu boju.

Prama r̃tu, gdje stojim, u sjeverozapadu providja se Grad, ponosni *Dubrovnik,* kroz sumornu maglenu koprenu.

Cavtat sa sjeverozapada.

Gledam Ga danas, u ovaj dan kobne uspomene, gdje nujan počiva na klisurama mora, — svjedoka njegove slave i veličine. Sakrio je lice, porušio se je dragulj na Adriji, — ne blista u kristalnoj atmosferi južnoga našeg neba, niti se oglêda u zrcalu ovoga sinjega mora.

Hotio bi i danas da Ga s radošću i zanosom pozdravim, kao što Ga pozdravljam svaki put kad ga motrim s ovog vidika, ali mi se duša smućuje i riječ mi zapinje na pomisao, da je danas stôta obljetnica od onog kobnog dana, kada je izdajnički orobljena tisućljetna njegova sloboda . . . .

U ovaj dan zlokobne uspomene poniženja i raspa, pobjede grube sile i obožavanog slavohleplja čovjeka umrlika, — tirjanskog osvajača, — motreći porušenu tvoju slavu i veličinu, Grade ponosni, dozivljem u pamet udes kraljevina i ćesarstava, udes mogućnika i umnika, udes svega, što je zemaljsko i umrlo, te ću da uskliknem riječima pjesnikovim, Tebi namijenjenim:

„Ti si knjiga čovječjeg udesa
„Preda mnome širom otvorena.

Slava Ti *Dubrovniče!*

БРАТСКИ ПОЗДРАВ

Рим, 31. јануара 1908.

Поштовани Господине Уredniче!

Као Италијанка Вас молим да будете тако добри уврстити у Ваш цењени лист, приликом стогодишњице пада Дубровачке Републике, ово неколико стихова којим желим учествовати у свечаности Вашег јединственог града.

Нека се овом приликом чује и братски поздрав са земље Италије с толико веза са питомим Дубровником, толико искрених симпатија прама њему, толико заједничке прошлости! И ако пјесмица није онаква, каква би ваљала да буде, осећај што ме тера да Вам је пошаљем нека ми бар вреди за опроштење.

С изразом дубоке захвалности и одличног поштовања, јесам *Италијанка.*

БРАТСКИ ПОЗДРАВ.

Дубровниче мили санче,
Под цјеловом луне ове,
Глас са мора теби кличе,
Глас са мора тебе зове:

FRATERNO SALUTO.

Voce dal mare ti chiama,
Ragusa, o sogno bianco
sotio la luna che t' ama —
voce dal mare t' invita.

О кнежевска, вели, кћери
О латинска чарна дражи,
Твој нут диадем утонули
Сред обала морских слази.

О кнежевска, вели, кћери
Храброг славског, вјереницо,
Сина, ода сна те буди
Цјелов сунца, сунчаницо!

Стари дјадем теби хоћу
Дубровниче б'јели дати.
Диж' се, теб' се судба смјеши;
На Адрији ти процвати!

Иди куд те судба зове
Стијег збиље, величине
Разви, разви на све стране
Светог Влаха у висине!

К твојој лађи, велој славној
Ступај, ступај о кнегињо!
Једра ће ти лађи тјерат
Дух побједе о књегињо!

Воде, жала Италије
Здраво, секо, теби веле
Поштаченом славском роду
Да му опет сване, желе!

Превео К. К.-ћ.

E dice: O figliuola dei Dogi,
sorriso di grazia latina
il tuo diadema caduto
è nel cuore dell' ampia marina.

E dice: O figliuola dei Dogi
sposa allo Slavo animoso
déstati dal sopore
al bacio del sole glorioso.

L' antico diadema ti voglio,
o bianca Ragusa, donare —
t' arride il destino, risorgi
o fiore dell' Adria! Sul mare!

Va, dove i fati ti vogliono!
Lévati grande e severa
e spiega contro i venti
di San Biagio la bandiera!

Va, Dogaressa, sull' alta
nave della tua gloria,
ti ventilerà le vele
l' ala della Vittoria!

E l' acque e le rive d' Italia
ti saluteranno: „Sorella!"
e alle genti oppresse di Slavia
sorgerà l' alba novella ..

Roma 27 maggio 1906. Un' Italiana.

ТУГА.

БИОГРАД. ПЕТАР Д. МИЛИЋЕВИЋ.

Прошлога љета провео сам мјесец јули у једном усамљеном и тихом засеоку на обали Моравиној код свога ујака свештеника.

Свакога јутра у први зорин освитак буђен кукурijекањем пјетлова, облачио сам се брзо, и журно хитао прашљивим сеоским друмом Морави, гдје сам у хладу једне врбе, више воденице, у друштву воденичаровом пецао рибу. То ми је било једино занимање у овом селу, у коме се само изјутра чује кукуријекање пјетлова, иначе је преко дана тако тихо да се чује шум Моравиних таласа.

У подне, када се друм од јулског сунца усија и блешти, враћао сам се лагано, ознојен, зајапуреног лица, преко поља, од хлада до хлада кући. Па пред вече, кад ваздух захлади, опет на Мораву. У подне је врућина несносна. Нигдје вјетрића, све тихо. Никаквог покрета . . .

Само загријани ваздух трепери, гуши и сјаји се . . . Земљорадници се повукли са поља и њива и завукли се у хладовину дрвећа. Све се сакрило од сунца, све као да је изумрло за неколико тренутака, само су се по површини Мораве, која се није мицала, сунчале несташне рибице.

Све вријеме мога бављења у селу провео сам са воденичаром, човјеком омаленим, груди широких, лица добродушног, природе мирне, у досјеткама неисцрпним. Било му је тридесет година а изгледао је двапут старији.

Рођен на овој обали цио свој вијек проживио је на њој, изузев двије године када је служио војску. У војсци је био трубач. Кад се вратио из војске туговао је за њом. Туговао је првих дана повратка, туговао је и сада послије десет гогина. Трубу је понио са собом. Од ње се није никад раста-

вљао. Она је била успомена његове прошлости, саучесник садањег живота његовог. Ову је воденицу наслиједио он од свога оца. А отац његов од свога оца. Некада је она храннла цијелу задругу, а данас је једва њега самог исхрањивала, јединог живог од многобројне задруге. Али је оно доба било другојаче. Онда је ова воденнца била једина у овом крају. Људи су били богати и поштени. И живот је био много веселији. Некада рика волова и рзање коња мијешало се са шалом и смијехом помељара. Данас све мирно, суморно. Обдан по једна кола, један помељар и два мршава вочића који преживају . . . Сада се подижу на све стране млинови, а воденица је сваким даном све мање. Истина, још гдје-гдје у забаченом куту клопара воденица, али тако лагано, тако тужно, као да умире . . . Какав суморан изглед! Човјека нешто и нехотице гони да се сјети оног старог, веселог доба, када се кроз воденицу разлијегао глас гусала, када су ницале оне страшне бајке о вампирима и воденичару Ђоси, доба сујевјерја, али и доба среће. Како се то данас све измијенило! А како и не би, кад је све пролазно и нестално. Мијењају се и људи и времена, јер је све промјенљиво . . .

Једне вечери лешкарио сам на трави пред воденицом и гледао како се звијезде на небу помаљају. Воденичар је сједио близу мене и трубио у трубу. Кад је иструбио био све знаке војничке а њих је изводио савршено, јер се у томе сваког дана вјежбао, он спусти трубу, и поглед му се оте у даљину, одакле се враћаше одјек звукова. Замисли се, занијеми, и на лицу му се огледа туга. Ја знам, од њега је тешко сада ишчупати и једну ријеч. И ја се не ћу ни трудити. Али шта он мисли? . . За чим тужи? . . За касарном. Ја погађам.

Сутон се спустио на обалу. Са покошених ливада разлијева се мирис траве. Вече љупко, свјеже. Ријека тече, шуми тихо и одише свјежином. У ваздуху се осјећа шум вечери. Почиње живот биља. Дан прелази у ноћ. Друмом поред обале касала су рзајући два бијелца са својим празним тарницама . . . Једно јато препелица прхну из оближњег жбуна . . . Неколико дивљих гусака прелети гачући преко нас на другу обалу . . . Из даљине се разлијеже весео звон пастирове фруле, па се затим лагано, некако сјетно, изгуби у сутону . . .

Човјека обузима страх кад је усамљен на обали ријеке, кад се сутон спушта и живот ноћи почиње...

Крр... Кррр... Крррр... Кррррр... Окрене се воденички вâн.

Он мисли на касарну. У жеговој памети она је сада оживила и пробудила му хиљаду давнашњих успомена. Мислî јуре брзо као планински поток. Оне струје кроз мозак, кроз душу, кроз срце, и загријевају му срце, обузимају душу чежњам, тугом... Ко ће да заборави тај одсјек живота! Ко не би тужио за оним часовима, који се никад више нису доживјели, никад више дочекали.

Он се сјећа оваквих вечери у логору на Бањици. Пук се вратио са вјежбања уморан, клонуо, гладан. Хиљада погледа управљених на њега, у хиљаду срца само једна жеља.

Хиљаду људи очекивали су звук трубе за вечеру. И он зна, он осјећа да је у том тренутку у очима војника велики, готово раван поднареднику. Тих се тренутака код њега први пут у животу јавља жеља за славом, за величином...

Крр... Кррр... Крррр... Кррррр... Окретао се вâн.

Па се сјети јутра на Бањици. Зора руди. Цио пук спава. Из оближњих села чује се лавеж паса и кукуријекање пјетлова. Доље, испод Бањице, пред Топчидером чује се дуг, јасан писак воза који долази из Ниша. Дежурни пуковски официр немирно шета поред шатора и једнако погледа у сахат. Одједном, на један официров миг, звук његове трубе забруји кроз јутарњи зрак, трепперећи преко долина и брегова и губећи се над Биоградом који је тада био у магли, прашини и диму, јер су улични чистачи довршивали свој посао, а фабрике почињале... Цио логор буди се, устаје, оживљава...

Затим кад пук маршира кроз варош „величанствепим ходом“, и на звук његове трубе отварају се прозори на кућама, и гомила дјечурлије са клицањем трчи за пуком...

Ах! ко ће то прежалити!...

Па ратне борбе у пролеће, ноћу, када на дрвећу листа лишће и пупољци избијају, под звјезданим небом, на Авали...

Ноћ млака, блага, лијепа као прољећни сан. Гора мирише. Пук се подијелио на чете. Чете нијеме, без ријечи скривене у планинској, густој, великој трави. Очекује се тренутак ју-

риша нестрпељиво, немирно, узбуђено. Тишина. Ни лист се не покреће. Одједном, његова труба даје знак и напад почиње. А он у друштву виших официра посматра ток борбе. И тек кад се звијезде почну да гасе, а на видику се помоли љубичаста свјетлост, престаје борба. Колико успомена, доживљаја и незаборављених часова из тих ноћи!..

Како је слатко било оно уображење да тада виле, лијепе као из сна, са дивном главом око које се лепршају пламенови златне косе, са стасом обавијеним бијелим, провидним, прозрачним велом, шетају горе више њих по врху планинском...

Ох! то се више не ће никад повратити!...

Или у јесен, под натмуреним, без звијезда небом, по мрачној ноћи, кад киша пљушти и вјетар засипа у очи хладне капљице, преко тамних пољана, преко блатљавих друмова, по рововима пуним воде, кад се прст пред очима не види, кад труба тужно бруји, са одијелом из кога се при ходу циједи вода, очима које се затварају....

Тако се дочекивала зора у магли, далеко од Биограда, у влажној трави, у блату до чланака, или ах! у каквом куту сухом под дрветом, у жбуну, у пласту сијена... Па ипак не би он дао једну такву ноћ за најљепшу љетњу ноћ овдје у селу.

Или, кад послије овакве ноћи, што се опет често дешавало, заплави чиста зора јесења са љупким сунцем и оживи, поврати и дâ живота, израза суморним лицима, разлије неку пријатну топлину по цијелом тијелу, па се под мокрим и хладним одијелом не осјећа више хладно, и пјесма јекне, и труба весело, милозвучно, силно затруби кроз плавичасту свјетлост и одјекне треперећи далеко преко влажних пољана...

Он скочи, дохвати трубу, прислони је уснама... и кроз сутон јекну звук трубе, и док се ехо лагано губио преко таласа... ван је и даље настављао своје монотоно... крр... кррр... крррр... кррррр...

ГОСПАР БОЖО САРАКА
ДУБРОВАЧКИ ПОСЛАНИК У ЦАРИГРАДУ 1789.

ДУБРОВНИК. А. ВУЧЕТИЋ.

Један од посљедњих дубровачких посланика са харачем у Цариграду бијаше Божо Луја Лујова *Saraca*. Колико је његово посланство знаменито, толико је занимљиво сад након 100 година пропасти републике знати штогод и о његовим фамилијарним приликама. Још се у породици пок. Луја Сараке, ћ. к. биљежника, чува његова слика и она његове жене Ане, која је у одијелу оног доба. О овом Сараки и о његову посланству казаћемо на темељу архивалних списа и породичне предаје.

Онда вијеће умољеника изабере као обично двојицу властеле за харач, који је Дубровник плаћао Турцима. Једнога бива Антуна Орсатова Черву, изабра 21. марта 1789. г. а други, Божо Сарака остане изабрат 28. марта исте године послије више гласовања са 17 против 15 гласова и Божо се прими посланства.

Али копнени пут до Цариграда бјеше врло опасан, дуг и тежак, посланици су могли постати жртвом куге и других болести као и турског насиља, те би стога прије свог одласка написали завјештај. Тако и Божо Сарака два дана по избору, 30. марта исте године, напише завјештај кажући изричито да га пише, јер иде као посланик у Цариграг. Девет година послије, 23. фебруара 1789. године, потврди пријашњи завјештај и попуни га додатком. По овим завјештајима позната нам је и његова породица. Жена му је била *Donna Anna Ghetaldi* која је одвајала својом анђеоском добротом; била је такођер из дубровачке властоске породице, као и њен муж. Синови су му били: *Natale Mario, Simeone Mario, Nicolò, Matteo* и *Stefano* а кћери: *Donna Maria Benedetta, Donna*

Maria Francesca и *Donna Maddalena.* Имао је још тетку неудату *Mariju,* кћер господара *Luka Marina Sorgo*, у коју је Сарака имао велико поуздање, јер је била врло паметна госпођа, тако да је завјештајем одреди да управља његовим имањем. Она и њена сестра, мајка Саракина, донесоше у кућу Божа Сараке богатство куће Сорго, велико мноштво сребреног посуђа, које је одвајало или умјетничком израдом, или својом тежином, као на примјер једну свијећу (лукијернар) која је била тешка три килограма чиста сребра и другог кућног старинског и умјетничког покућства. Из тога можемо појмити богатство, које је било у властоским кућама у Дубровнику. У тестаменту напоменута је по дубровачком обичају и вјерна службеница Саракине породице, а то је била Јела Велика Љепотица, којој остави 30 дуката.

Кћи *Donna Maddalena* родила му се тек 1793. године и њу напомиње само у другом завјештају. Дона Мадалена то је у Дубровнику у наше доба позната *Mada Licina*, која умрије 1895, кад јој је била 101 година. Она је дубровачка владика, која рођена у доба републике посљедња је наживи, јер је живила 87 година иза пада републике од 1808 године.

Жена Божова, Дона Ана, била је мужевљим новцем зградила кућу на Плаци Великој уз цркву св. Влаха, од које је дијели улица. На вратима се види гвоздено куцало, које представља рибу *sarka,* грб Саракâ.

Кућа је била зграђена на дијелу гаришта старе цркве св. Влаха, мање од данашње, која је имала врата у улици Лучарици, гдје су сада врата куће Саракине.

Посланство у Цариграду било је за дубровачку републику нај знаменитије посланство у туђини, јер се радило о харању што се плаћао Турцима и о великој дубровачкој трговини по Балканском полуотоку, који је био вас у турским рукама, и о поморској трговини по Леванту и по обалама афричким, све у рукама турским а и о заштити католичке вјере по турским земљама. Стога одлазак посланика у Цариград био је нај свечанији и стојао много трошка, јер је посланике пратило много чељади: драгоман, младић за језике, поп, бријач, два турска јањичара, слуге, војници и многи Дубровчани.

Свечаност одласка бјеше раздијељена на више дана. Нај прије бјеше одређен дан, кад су посланици полагали заклетву пред кнезом у „Двору“, те одлазили на Плоче. У јутро је била свечана миса у цркви св. Влаха. Кнез бјеше одјевен у црвеном плашту, а посланици и вијећници у црном. По подне посланици су примали од кнеза комисију и полагали заклетву а затим би пошли кући да се преобуку у угарско одијело, јер се њихов излазак из града у св. Јакоб вршио на нај свечанији начин. Саставила би се на Пилама велика свечана поворка, у којој су посланици и главна лица, која су их пратила, била на коњу. Поворку отвараху војници Бргаћани и Жупљани, оружани и у народном одијелу. Они дугим кленовим штапом у руци одалечују свијет да не тегне два Турчина, два јањичара, који за њима јаше и дошли из окужених турских крајева да прате посланике до Цариграда. За њима јаше ове године 1789. млади Мато Пушић, одређен да прати драгомана посланичког као његов вјежбеник; за њим је на коњу Михо Божовић, врло вјешт драгоман. Черва и Сарака̂, посланици, сјајно одјевени у угарском одијелу урешеном златним гајтанима језде један поред другога. За њима јаши поп, који ће пратити посланике у Турску и служити ондје службу божју пред триптиком, који ће се из Госпе Велике однијети с посланством. С попом јаши бријач, који такођер прати посланике. За њима јаше небројени трговци, два а два, у народном одијелу, сви оружани а с њима њихови момци. За свима јаше два собара, који на копљима вију посланичке заставе, а за собарима су кључари; за њима су набављачи јела. Посљедњи од свих јаше драгоманов послужник.

Ова поворка, праћена мноштвом свијета, улази у град, иде кроз Плацу Велику до Мале пред „Двор“. Ту је под сводовљем Кнез на пријестољу а око њега сви маловијећници. Виде се и здури одјевени у црвену и војници поредани пред „Двором“. Поворка пред Кнезом стане, јањичари поздрављају Кнеза на турски начин а сви остали скидају капе а посланици калпак и клањају се кнезу и вијећницима. Кад су се сви редом поклонили, четири здура остављају своје редове пред Двором и иду у сусрет посланицима да их прате пут Плоча. Поворка прије но што зађе испод звоника на Плаци, поклони се св.

Влаху и сви у истом реду допрате посланике на Плоче до куће (св. Јакова), која им је одређена за стан, док крену у Цариград, јер посланици не смиједу више у град и одијевају се у турско одијело.

Свечана предаја службених списа и новаца за харач и дарова обављала се послије у друге дана а прве би суботе иза поласка на Плоче посланици праћени истом поворком пошли око града у Госпу од Милосрђа на мису. И кад би одлазили пут Цариграда, било је то свечано, иста их је поворка пратила. Преко Бргата кренуло би се на турску границу, па даље у Турску. Отоле би обично кренули на Фочу, Нови Пазар, Ниш, Пирот, Софију, Пловдив и преко Дринопоља у Цариград. Али ако би имали овршити посала у Херцег-Босни, окренули би прије, као што су учинили Сарака и његов друг, пут Неретве, те је Сарака и друг му кренуо преко Утова на Љубиње, Столац, Мостар и Коњиц па на Фочу и даље.

Посланство госпара Божа Сараке бјеше необично знаменито, јер се тада није само радило о плаћању харача и уређењу обичних посала, него и о поновљењу и потврђењу повластица, које су Дубровчани уживали у Турској. Али нај знаменитији посао бјеше потврђење старих хатишерифа о плаћању трогодишњег данка мјеште годишњег. Био је наиме умро султан Абдул-Хамид а наслиједио га Селим III. А Дубровчани иза другог турског подсиједања Беча 1683. године били су напокон добили од Турске олакшицу у плаћању данка, то јест да плаћају сваке треће године мјеште сваке године. У том смислу добише 1695. године царски хатишериф пригодом узвишења Султанова на пријестоље. Мустафа II. отпусти Дубровчанима хараче, које нијесу били досад платили а 1703. Ахмет III. обрати стално својим хатисерифом плаћање годишњег харача у трогодишње; то потврди Мехмед својим хатишерифом 1730. г.; то исто ураде Осман II. 1756. г., Мустафа III. 1759. г. и Абдул-Хамид 1774. године. Сад је требало да Сарака и његов друг заиштy потврду овог хатишерифа од новог султана Селима III.

Имали су они осим тога тражити потврду од 24 разна турска фермана, који нијесу били садржани у капитулацији

потврђеној посљедњи пут 1649. године. То јест имали су међу осталим тражити потврду фермана о слободи богоштовља за католичке свећенике у Попову, о судству у трговинским стварима, о контумацијама у дубровачким лазаретима, о бродарењу Дубровчана по обалама Берберске у Африци, о рибању кораља у турским водама са стране Дубровчана, о извозу жита, проса и меса из Турске, о забрани продаје млетачке соли у Неретви, Херцегновому и Рисну, о забрани доласка Улцињских лађа у дубровачке луке, о одредби да Зупци и становници Крушевице не смиједу пуштати да Црногорци кроз њихово земљиште пролазе у дубровачко под пријетњу да сами плате Дубровчанима штету, коју би им Црногорци учинили.

Имали су напокон уредити неколико посала у Херцег-Босни, у Новом Пазару, неке после с француским послаником у Цариграду и друге после с Турцима.

После у Херцег-Босни требало је уредити на лицу мјеста у Утову, Стоцу, Мостару, Коњицу и Љубињу, гдје су имали препирке са турским заповједницима, које је требало упутити на вршење уговора и закона.

На Утову требало је да присиле оног бега да не побире џумрук од дубровачких Приморацa и да запријете гледе тога самом столачком заповједнику. У Стоцу требало је да напуте заповједника да врати харач што је био незаконито побрао од једног католичког попа. Имали су се осим тога побринути код столачког, мостарског и коњичкога заповједника да забране увоз млетачке соли мјеште дубровачке. У Љубињу имали су присилити кадију да даде један илам гледе једног убиства на дубровачком земљишту.

У новом Пазару пако имали су до потребе завести држинску парницу или власнички преузам за једну дубровачку авлију.

Бег на Утову, сјеверозападно од Поповапоља према Метковићима, и други Турци побирали су незаконито и на силу џумрук од дубровачких људи надасве у стонском Приморју. Дубровчани нијесу хтјели подносити то безакоње и били су прије послали у паше босанског драгомана Божовића, да му се у њихово име тужи на бега и да га замоли да му забрани то безакоње. Божовић својом вјештином из-

ради што је република жељела. Али послије је бег поновио своје понашање и сад је требало да дубровачки кнез даде о том налог посланику Сараки и његову другу, да пролазећи кроз Столац прикажу тужбу преко свог драгомана и заповједнику оног града и да захтијевају да им се врати џумрук незаконито побрат и да му запријете да ће се иначе тужити у Цариграду.

И другу тужбу имали су Сарака и друг му приказати заповједнику столачком, што је био присилио попа католичког, Дум Ивана Кристића, да му плати харач. То бјеше противно адету и дубровачким повластицама, јер бискуп Требињски и Мркански и његови попови бијаху под штитништвом дубровачке републике и у Турској су их сматрали као дубровачке поданике. Стога имао је сада од посланика бити позват столачки заповједник, да врати Кристићу незаконито плаћен харач.

Онда на Плочама и у Стону продавало се премало соли а то стога, јер се из Неретве и Макарске против уговора с Турском увозила млетачка со. То бјеше велика штета за дубровачку републику, која је од продаје соли вадила добар дио својих државних прихода. Сарака и Черва имали су стога столачкому заповједнику показати царев ферман о забрани увоза недубровачке соли, тражити да се та забрана не преступа и да буду кажњени кривци. Сарака и друг му имали су поновити исту тужбу и мостарскому и коњичкому заповједнику преко свог драгомана Божовића.

На дубровачком земљишту био је прије убјен неки Стјепанић, млетачки поданик Влада дубровачка била је стога позвала кадију љубињског да даде илам о томе. Том пригодом била му је послала дар од тридесет реала. Али кадија не хтједе задовољити Дубровчанима кажући, да је дар од 30 реала за њега премален. Посланици Сарака и Черва имали су послати у њега драгомана да га присили да даде тај илам.

Дубровчани су у Новом Пазару имали једну авлију за своју трговину. Њу су им Турци били незаконито присвојили. Али путем суда били су Дубровчани изнова добили држинско право над том авлијом. Него је у оно доба пред посланством Саракиним република дубровачка била обавијештена,

да су Турци изнова присвојили авлију. Зато Сарака и Черва добише налог, да се на лицу мјеста у Новом Пазару тачно обавијесте о питању и да пораде, ако је истинита вијест, да Дубровчани дођу опет до своје авлије.

Посланицима Сараки и Церви наложи влада још неке после у Цариграду. Република је имала примити од Турака пет тисућа пјастара, које су им били остали дужни Турци, и дубровачки посланици имали су тражити исплату тог износа. Дубровчани су имали о томе двије тражбе. Једна је била прама заповједнику турског бродовља у Котору, којему су Дубровчани били дали у зајам новаца. Друга је тражба била према заповједницима двију турских каравела и једног шамбека (врсте лађа). Момчад ових лађа скапала је од глада и стога Дубровчани били су предали у дуг дубровачког двопека за гладну момчад, кад су те лађе дошле у дубровачко приморје. Ова два дуга износила су пет хиљада пјастара.

Сарака и Черва имали су уредити и два посла с француским послаником у Цариграду. Један је био ово. Турска је била накрцала џебану за Босну на четири француска брода, која су је имали искрцати и предати у пет дана Турцима у дубровачкој луци. Зато је требало да буде одређен од босанског паше Турчин као прималац. Али је паша столовао у Травнику и турски емини, који су били у Дубровнику, били су му писали, да одреди ко ће примити и послати џебану. Али улаку с писмом од Дубровника до Травника, како каже дубровачка комисија, требало је осам дана а толико исто од Травника до Дубровника, дакле у све шеснаест дана. Али се тада промијени босански паша, јер би одређен нови, кад је старому било писато. Требало је стога писати новому, и тако није било могуће да џебана буде искрцана у 5 дана, како је било наређено. Сарака и друг имали су стога једном споменицом оправдати дубровачку владу пред послаником француским у Цариграду.

Други је посао, који су Сарака и Черва имали са француским послаником, то, што је требало да оправдају владу порад неке пометње, која је била настала, кад је имала послати у Беч једно писмо овог француског посланика. Али тај посао посланици су имали извршити помоћу дубровачког

консула у Цариграду, *Chirico.* Они су му имали приопћити ствар под оштру уредовну тајну и послати га у француског посланика, да исприча дубровачку владу.

За извршење посланства био је поклисарима додат, како смо рекли, драгоман Михо Божовић, који је био дао доказ своје вјештине посланством у Босни. За вјежбеника драгоманова, или као младића за језике, би одређен Мато Пушић наредбом да се вјежба у свим пословима с драгоманом. Одређено је по церемонијалу да с посланицима иду поп или капелан и бријач, па два јањичара, војници и дубровачки трговци.

Посланицима је одређено за храну, за сваког од њих, до 60 грошића на дан т. ј. дукат и пô; то би била круна и 55 пара рачунајући дукат од 40 грошића за К. и 7 пара по вриједности установљеној XIX. вијека од аустријске управе за дукат дубровачки.

За Божовића је одређено 150 реала да добави одијела и 80 цекина за провизије и трошкове налогом послацинима, да му давају што му буде требало, уз примницу; сто реала одређено је Пушићу за одијела, али уз увјет да то нема бити преседенат за будућност; одређена је још плата и воз Пушићу; одређено је још 100 пјастара за сваког јањичара а по два златна цекина за сваког војника; одређен је и износ за попа и за бријача, као и сви износи, које је требало издати.

Харач је онда износио десет хиљада златних дуката и вијеће умољеника на вријеме одреди, откле се тај износ има узети.

Пошто се у Турској није могло радити без дарова, вијеће умољеника одреди и износе за те дарове; тако би наложено посланицима да дарују двије тисуће пјастара великом везиру, нетом их затражи а осталим чиновницима и кајмаканима да се дарује онако, како су чинили пријашњи поклисари с харачем. И драгоман би овлаштен да дијели дарове, али само оне које обичавају у Цариграду дијелити драгомани осталих страних поданика.

Нај знатнији посао, како смо рекли, а нај деликатнији и за Сараку и Черву био је поновљење хатишерифа за трогодишњи данак. У ту сврху би поклисарима предата једна особита комисија затворена и запечаћена с оштрим налогом да

је не смију отворити него стопрв, кад буду у Цариграду. Имали су гледе отвора нај строжи пропис, т. ј. да при отварању не смије бити назочан нико, па ни сам драгоман. У том налогу бјеше одређено да посланици могу потрошити за сам хатишериф 4000 пјастара. Тим новцем имао се дакле подмитити велики везир и, ако је требало, други чиновници.

Одлазак посланика из града на Плоче био је установљен од вијећа умољеника за 30. априла 1789. а одређено је да крену пут Цариграда у први понедјеник иза овог дана т. ј. 6. маја.

Сарака и Черва били су у Цариграду већ 10. јула 1789.

ИСПОВИЈЕД.

— Милану Кљаићу —

ДОЊА ТУЗЛА. Р. ЈОВАНОВИЋ.

Болна глава, слабе груди,
Срце студен кâм,
Да ме нешто још не буди,
Пресвисн'о бих сáм.

Мојих јада не зна свако,
С којих венем млâд,
Ја ћу ти их макар плак'о
Исповједит сад.

„Драга ми је давно ошла
У далеки крај,
Пољуб жарки, кад је пошла,
Дала ми је ај!

Мис'о на њу свуд ме прати,
Срце тежи њој,
Ал' је нема, да се врати
У загрљај мој.

KNEŽEV DVOR U JANJINI.

JANJINA. Dr. N. Z. BJELOVUČIĆ.

Kad dubrovačka vlastela god. 1333. kupiše od bosanskog kralja Stjepana Kotromanića Stonski rat (poluotok Pelješac), razdijeliše ga u 7 dijelova. Do tada je pripadao Pelješac Zahumlju. U to doba po Zahumlju je cvalo bogomilstvo, koje se raširi i na Pelješcu. Tri vjere su bile na njemu: U Stonu pravoslavna, i tu je sv. Sava, srpski narodni prosvjetljitelj i dobrotvor, ustanovio bio srpsku biskupsku stolicu za pravoslavne Zahumlja. Ali je i katolika tada bilo u Stonu. Po drugim mjestima Pelješca bilo je gotovo sve bogomilsko. Ali Dubrovčani odmah poslaše dva franjevca, koji uništiše i pravoslavlje i bogomilstvo. Tako zavlada katolicizam na Pelješcu, i to po onoj: cujus regio, ejus religio.

Kad stekoše Pelješac, Dubrovčani naseliše neka mjesta po poluostrvu sa Zahumcima, o tom ima u spisima dubrovačkim, koji su danas u Beču. Razdijeliše Pelješac u tri knežije: 1. U knežiju stonsku, kojoj je pripadala današnja općina Stonska; 2. U knežiju Janjinu, kojoj su pripadale današnje općina Janjina, Kuna i Trpanj; 3. U knežiju Trstenik (Trstenica), koja kasnije dobi ime Orebići; a spadala je na nju cijela današnja općina pelješka.

Knez („conte“ ili kad ikad zvan „capitano“) imao je političku, policajsku i sudbenu vlast. Vlastela su imala po cijelom poluotoku svoje ljetnjake i magaze za vino.

I pjesnici su boravili na Pelješcu. Tako je n. p. Ivan Bunić-Vučićević pjevao svoje najbolje lirske pjesme u Janjini; u Vručici opet Dinko Ranjina razgovarao se sa rćanskim vilama u borju i maslinicima, te plandovao s njima po visokim vinogradima. Ston je davao učenih ljudi, biskupa i drugih, koji su se vrlo proslavili.

Samo je puk bio vrlo zapušten, i bavio se poljodjelstvom, kmetujuć ponosnoj, ali svojoj vlasteli dubrovačkoj.

U Janjini je bio odmah u XIV. vijeku sazidan „Knežev Dvor“ s kipom sv. Vlaha, koji i danas potpuno opstoji. Leži pred cr-

kvom maticom sv. Vlaha u sred varoši Janjine. Prostor ispred Dvora do crkve zove se i danas „Pred Dvorom“. Tu su bile i spaljene, one „vještice“, žene siromašne, malo lude, o kojim se čita u dubrovačkim vrelima vrlo interesantna rasprava.

U XVIII. je vijeku i to u drugoj polovici, vele knjige, „knez janjinski“ stanovao pola godine u varoši Janjini, a pola u Trpnju, varoši pokraj mora.

Posljednji knez janjinski, knez slobode dubrovačke, pod barjakom sv. Vlaha, bio je Melko de Sorgo. God. 1806. zaposjedoše Francuzi, „Knežev Dvor“. God. 1814. general austrijski Milutinović u njem odsjede i nekoliko dana proboravi.

„Knežev Dvor“ čeka dugo, i čeka, da samo još jedared razvije barjak slobode, barjak sjedinjenja dubrovačkog teritorija, cijele Dalmacije sa hrvatskom državom, sjedinjenja sviju Hrvata i Srba u zajedničku slobodnu državu hrvatsku pod prejasnim današnjim našim kraljem F. J. I.

Dočekao, stari ponosni Knežev Dvore, sjedinjenje trojedne kraljevine!

ПРЕД ДУБРОВНИКОМ.

(УТИСЦИ С ПУТА)

БЕОГРАД. ДИМ. М. ЈЕВТОВИЋ-ПОЛИМАЦ.

С лађе, кад по тиху мору шета,
Ја ти сматрам споменике давне,
Те су теби од стотинâ љетâ
Свједоци живи прошлости славне.

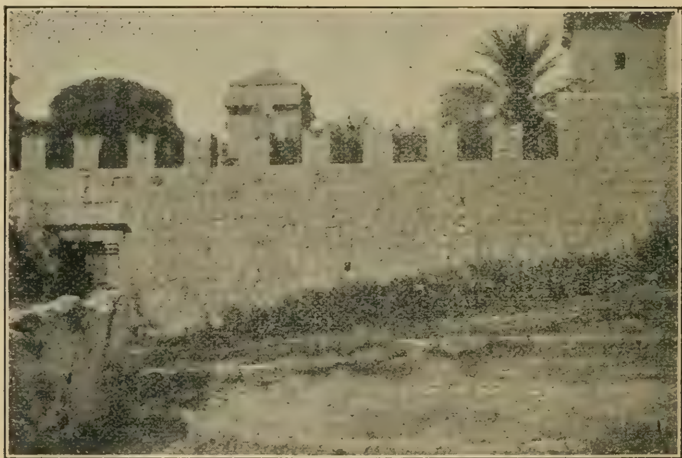
Древни Граде, свијетом се вила
Твоја слава са сињег Јадрана
И слободи ширио си крила
Преко ропских на Балкану страна.

Ал' откада, Дубровниче стари,
Горди Француз хтједе да ти смета,
Кад те збаци да ти господари,
Отад, вајме!, сто је равно љета.

FRANCUZI NA ŠIPANU.

ŠIPAN (DUBROVNIK). VLAHO FORTUNIĆ.

Tri milje i pô daleko od grada Dubrovnika prama sjeverozapadu nalazi se veoma ugodno i pitomo ostrvo Šipan. Dugo je $1^1/_2$ milju, a široko $^1/_3$ milje. Ostrvo je odjeveno bujnim zelenilom, gajevima maslina, vinovom lozicom i kitnim borima, te svakojakom sitnom goricom. U sredini ostrva pukla je dugoljasta dolina za jedan sat hoda, zasađena lozom i drugim voćnim stablima, a okružena maslinicima i samoniklim pinjima; to je ši-

Dvorac Skočibuhe (De Stefani) na Šipanu.

panjsko polje. Na sredini ostrva diže se knežev dvor, ograđen četverouglastim zidom. Na ulazu u avliju više vrata uzidan je kip sv. Vlaha sa nadpisom iz XV. vijeka, kad je dvor bio sagrađen. Od kneževa dvora sa južne strane polja prama istoku nižu se ljetnjaci dubrovačke vlastele: Pozza, Gozze, Bona, Gradi, Natali, pa i nadbiskupa dubrovačkog.

*

Naj glavnija su dva mjesta na Šipanu: Luka na zapadnoj strani ostrva i Suđurađ (San Giorgio) na istočnoj strani. U Luci

u prisoju nalazimo vile vlastele i gospode: Sorgo, Luccari, Deani, Zamanja, Natali, Gradi, Altesti i Bona, pa i dvorac tetke Miha Pracata, koji se rodio na ubavom Lopudu, te još mnogih drugih, a u Suđurđu: De Stefani Skočibuha, Ghetaldi i drugih. U blizini Suđurđa na krasnom položaju u prisoju nalaze se ruševine dvorca kralja Renata, koji je u petnaestomu vijeku zatražio zaštitu republike. Grb ovog kralja, koji se službeno nazivaše: *„René I,, dyc d' Anjou, dè Lorraine, de Bar, Comte de Provence et de Piemont, roi de Sicile et de Jerusalem"* — nalazi se danas uzidan na jednoj privatnoj kući u Suđurđu. Natpis, koji je stao ispod grba na dvorcu, resi danas londonski muzej.

Lopud s franjevačkim manastirom.

Tamo, amo hodeći po ostrvu dođe se do više vila vlastele dubrovačke. U suđurđu i kaluđerice uzgajateljice imale su svoja dva ljetnikovca, jedan za žensku vlasteosku djecu, a drugi za siromašad.

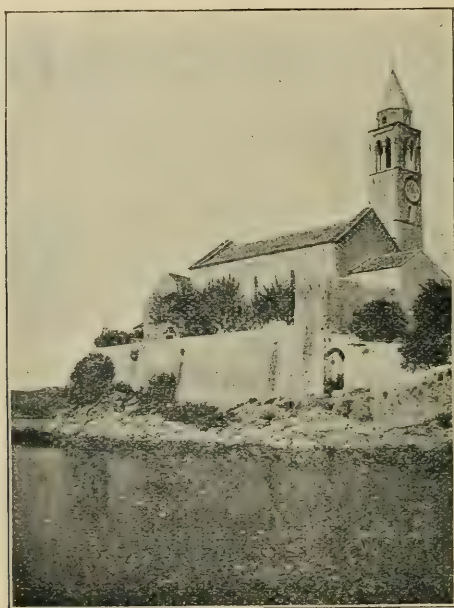
*

Komad vinograda u Suđurskom polju, te danas pripada Petru Cvjetkoviću i Mari Tomašić, zove se i danas „Dumanjska peča," a to zato, jer je baš ovim kaluđericama (dumnama) pripadao.

U srpskim spomenicima prof. Jirečeka nalazi se, da je neki srpski velikaš imao na Šipanu lijep ljetnikovac, kojeg je prodao kašnje jednomu vlastelinu.

Još na Suđurđu ima krasnih dvoraca sa kulama iz posljednjih decenija srednjega, pa iz početka novog vijeka kao i ogromna crkva, posvećena Sv. Duhu, koja je služila i za tvrđu, a sagradili je preostali junaci ispod Alžira, kad ono Karlo V. boj bio sa berberskim gusarima 1541. god. Tada su mnogi pomorci dubrovački sa svojim brodovima služili u vojnama Karlovim i bješe između njih i mnogo pomoraca sa susjednog Lopuda, otkle je onog vijeka Miho Pracat otišao u svijet da se obogati.

Malo dalje mjesta Suđurđa, u dolinici okruženoj zelenim brežuljcima, nalazi se glasoviti benediktinski manastir sv. Mihajla,

Franjevački manastir na Lopudu.

a uza nj matica crkva posvećena Gospi od Milosrđa. Ta crkva i danas je matica u Suđurđu, a nekad je bila cijelome ostrvu.

Na zapadnoj strani ostrva divna je Luka, zaštićena od svakojakih vjetrova, a do same obale spuštaju se gusti gajevi maslina, koje se ogledaju u biljurnom moru a ptičice od grane do grane skakuću i svojim pjevanjem začinjaju omjereno sumljenje tihih talasića, kad cjeluju obalu pod maslinama. U bistru moru vidiš gdje šarovita i ubava vladika, maslikovac, lumbrak, zelem-

bać, pjerka i druge hinjice traže hranu okolo braka i druge morske trave te se prevrčući odrazuju razne žive boje, koje ih rese.

Takove prirodne ljepote ne može kist da naslika, a kamo li pero da opiše; pa nije čudo da su se uzduž morske obale nanizale vlasteoske vile, a oko njih su zasađeni lemuni i naranče, poma i raznovrsna ruža, koja cvati u svako doba godine, pa se diviš i ostaloj raznovrsnoj tropskoj vegetaciji, koja bujno uspjeva.

Nije dakle čudo, da ovako prirodna ljepota ovog ostrva mnogo djeluje i na stanovnike, koji uživaju lijepo zdravlje do duge starosti i koji su bistra uma i vesele ćudi. Zato u svako doba godine čuješ, gdje se razlijega na kopnu i na moru narodna pjesma, koju je šipanski Vuk — čestiti starina Dr. Baldo Glavić, kanonik, — sada slijepac, sakupio i štampao. Punim se pravom Šipan nazivlje vilenjakom dubrovačkim, gdje su vlastela u ljetno doba godine plandovali. Francuzi, kad zapremiše 1806. g. grad Dubrovnik, odmah poslaše posadu, ako i malu, na Šipan; ona se nastani u vlasteoskoj kući, te danas pripada nasljednicima Toma Martinovića.

Vojnici stražu stražiše u današnjem potrijemku crkvice sv. Antuna. Potrijemak drže četiri stupa donešena iz Sorgove vile.

U blizini je crkvice veliki „platan"; u njegovu truplu u noćno doba stao je na straži francuski vojnik.

Na zemljištu zvanom „Fratilja" vojnici se vježbahu u oružju.

U to doba jedan vojnik nešto ukrade, za to ga stariješine osudiše na smrt. Viđenija gospoda u mjestu, između kojih i kapetan Gašpar Bunić, zauzeše se za osuđenika, te poslaše simpatičnu djevojčicu Katu Burić, svu u bjelini odjevenu, zapovjedniku francuske posade, da isprosi milost za osuđenika. Zapovjednik, na veliku svoju žalost, ne mogaše uslišiti vapaje dražesne djevojčice, jer osuđenik bijaše po treći put upao u isti prestupak. Osuda se izvrši i tog vojnika ustrijeliše na pomenutom zemljištu „Fratilja". Na bježuljku „Brdo" zvanom više same Luke, a do kuće plemića Altesti imali su Francuzi bonicu. Za vrijeme njihova boravka na Šipanu pojaviše se šeše (boginje) među Francuzima i od njih uhvati seše malena djevojčica Mare Stjepović, koja je stanovala blizu bonice. Za Francuzima došuljali su se Englezi. Pripovijeda se, da su ovi došli sa zapadne strane. Na znak fran-

cuske straže, da je prispio neprijatelj, odmah bane zapovjednik francuski, ali ga engleski vojnik odmah ustrijeli.

Tada se razpršaše Francuzi po otoku. Pripovijeda se, da su četiri Francuza došla u selo Kalafatovića u Marina Kalafata pred njegovu kuću, bacili muškete, te ga molili da ih pošto poto povede do Dubrovnika. Dok su Francuzi boravili na otoku Šipanu, radili su okolo uređenja puteva, a osobito onog, koji spaja Suđurac sa Lukom.

Kad Francuzi ukinuše dubrovačku republiku, ustanoviše svoje vlasti po cijelom njenu teritoriju i Šipan postane francuskom općinom ili merijom; te prijašnja republika bi uvrstena u pokrajine kraljevine Ilirije i postane jedna od sedam pokrajina pomenute kraljevine. Tada francuska općina šipanska dobi i svoj pečat, koji se još čuva u jednoj familiji a nađen je prije nekoliko godina zakopan u zemlji. Taj pečat eliptičke forme sa duljim promjerom okomice nosi u polju francuskog orla glavom na desno pod carskom krunom, gdje se naslanja na rűčku, desno i lijevo gore i dolje po jedan grom, a pod okrajkom pečata natpis:

MAIRIE DE GIUPPANA PROVINCES ILLYRIENNES.

Manji promjer pečata ima 28 *mm* a dulju 32 *mm*.

Na polasku Francuza ostane jedan francuski kapural, koji se zvao Bleus. Ovaj se oženio u Šilovu selu na istočnoj strani šipanjskog polja. Po njegovu imenu u zemljišnim mapama nazivlje se selo *Bleus,* dok u narodu uvijek se čuje Šilovo selo. Bleus je imao pet kćeri i jednog sina, koji mu je zarana umro.

HUMANITARNE USTANOVE
I ZAKLADE DUBROVNIKA.

ACARAS ben ILI.

Između krasnih stranica o starim Dubrovčanima sjaju za stalno one o njihovom blagome srcu prama nevoljnicima; ova im se vrlina sačuvala i u potomcima do danas. Mi ćemo iz tih mnogih stranica navesti samo koji redak da odamo poštu sjenama Dubrovčana prošlih vjekova.

Četrnaestoga se i petnaestoga vijeka Evropa otimala varvarstvu i polumjesecu, a Dubrovnik, malen prostorom ali velik duhom hrišćanske ljubavi, začudi svijet svojim humanitarnim osnovama. Godine 1317. utemeljena je „Spičarija [1] Male Braće“, koja, jedna od naj starijih u prosvijećenome zapadu, punim se pravom ponosi da je naj starija u našoj monarhiji, a ne prođe nego samih 30 godina dok je 1347. god. postavljen temelj velikoj bônici, „Domus Christi“ kojoj je pridodata ljekarna „Domus Christi“ 1420, druga u Dubrovniku a opet treća u Austriji. Godine 1432 bi osnovano „Javno nahodište,“ po starini drugo u Evropi. Ali kao da malom gradu ne bješe još dosta veličine! Početkom XIV. v. evropske se države toliko brinu oko gubavaca, da ti nesretnici bivaju javno kamenovani, — a vlada dubrovačka početkom istog vijeka udara nov porez na građanstvo, da bi se kûpila kuća na Dančama, [2] gdje bi se ti nesretnici liječili i izdržavali na državne troškove. Pitanje robova, to životno pitanje još nazad malo godina u slobodnoj Americi, kušalo se u Dubrovniku riješiti već pri svršetku XIII. v. po prilici za Rudolfa Habsburškoga, jer onda senat udari teške namete na trgovinu robova. Pitanje se pak riješi već 1417. god., kad vlada dubrovačka ne samo u svojoj državi zabrani trgovanje robovima, nego i naj strožim kaznama zaprijeti dubrovačkim brodovima, koji bi se gdjemudrago zanimali ovim

---

[1] Ljekarna. [2] Blizu grada.

nečovječnim trgovanjem i samo prekriveno mogao kogod iza ove godine imati roba, dok i to iščezne. Ovako slavni barjak s. Vlaha postaje na moru simvol slobode mnogo vijekova prije nego li zastava gordoga Albiona!

Ali uza sve to regbi da Dubrovniku bješe suđeno da mu slava počne zalaziti. Dvije trešnje! Na obalama afričkih gusara uništenje flote! Oko obala Velike Britanije pogibija nepobjedive armade, u kojoj učestvovahu dubrovački brodovi! Kuge! — sve to preživi Dubrovnik u kratko vrijeme. Samo bitka kod Lepanta, koja pokaza moć kršćanskog oružja, ali u isto doba i opadanje kršćanske diplomacije, doprinije propadanju Dubrovnika, jer od onda datuje propast osmanskog carstva, s kojim interesi i bogatstvo Dubrovnika bjehu usko skopčani. Ali kô da sve to ne bješe dosta! Dubrovnik pretrpi smrtni udarac 6. aprila 1667. Kô da se sama priroda bila zavjerila, da uništi slavu i moć našega grada! Uzdrma se utroba zemlje, te je bogati grad, zavičaj naše vile pjesnikinje, pretvoren kroz malo časaka u gomilu ruševina: i sada se mješte pjesme uzdizahu jauci umirućeg plemstva i naroda! Dubrovnik, hvala romanskoj žilavosti mnoge vlastele, u čiju su se krv presadile sve vrline srpskog življa, podigne se kô ranjenik oporavljen od bolesti.

Dubrovniku bješe suđeno, da još jednom zapjeva, ali to bješe labudov spjev hrišćanske republike i dobre republikanske uredbe. Godine 1671. vlastela se kupe u senat zabrinuta što narod s nevolje iza potresa propada ekonomski i pada u ruke bezdušnih kamatnika, te zaključuju da se ustanovi zalagaonica „Monte di pietà“,[1] gdje bi siromasi našli pomoć u potrebi primajući u zajam novac uz vrlo niske interese. I ova je zalagaonica jedna od naj starijih ustanova ove vrste u monarhiji, jer nema od nje nijedne starije do one u Gorici. Dubrovačka vlastela dadoše besplatno glavnice zavodu i narediše uz prijetnju strogih kaznî da interesi budu samo toliki da pokriju troškove ustanove. I Dubrovnik se opet sagradi i oporavi. Okeani i Sredozemno more bjehu davno zaboravili zastavu sv. Vlaha, a stari takmac, Venecija, zlobnim posmijehom praćaše propast dubrovačkog brodovlja. Ali kô za čudo Sredozemno se more mudrom upravom senatora opet napuni kroz kratko vrijeme brodovima, na kojim lepršaše stijeg

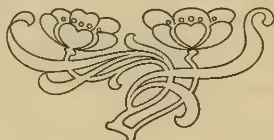
[1] Brdo, gomila milosrđa.

sv. Vlaha a na obalama sjeverne Amerike Dubrovnik opet zasja potpunom slavom za američkog rata.

Regbi ipak kô da mu bješe suđeno da pogine, ali ne baš onako naprasno kô što poginu udarcem velikoga Korsičanina. Osvanuše krvavi dani u Francuskoj. Jakobinsko brodovlje sa svojim ognjenim žvalima banu pod mirni grad, prijeteći poraz i uništenje, ako mala republika ne plati u ime slobode francuskome narodu ogroman iznos novaca kao krvav otkup. Senat uplašen izruči na ȓpe krvavo stečeno zlato i srebro da bi spasio slobodu, te tako Dubrovnik opet spade uprav na prosjački štap.

Pored ovako teškog udarca Dubrovnik ne zaboravi ipak svoje humanitarne zaklade i ustanove, a bilo ih je mnogo raznih kao što su one za otkupljivanje robova. I tako se i onda grad požrtvovanjem riješi na otkupljenje robova što je svake godine vršio. Ali prilike bjehu vrlo teške; trošenje novca činjaše se nemoguće. I u istinu bješe nadošla i druga nesreća, bješe nastala grozna zabuna među senatorima ne samo s nestašice novaca, nego i što prijećaše i sâm glad, kakav se nije predvidio u nikakvoj drugoj nezgodi i što još bješe nastao nemir i strava u narodu radi imetaka i glavnica položenih na stranim bankama, jer im prijećaše propast s francuskih pobjeda. Ni sama privatna imanja nijesu bila ostala netaknuta. Vlastela i narod dopriniješe, koliko ko mogaše od privatnog imetka, na ôtar domovine. U ovakim dakle prilikama odluči senat da se otkupuju robovi iz turskih ruka, odluka dostojna rimskih podviga, te naj oštrije naredi da se otkupi i te godine, pa makar kakvim požrtvovanjem, broj hrišćanskih robova ustanovljen u staro doba i naloži državnim blagajnicima t. j. *tezorijerima* crkve *Santa Maria Maggiore* (Gospe Velike), da dobave zato potrebite iznose koje im sam ustanovi bojeći se da iznos ne bi bio dostatan za oslobođenje svega broja i uoblasti ih još u isto doba da posegnu i za crkvenim dobrima, jer je znao da je Rim često gledao kroz prste i dobrim okom ustanove dubrovačke i ticanje u crkvena dobra sa strane vlastele, jer ih je senat dubrovački jednako upotrebljavao na slavu Hristove nauke, i kroz dugi niz godina o svome trošku izdržavao kršćanske ustanove po turskome carstvu. Ovaj nalog senat potkrijepi motivacijom da je dužan pobrinuti se za svakog pojedinog građanina kao za samoga sebe.

Dubrovčani dakle još tada mogahu punim pravom da kažu o sebi ono što su Englezi tek ovoga vijeka kazali u svom parlamentu, da svaki pojedini građanin engleski može biti uvjeren da mu je za leđima cijela flota i moć engleške države.

NAPOMENA. Neke od slika, koje nijesu naše štamparije, za ovu Spomenicu stavio nam je na raspolaganje gospodin **A. Schmalix,** pisac djela: **Ragusa und Umgebung,** *mit 70 Illustrationen von Ida Lasser Schmalix und 2 Karten. — München und Brixen 1906. Kommissionsverlag der Pressvereinsbuchhandlung in Brixen. Preis 2 K.*

Gosp. Schmalixu, koji nas je i inače zadužio zbog odlične svoje ljubavi i simpatije, kojom je pisao napomenuto djelo, ovim naj toplije blagodarimo.

Ovo su slike, koje su uzete iz njegova djela:

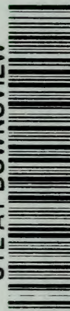
I. Orlandov stup slobode na str. 2. — II. Pôma (Palma) u Dubrovniku na str. 3. — III. Urošev krst u Rozariju na str. 8. — IV. Sv. M. Magdalena. [Sl. Ticianova.] na str. 10. — V. Česma na Taboru, str. 32. — VI. Manastir sv. Jakoba, str. 39. - VII. Dubrovnik prije trusa 1667. g., na str. 92. — VIII. Guslar, str. 120. — IX. Izvornik u gradini Gozze, str. 122. -- X. Dvor Gozze u Dubrovniku, str. 123. – XI. Ulica (Prijeko) u Dubrovniku, str. 124. XII. Paviljon u gradini Gozze na Trstenome, str. 129.

Blagodarimo također i Gg. Jefti Pavloviću i Komp. u Biogradu za mnoge druge slike posuđene nam iz djela Dr. L. Vojnovića o Dubrovniku, odl. Gospođi *L. Zore,* Gg. N. Štuku i dr., N. I. Gjivanoviću i dr. i A. Benussi na naročitim klišeima za ovaj Pomenbroj.

Ko želi izvornu njemačku priču „Dušan's Rosen“ (Dušanove Ruže) Rodensteina, po Njemačkoj vrlo poznatog pisca, neka uz cijenu za ovu Spomenicu priloži 40 para (helera), te će je dobiti od naše štamparije.

Nekoliko rukopisa za ovu Spomenicu nije se moglo upotrebiti, jer štamparija nije mogla preći granicu od 5 brojeva „Srđa“ (15 tabaka) određene za nju.

Uredništvo.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 26 01 12 013 4